

Universitätsbibliothek Wuppertal

M. Tvllii Ciceronis Opera Omnia

Cicero, Marcus Tullius

Basileæ, MDCLXXXII

De finibus bonorum et malorum

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1133)

existimem: sed ita, ut intelligat se opinari, sciatque nihil esse, quod comprehendit, & percipi potest: per ἴπρωχῆν illam omnium rerum comprobans, illi alteri sententia: nihil esse, quod percipi possit, vehementer assentior. (n) Habeo, inquam, sententiam tuam, nec eam admo-

dum asperror. Sed tibi quid tandem videtur, Hortensi? (o) Tum ille ridens; 3 Tollendum. (p) Teneo te, inquam, nam ista Academia est propria sententia. (q) Ita sermone confecto, Catulus remansit; nos ad naviculas nostras descendimus.

1. Sed ita ut intelligat se opinari, sciatque. Hæc est lectio recepta. à quo abire Vict. ediditque, ut si intelligat & verò Pal. sec. longius adhuc secedit à vulgatis, habetque: sed ita ut si intelligens opinarique, sciatque.
2. Puffi per ἴπρωχῆν illam, &c. Turn. l. xvi. Advers. c. 18. emendam

per se: sic ἴπρωχῆν illam, &c. P. Man. puffi: quare ἴπρωχῆν. Lambin. puffi: ἴπρωχῆν enim illam, &c. nro nostri nihil variat.
3. Tollendum. Sic Pall. & S. V. & Lamb. edidit. Tollendum, mallem ego tollendum.

M. TULLII CICERONIS
DE
FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
AD
BRUTVM,
LIBER PRIMVS.

SYNOPSIS.

a Philosophiam Latinam etiam lingua non minus ac Græca commodè tractari. In illa philosophia tractatione hoc potissimum querendum: quid sit finis, quod extremum, quod ultimum, quò sint omnia bene vivendi, recteque faciendi consilia referenda: quid sequatur natura ut summum ex rebus expetendis: quid fugiat ut extremum malorum: b. c. d. e. Epicurorum quod atomos inducat, de forma nihil differat: De atomorum motu, concussione, adhesionem, declinationem, puerilia multa adferat. Solem etiam magnitudine deat, quæ sit, vel paulo maiore aut minore. Quod cum Democrito introduceat visa & imagines: quæ idola nominantur) quarum incussione videamus & cogitemus. Inquisitionem seu doctrinam mundos innumerabiles, qui & oriuntur & intereant quotidie. In secunda philosophia parte (quæ & de xxxii) inermem & nudum esse Epicurum, qui definitiones tollat: nihil de dividendo, partimonia referre ad voluptatem capiendam, & dolorem fugiendum. h. ad s. Tum Tiquatius, pro Epicuro Ethicis disputans, Epicuro videtur summum bonum esse id, ad quod omnia referri oporteret, ipsum verò nunquam voluptatem ab eo constitui summum bonum: dolorem, summum malum. Ideo peritici, quod omne animal simul atque natum sit, nondum depravata ipsius natura voluptatem appetat, eaque gaudeat, dolorem asperrit, ut summum malum. Id à natura & sensibus, imò & ratione ipsa concludi. Hoc autem qui de voluptate non idem sentiunt, quod Epicurus, eo facta quod à voluptatibus dolor plerumque sit, cum recte voluptate uti nesciant. Sapientem, pro tempore reserere quasdam voluptates: ut majores consequatur: perferre è contrario quosdam dolores, ut asperiores repellat. Ita Torquatum (à quo virtus sit) labores perulisse, ut laudem voluptate perfrueretur: & solum morte multasse, ut dolore suo ea voluptate omiffa, sanciret militari imperii disciplinam, hoc est, ut ille minimo dolore majorem evitaret. Omni verò dolore carere, ex eo etiam summum bonum videri, quod qui animo & corpore prosperis fruatur voluptatibus, sic ut neque divinum munien horreat, nullo dolore nec impediante, nec impendente. Iste beatus ducendus: qui contra patitur, miser. Appetendi, refugiendi, agendi iustia aut à voluptate, aut à dolore proficiscis: ad illa duo referri omnia. Summum igitur bonum esse, jucunde vivere. At enim sunt qui in virtute summum bonum constiituunt, male: neque enim virtutes quis expetit, nisi ut voluptatem efficiant. Epicurum eam voluptatem probare, ad quam sapientia perveniat: quæ una massiam, errorem, infestiam, nutum, formidinem cupiditates denique omnes, ad, à, in, oras, disticta, bella, seditiones, quibus vita misera efficitur, tollat: fortitane insursum ferre doceat, quietem & tranquillitatem pariat. Hinc constare sapientiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam, omnes denique virtutes: sed & honorem ipsum summum bonum non esse, cum propter aliquid, hoc est, ut munditiam plurimum afferant & ut jucunde vivatur experiantur. Itaque summum bonum aliud nihil esse, quam cum voluptate vivere, voluptatem quidem ex corpore oriri, & ad corpus referri: sed animi multo majorem esse, quod cum animus prætorum & futuræ perspicit, instantem voluptatem majorem reddat. Qui hinc & quidem maximam animi & corporis voluptatibus, nunc animi dolore vacent, perfruantur, Epicuro beatos videri, & tamen ut jucunde vivi non possent, nisi sapienter, honestè, & iuste viverent: ita, nec sapienter, honestè, iuste, nisi jucunde. Civitatem in seditione: domum in discordia beatam

beatam non dicit: neque vitam beatam, in maximo vel corpora, vel animi moribus. Igitur neque stultorum quendam in tantis moribus: neque sapientum in tanta voluptate, non beatum. Stoicis minus commode summum bonum in honestate, cui virtus inhiatur, quae seipsa sit contenta, collocare. Ab Epicuro sapientem, beatum semper iudicari: qui finitas habet cupiditates, mortem negligat, de diu immortalibus sine ullo metu vera sentiat, qui non dubit. 2. si a secessu de vita migrare qui hu rebus instructus semper in voluptate sit, qui praeterita gratie meminerit, praesentibus iucunde potiar, non pendat ex futuris, qui a vitis animi al sit longissime, qui stultorum vitam suam anteponeat, fruatur summa voluptate, qui in doloribus sapiens plus habeat, quod gaudeat, quam quod angatur: In de exigua fortunam inveniunt sapienti. Et in Ethicis Epicurum superiora sentire ac loqui. In Dialectica autem nullam vim ad beatè vivendum potere. In Phylis cognita rerum natura levari horumem superstitione, mortis metum, rerum ignorantiam, formidinem, moratum melius esse, cum didicisset quae natura desideret: eaque faciat, quae ipse Epicurus tradidit, libro, quem Canonis & regulam scripsit. Id omne quod animo certamus, a sensibus oriri: ex quibus veritas, scientia & ratio vita agenda oriatur. ex eaque sit illud contra mortis timorem, constantia contra metum religionis, sedatio cupiditatum comparatur. His adiciendum, quod de amicitia Epicurus dixit, Amicitia nihil iucundius, eorum quae ad beatè vivendum conferant, hoc est, quod amicitiam, faustissem voluptatis esse voluit,

ON eram nefcius, Brute, ciue, quæ summis ingenis, ex qua itaque doctrina philosophi Græci sermone tractaverunt, ea Latinis litteris mandaremus, fore, ut hic nos labor in varias reprehensiones incurreret. nam quibusdam & iis quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet, *philosophiam*. quidam autem non id tam reprehendunt, si remissius agatur: sed tantum studium, tamque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Etunt etiam, & hi quidem eruditi Græci litteris, contemnentes Latinas, qui se dicant in Græcis legentem operam male consumere. Postremo aliquos futuros suspicor, qui me ad alias litteras vocent: genus hoc scribendum, eth sit elegans, per se tamen & dignitatis esse negent. Contra quos omnes dicendum breviter existimo, quamquam philosophia quidem vituperatoribus satis responsum est eo libro, quo à nobis philosophia defensa, & collaudata est, cum esset accusata, & vituperata ab Hortensio, qui liber cum & tibi probatus videretur, & iis, quos ego posse iudicare arbitraret, plura suscepi, verius ne *movere hominum studia* videret, retinere non posse. Qui autem si maxime hoc placeat, moderatius tamen id voluit fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo: quod semel jam missam, coerceri, reprimique non potest: ut prope modum iustioribus utamur illis, qui omnino avocent à philosophia, quam iis, qui rebus infinitum modum consueverunt: in reque eo meliore, quo major sit, mediocritatem desiderent. Si vero nunc ad sapientiam perveniri potest: non paranda nobis solum ea, sed fruenda etiam sapientia est. siue hoc difficile est: tamen nec modus est ullus investigandi veri, nisi invenieris: & querendi defatigatio turpis est, cum id, quod quaeritur, sit pulcherrimum. Etenim si delectamur, cum scribimus: quis est tam invidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus: quis est qui aliena modum statuat industria? Nam, ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui novum vicinum non vult:

Fidere, aut arare, aut aliquid ferre denique.

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit nosser minime nobis in iucundus labor. His igitur est difficillius satisfacere, qui se Latina scripta dicunt contemnere, in quibus hoc pri-

imum est, in quo admirer: cur in gravissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cum idem fabellas Latinas, ad verbum de Græcis expressas, non inviti legunt. Quis enim tam inimicus patrie nomini Romano est, qui Ennii Medeam, aut Antiopeam Pacuvii spernat, aut Iteiat? qui se iisdem Euripidis fabulis delectari dicat, & Latinas litteras oderit? Syn ephobos ego, inquit, potius Cæcili, aut Andriam Terentii, quam utramque Menandri legam? A quibus tantum dissentio, ut, cum Sophocles vel optime scripserit Electram, tamen male converteriam Attili mihi legendam putem, de quo Licinius, & ferreum scriptorem: verum opinor: scriptorem tamen ut legendus sit, rudem enim esse omnino in nostris poetis, aut insipientissimæ sequentia est, aut fastidii delicatissimi mihi quidem nulli laus eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt: 3 At,

Vitam ne in memore.

nihil minus legimus, quam hoc idem Græcum, quæ autem de bene, beateque vivendo à Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit Latinè? Quod si nos non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab iis quos probamus, eisque nostrum iudicium, & nostrum scribendi ordinem adjungimus, quid habent, cur Græca anteponant iis, quæ & splendide & dicta sunt, neque sint convertia de Græcis? 7 Nam si dicerent, ab illis has res esse tractatas: ne i, los quidem Græcos est cur tam multos legant, quam legendi sunt. quid enim est à Chryssippo præmissum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panætium, multos alios, in primisque familiarem nostrum Posidonium. 8 Quid Theophrastus? medio critere delectat, cum tractat totos ab Aristotele antè tractatos? quid Epicurus? num desistunt de iisdem, de quibus & ab Epicuro scriptum est, & ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? Quod si Græci leguntur à Græcis iisdem de rebus alia ratione compositi: quid est, cur nostri à nostris non legantur? Quamquam si plane sciretorem Platonem, aut Aristotelem, ut veterunt nostri poetæ fabulas: 9 male, credo, mereret de meis civibus, sed ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem, sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdicitum puto. locos quidem quosdam, si videbitur, transferam, & maxime ab iis, quos modò nominavi, cum incidit, ut id aptè fieri possit: ut ab Homero Ennius,

Afra-

1. Non id tam reprehendunt. Misseret, ut in ista non reprehendunt. Pal. solum per amicum id. vulg. id via rerum: videtur vox illa contentiosa, super vacua

2. Quod seculum non missum. Sic Pal. o representavit. Vult. communis lectio, quod seculum admittit, omni non improba verimur altera scriptura nata fuerit à veteri ratione orthographiæ amissum. Itar tamen pro nostra Turn. lxxxv. c. 2

3. Latina litteræ adhibet. Gul. delet dictionem litterarum subintelligitque fabulas.

4. Ferreum scriptorem, verum ut opinor scriptorem tamen ut, etc. Misseret ad me Daniel Henricus, Joseph Scalgerii brum, cui sua manu magnus ille vir adscripserat aliquot lectiones variantes codicis veteris: hec

verò habebat, verum ut opinor scriptorem tamen. neque displicet. ipse malebat, ferreum scriptorem, verum ut opinor, verum ut ferreum tamen.

5. At utinam ut in, etc. Pal. lex scripturam hanc tuentur. Mur. conyocetæ ad utinam, itaque mox etiam in duobus suis reperit Lamb.

6. Dilla sunt utique sua. Ita Pal. pr. sec. tert.

7. Nam si dicerent. Pal. pr. dicens quomodo edidit Lamb. mox queq. Pal. omnes, servant has res, non ut editio Vult. mox eret.

8. Quid Theophrastus? Sic solus Pal. tert. ceteri quinque Theophrastum: & veterum puto.

9. Male credo mereret de meis civibus. Scaliger postea habet ad orami libri suis non male credit, dignumque est quod excutatur.

controversia, quid ego intelligerem, sed quid probarem. (1) Quid igitur ed. inquit? audire enim cupio, quid non probes. (2) Principio, inquam, in Phisicis, quibus maxime gloriantur, primum totus est atomus. Democrito scilicet, per pauca mutans, sed ita, ut ea, quae corrigere vult, mihi quidem depravare videatur. Ille atomos, quas appellat, id est, corpora individua, propter soliditatem cunctis in infinito inani, in quo nihil nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum sit, ita fert, ut concursionibus inter se cohaerentibus ex quo efficiantur ea, quae sint, quaque cernantur, omnia; eoque motuum atomorum nullo a principio, sed ex aeterno tempore intelligi convenire. Epicurus autem, in quibus sequitur Democritum, non ferre labitur, quamquam utriusque cum multa non probo, tum illud in primis, quod cum *in rerum natura* duo quaerenda sint, unum, quae materia sit, ex qua quaeque res efficiatur: alterum, quae vis sit, quae quidque efficiat: de materia differunt; vim, & causam efficiendi reliquerunt, sed hoc commune vitium: Illi Epicuri propria ruina. cense enim, eadem illa individua, & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam; hunc naturalem esse omnium corporum motum, deinde ibidem, *homo actus*, cum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur, & ut dixi, ad lineam, nunquam fore, ut atomus altera alteram posset attingere: itaque atuliter commentitiam: declinare dixit atomum, per paululum: quo nihil posset fieri minus, ita effici completiones, & copulationes, & 3 adhaeritationes atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi, quaeque in eo essent. quae cum res tota *sic sit puerilis*, tum ne efficit quidem quod vult. nam & ipsa declinatio, ad libidinem fingitur (ait enim declinare atomum sine causa: quo nihil turpius phisico, quam fieri sine causa quidquam dicere) & illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, e regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cuius causa haec finxerat, assecutus est. nam si omnes atomi declinant, nulla unquam cohaerentia; siye alia declinant, alia suo nutu recte ferentur: primum erit hoc quod si *provinciae* atomis dare, quae recte quae oblique ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus haeret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit. ne illud quidem phisici, credere aliquid esse minimum, quod profecto nunquam putavisset, si a Polyano, familiae suae, & geometriam dicere maluisset, quam illam etiam ipsum dedocere. Sed Democrito magnum videtur, quippe homini erudito, in geometriam profecto, huic bipedale fortasse: tantum enim esse ceniet, quantus videtur, vel paulo aut majorem, aut minorem. Ita quae mutat, ea corrumpit; quae sequitur, sunt tota Democriti atomi, inane, imagines, quae idola nominant, quorum incurfione non solum videamus, sed etiam cogitemus; in infinito ipsa,

quam *antiqui* vocant, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi qui & oriuntur, & intereant quotidie. quae enim mihi nullo modo probantur; tamen Democritum laudatum a ceteris, ab his qui *omnium scientia est*, & *multis* *in se ratum*. Jam in altera philosophiae parte, quae est quaerendi, ac differendi, quae *dogmata* dicitur, iste velle, plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est. tollit definitiones: nihil de dividendo, ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur concludaturque ratio, tradit: non, quae vis capitiola solvantur, ambigua distinguantur, ostendit. iudicia verum in sensibus ponit; quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne iudicium veri, & falsi putat. (7 In tertia vero parte, quae est de vita, & moribus, in constitutione finis, nil generosum sapit, atque magnificentum.) Confirmat illud maxime, quod ipsa natura, ut ait ille, assecutus, & reprobat, id est, voluptatem, & dolorem. ad hoc & quae fugiamus, & quae sequamur, refert omnia. quos quamquam Aristippi est, a Cyrenaeique melius, liberiusque defenditur, tamen ejusmodi esse iudicio, ut nihil homine videatur indignius. ad majora enim quaedam nos natura genuit, & conformavit, ut mihi quidem videtur. ac fieri potest, ut etiam: sed ita profus existimo, neque eum Torquatum, qui hoc primum cognomen invenit; aut torquent illum hosti detraxisse, ut aliquam ex eo perciperet corpore voluptatem, aut cum Latinis testis consulari conflixisset apud Velerium propter voluptatem. Quod vero fecerit filium percussit, privavisse se etiam videtur multis voluptatibus, cum ipsi *natura patriaeque amor praestaret majestatis*, atque imperii. Quid? L. Torquatus is, qui consul cum Cn. Octavio fuit, cum illam severitatem in consilio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipaverat, ut eum, Macedonum legatis accusantibus, quod *peruenias praetorem in provincia copissa arguerent*, causa in apud de dicere juberet; teque ex utraque parte audita, pronuntiaret, *9 RUM NON TALEM VIDERI TUISSE IN IMPERIO, QUALES RUS MAJORES FUISSENT: & in conspectum suum venire veluit: numquid videtur tibi de voluptatibus suis cognovisse? Sed ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem OPTIMUS QUISQUE pro patria, & pro suis suscipit ut non modo nullam capteret, sed etiam praetercat omnes voluptates; dolores denique quosvis suscipere malit, quam deserere ullam officii partem: ad ea, quae hoc non minus declarant, sed videntur leviora, veniamus. 10 Quid tibi, Torquate? quid huic Triario litera, quid historiae, cognitioque; rerum, quid poetarum evolutio, quid tanta tot versuum memoria voluptatis affectu? Nec mihi illud dixeris: *Hac enim ipsa mihi sunt voluptati, & erant illa Torquatis. Numquam haec ita defendit Epicurus: it neque verum, Triari aut quisquam eorum, qui aut scaperet aliquid, aut ista didicisset. Et, quod quaeritur saepe, *cur tam multi sunt Epicures*, sunt alia quoque causa, sed multitudinem hoc maxime:**

alli-

1. In quo nihil res sumam. Ita rursus omnes sex Pal. vox nihil deest Aldioz editi omni veteri & Lamb. Vici tam admittit sed adhuc quoque aliter hinc aliter, quae in nullo tamen nostrorum.

2. Itaque utaliter est. Saep. cantur alii abundare illud itaque alii mutant in ita. Verum cum reser. constant in omnium membranis; eorum motus contraversiam supra quoque Pal. pr. habet, deus fu. regitur, quod non de nihilo expressum est in exemplari & antiquissimo & emendatissimo.

3. Et adhaerent. Hic est scriptura omnium Pal. sex eandemque esse item codicum aliorum, annotavit Gul. Vult. p. 102. adhaerent, ret. neque Lamb. sed non item indicat, cor. respicit alterum, quod repertum in Pal. infim. & vetustiss. id quoque in dno, quem perperuo consulere.

4. Quam fieri sine causa quidquam dicere. Ita ferit omnes Pal. Man. putat emblemata esse supervacuum; idemque visum Lamb. a se verant non temperare in libris melioribus mihi seus videtur.

5. Geometriam dicere. Palat. quinq. Geometriam placet ob vocem eam paulo post repetitam.

6. Nihil de inopitatum. Pal. pr. respicit, a mano prima.

7. [In tertia vero parte.] Vnicuique in clasi totam hanc periodum, quod noniam ejus litteram invenire in Pal. sed nec reperit in suis mss. Lamb. nec representavit Vici in d. e Aldus quidem habet avus; contentus non esse locum asserit; & verò liquet ex cap. viii. nihil hujus dictum ab avatore.

8. Assecutus & reprobat. Pal. omnes ad unum, *scilicet*, praeter ea. Gul. habet probat.

9. Nam non solum videtur fuisse. Annotavit Gul. in suis fuisse, *scilicet*, fuisse, aut *scilicet*, & primum quidem etiam est in Pal. quarto ac sexto, sed non est dubitandum de vulgata bonitate, videtur enim vox mere judicialis.

10. Quid tibi Torquate? quid Triario. Reduci lectionem primum Lamb. exterminatam qua suppositum: Quid tibi Torquate, huic Triario, summa eam injuria Torquati.

11. Neque verum Triario. Vox Triario, non est in Pal. ullo. Quattuor loco habet Triario, excipit tamen in editione Petri Vici Lamb. multum hic se vexat, quod non fecisset, consulit Vici libris, quos etiam nescio an viderit Aldus Nepos. Mihi haec vox Triario abesse posse videtur, sicut a choris sententia, ut intelligatur Torquatus quem alloquitur.

1. 1033

allicit, quod ita putat dici ab illo. *recta, & honesta qua sunt, ad facere ipsa per se laetantur, id est, voluptatem.* Homines optimi non intelligunt totam RATIONEM EVERTI, si ita reser habeat, nam si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur, ista sua sponte, & per se esse jucunda, per se esset & virtus, & cognitio rerum, quod minime ille vult, expetenda. Hæc igitur Epicuri non probo, inquam, de cetero, vellem equidem aut ipse doctrinis fuisset instructor (est enim, quod ita tibi videri necesse est, non satis politus iis artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur) aut ne deterruisset alios a studiis, quamquam te quidem video minimè esse deterritum. (b) Quæ cum dixissem, magis ut illum provocarem, quam ut ipse loquerer: tum Triarius leniter ardens, Tu quidem, inquit, totum Epicurum pænè è philosophorum choro sustulisti, quid ei reliquisti, nisi te quoquo modo loqueretur, intelligere, quid diceret? 2 aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probantur, si qua in his corrigere voluit, deteriora fecit, dissidendi autem nullam habuit, voluptatem cum summum bonum diceret, primum in eo ipse parum vidit: deinde hoc quoque alienum, nam antè Aristippus, & ille melius, addidisti ad extremum, etiam in doctum fuisse. (i) 5 Fieri, inquam, o Triari, nullo pacto potest, ut non dicas, quid non probes eus, à quo dissentias, quid enim me prohiberet, Epicureum esse, si probarem quæ ille diceret; cum præsertim illa perdiscere, ludus esset. Quamobrem DISSIDENTIANT inter se reprobationes non sunt vituperandæ, maledicta, contumelia; 7 tum iracundiæ, contentiones, concertationesque in disputando pertinaces, indignæ mihi philosophia videri solent. (k) Tunc Torquatus, Proflus, inquit, assentior, neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia, aut pertinacia rectè disputari posse. Sed ad hæc, nisi molestum est, habeo quæ velim. (l) At me, inquam, nisi te audire vellem, ceptes hæc dicturum fuisse? (m) Utrum igitur percurri omnem Epicuri disciplinam placet; an de una voluptate quæri, de qua omne certamen est? (n) Tu vero id quidem, inquam, arbitratu. (o) Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamque maximam, de physicis alias, & quidem tibi & declinationem istam atomorum, & magnitudinem solis probabo & Democriti errata, ab Epicuro reprehensa, & correctæ permulta, nunc dicam de voluptate, nihil scilicet novi, ea tamen, quæ te ipsum probaturum esse credidam. (p) Certe, inquam, pertinax non ero: tibi quæ si mihi probabu ea, quæ dices, libenter assentiar. (q) Probabo, inquit: modo ista sis æquitate, quam ostendis, sed ut oratione perpetua malo, quam interrogare, aut interrogari. (r) Ut placet, inquam. (s) Tunc dicere exorsus est. Primum igitur, in-

quit, sic agam, ut ipsi auctori hujus discipline placere consuetam, quid, & quale sit id, de quo quærimus; non quo ignorare vos arbitret: sed ut ratione, & via procedat oratio. Quærimus igitur, 8 quid sit extremum, quid ultimum bonorum, quod omnium philosophorum sententia tale debet esse, ut ad id omnia referre oporteat: ipsum autem nusquam, hoc Epicurus in voluptate ponit: quod summum bonum esse vult, summumque malum, dolorem, idque instituit docere sic: OMNE ANIMARUM, simul atque natum sit, voluptatem appetere, eaque gaudere, ut summo bono: dolorem aspernari, ut summum malum, & quantum possit, à se repellere: idque facere nondum depravatum, ipsa natura incorrupte, atque integrè judicante, itaque negat opus esse ratione, neque disputatione, quam motrem voluptas expetenda, fugiendus dolor sit, sciri hoc putat, ut calere ignem, nivem esse albam, dulce mel: quorum nihil oporteret exquisitis rationibus confirmare: tantum satis esse admonere. Interfess enim inter argumentum, conclusionemque rationem: & inter mediocrem animadversionem, atque admonitionem: à altera, occulta quædam, & quasi involuta aperiri: altera, prompta & aperta judicari. etenim quoniam de rebus de homine sensibus, reliqui nihil est: necesse est, 9 quid aut ad naturam, aut contra sit, à natura ipsa 10 judicari. ea quid percipit, & quid judicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter voluptatem, & dolorem? Sunt autem quidam è nostris, qui hæc subtilius velint tradere, & negent satis esse, quid bonum sit, aut quid malum, sensu judicari: sed animo etiam, ac ratione intelligi posse, & voluptatem per se esse expetendam, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. itaque ajunt hanc quasi naturalem, atque institam in animis nostris inesse notionem, ut alterum esse appetendum, alterum aspernandum sentiamus, Alii autem (quibus ego assentior) cum à philosophis compluribus permulta dicantur CUR NEC VOLUPTAS IN BONIS SIT NUMERANDA, NEC IN MALIS DOLOR, non existimant oportere nimium non causa confidere, sed & argumentandum, & accurate differendum, & rationibus conquisitis, de voluptate, & dolore disputandum putant. Sed ut perspicatis, unde omnis iste natus sit error, voluptatem accusantium, doloremque laudantium, totam rem aperiam: eaque ipsa, quæ ab illo inventore veritatis, & quasi architecto beata vitæ dicta sunt, explicabo. nemo enim ipsam voluptatem, quia voluptas sit, 11 aspernatur, aut odit, aut fugit: sed quia CONSQUUNTUR magni dolores eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt, neque porro quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, confectetur, adipsi velint: sed quia nonnumquam eius MODI tempora includunt, ut labore, & dolore magnam aliquam querat voluptatem.

1. Nisi te quoquo modo loqueretur. Est à Pal primo, qui tamen prius fortè habuit quoque nam apparet litteram postremam esse manus recentioris. & sic etiam conjecerat ex Massæ libro Pauli, Man. in quo itidem fuerat illud quoque, vulg. amplius, nisi te quoque ut id modo loq.
 2. Aliena dicit in physicis. Sic Pal pr. recte. non dicit ut retro vulg. nam & deinceps præterito tempore utitur.
 3. Si qua in his. Ita rursus idem Palatinæ neque abeunt reliqui, quam quod præponant adhuc, sed si qua, publicat hæc enos, sed si qua in his.
 4. Ille melius add. disti. Hæc liquida est scriptura Pal primæ deo ac firmior jam sententia Turn. ac Lamb amb. qua prius neque satis certis titubantibus suffulta, ce. en. n. s. pal. interferunt: ille melius. etenim quoniam de rebus de homine sensibus, add. disti. quomodo & omnes editis, nisi quod 11. quæ de rebus. Voces illæ expunctæ comparent in fræ medio ferè capiti non. Gul. tamen annotavit legendam, ille melius. esse in add. disti. vel etiam add. disti. sed n. h. l. ejus in membranis pal primis. Ita enim eas appello, ob bonitatem suam; non, ut ex præ aliis libris nomen feci, ob voluminis magnitudinem.
 5. Interfess, inquam, o Triari. Littera o non videtur in pal. pr. neque requiritur.
 6. Dissidentiantium inter se reprehensionem. Hoc modo edidit Viç. neque ecedit pal. pr. cetera, dissident. um, quomodo autem quibus cusi & recentius.
 7. Tum iracundiæ, contentiones. Placuit Gul. annotatum ad Lamb. disti. ocs, id. una contentiones, qui a vox iracundiæ, mox repetitur. nos

voluimus quod mutare in vitis libris placet.
 8. Quid sit extremum, quid ultimum bonorum. Val. pr. extremum & ultimum quod mallem nisi hæc capitis XII. iterum occurreret, ad ultimum vel extremum.
 9. Quid aut ad naturam aut contra sit. Non ausus sum excludere lectionem Pal. etiam confirmata editione Viç. sequentes maluerunt, aut secundum naturam, quod & in pall. reliquis; sed his, comitiis quasi sequioris quorum secundæ ac quart. habent sit, non sit.
 10. Inducari, ut quibus, &c. Sic omnino pal. pr. neque abt. Viç. impresio, quam quod illa ea quid, quod etiam in pal. quatuor, sed quartas sit pro pr. Ed. tiones exoletæ ac nuper nate gloriâ marginalem admittente in contextum, talis forma judicatur voluptatem etiam, & per se expetendam esse. Et dolorem ipsum per se esse fugiendum, etenim quid, &c. quæ voces cum paulo post conspiciantur in libris omnibus, hæc certè locum habere non debent, quamvis reperiantur in plur. bus mss. Itaque & Cameracensis habet pro subd. necis. quod tamen aliter: per quam debuit Lamb. tanquam si licet inferius potius collenda parasse, quam isto loco.
 11. Aspernatur, aut odians fugit. Valg. aspernatur, aut odians fugit, sed contra omnes pal. quorum tert. quart. ext. habent quidem odians, sed non aspernatur, vel fugiat. Itaque non est actor et. am. fuit Viç.
 I. Ege

luptatem. ut enim ad minima veniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse, quam nihil molestiam consequatur, vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla patitur? At vero eos & accusamus, & justitiam indignissimos ducimus; qui blanditiis praesentium voluptatum delinunt, atque corrupti, quos dolores, & quas molestias excepturi sint, occidit cupiditate non provident, similique sunt in culpa, qui officia deserunt mollitia animi, id est, laborum & dolorum fuga, & harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. nam libero tempore, cum soluta nobis est eligendi optio, cumque nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus, omnis voluptas assumenda est, omnis dolor repellendus temporibus autem quibusdam, & aut officibus debitis, aut rerum necessitatibus saepe eveniet, ut & voluptates repudiandae sint, & molestiae non recusandae. Itaque earum rerum hic tenetur a sapiente delectus, ut aut repudiandis voluptatibus majoreis alias consequatur, aut perferendis doloribus asperiores repellat. Hanc ego cum teneam sententiam, quid est, cur verar, & ne ad eam non possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paulo antea memoreris, tum etiam erga nos amicos, & benevole collegisti. nec me tamen laudanda & majoribus meis corruptisti, nec segniores ad respondendum reddidisti. quorum facta quemadmodum, quaero, interpretaris? Siccine eos censas aut in armatum hostem impetum fecisse, aut in liberos, aut in sanguinem suum tam crudeleis fuisse, & nihil ut de militatibus, nihil ut de commodis suis cogitarent? At id nefera quidem faciunt; & ut ita ruant, itaque turbent, ut, earum metus, & impetus, quo peragant, non intelligamus, tu tam egregios viros tantas res gessisse sine causa? quae fuerit causa, mox videto: interea hoc tenebo; si ob aliquam causam ista, quae sine dubio praecleara sunt, fecerint, virtutem his per se ipsam causam non fuisse. torquem detraxit hosti, & quidem se texit, ne interiret. At magnum periculum adiit, in oculis quidem exercitus. quid ex eo consecutus est? Laudem, & caritatem: quae sunt visa sine metu degenda, praesidia firmissima. Filium morte multavit: si sine causa, nollem me ab eo ortum, tam importuno, tamque crudeli. sin ut dolore suo fatis res militaris imperii duci; linam, exercitumque in gravissimo bello animadversionis meta contineat; facti prospexit civium, qua intelligebat contineri suam. Atque haec ratio late patet. in quo enim maxime conuevit iactare vestra se oratio, tua praesertim, qui studiose antiqua persequeris, claris & foetibus vitis commemorandis, eorumque factis non emolumento aliquo, sed ipsius honestatis decore, laudandis, id totum evertitur eo delectu rerum, quem modò dixi, constituto, ut aut voluptates omittantur, majorum voluptatum adipiscendum causa; aut dolores suscipiantur, majorum dolorum effugiendorum gratia. Sed de clarorum hominum factis illustribus, & gloriosis, satis hoc loco dictum sit. erit enim jam de o-

mnium virtutum cursu ad voluptatem proprius discedendi locus. nunc autem explicabo, voluptas ipsa, quae, qualisque sit, ut tollatur error omnis imperitorum: intelligaturque ea, quae voluptaria, delicata, molli: habeatur disciplina, quam gravis, quam continent, quam severa sit: non enim hanc solum sequimur, quae suavitatem aliquam naturam ipsam movet, & cum iucunditate quadam percipitur sensibus, sed & maximam illam voluptatem habemus, quae percipitur, omni dolore detracto. nam quoniam cum privata dolore, ipsa liberatione, & vacuitate omnis molestiae gaudemus, omne autem id, quo gaudemus, voluptas est, ut omnino, quo offendimus dolor: doloris omnis privatio recte nominata est voluptas. Ut enim cum cibo, & potione fames, sitisque depulsa est, ipsa detractio molestiae consecutionem affert voluptatis: sic in omni re doloris amotio iuculionem efficit voluptatis. itaque non placuit Epicuro, medium esse quiddam inter dolorem & voluptatem. illud enim ipsum, quod quibusdam medium videtur, & cum omni dolore caret, omni non modo voluptatem esse, verum etiam summam voluptatem, quisquis enim sentit, quaedam modum sit affectus, eum necesse est aut in voluptate esse, aut in dolore, omni autem privatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem: ut postea videri voluptas, distinguere possit, augeri, amplificarique non possit. At etiam Athenis, ut a patre audiebam, faceret & urbanè 10 Stoicos irridente, staturus est in Ceramico. Chryppi sedentis, porrecta manu: qua manus significet illum in hac esse rogatiuncula delectatum. Num quidnam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? Nihil sanè. At, si voluptas esset bonum, desideraret. Ita credo. Non est igitur voluptas bonum. Hoc me statim quidem dicendum pater agebat, si loqui posset. conclusum est enim contra Cyrenicos satis acutè: nihil ad Epicurum. nam si ea sola voluptas esset, quae qualitatem sensus, ut ita dicam, & ad eos cum suavitatem afflueret, & illaberetur: nec manus esse contenta posset ulla vacuitate doloris sine iucundo motu voluptatis. sin autem summa voluptas est, ut Epicuro placet, nihil dolere: primum tibi rectè, Chryppè, concessum est, nihil desiderare manum, cum ita esset affecta: secundum non rectè, si voluptas esset bonum, fuisse desideratam. idcirco enim non desideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate est. Extremum autem esse bonorum voluptatem, ex hoc facile percipi potest. constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem, & animo, & corpore voluptatibus, nullo dolore, nec impediendo, nec impendente: quem tandem hoc statu praestabiliorem, aut magis expectandum possumus dicere? inesse enim necesse est in eo, 12 qui ita sit affectus, & affirmatam animi, nec mortem, nec dolorum timentis, quod mors sensu careat, dolor in longinquitate, levis: in gravitate, brevis: soleat esse urejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatione consoletur. Ad ea cum accedit, ut neque divitiarum inmensitate, nec praeteritas voluptates effluere patiatur, earumque

1. Effugiam nihil molestiam. Videt. quae, sed alterum visitur in omnibus Pall. aliorumque item scriptis.

2. Erant officia debitis, non necesse. Posterioribus edd. egerere primam vocalem, quae in omnibus mss. Lamb. totum istud alienum putabat. non putat, mutato & in i, quod valeret, id est.

3. Ne ad eam non possim. Lamb. editio & Ald. veteri non excluderant, quod tamen admittit Videt. visiturque in Pall. omn.

4. Majoribus meis corruptisti. Pall. nostri omnes ad unum corruptisti; aut lectioni etiam suus est sensus, neque siquidem inceptus. sed heic plane non quadrat corruptio enim est labels clare. sic corrupti pariter, adnotatum Solig. nostro.

5. Ut nihil de nobis habeat. Pal. secliorum nihil habet. potest tamen locum suum tueri: neque mutanda vox, aliam in voluptatibus, ut Lamb. placuit.

6. Ut ita vult, itaque turbent. Ea est quoque consona lectio Pall. trum. nam tere si aequi trahatur. quinc. & sext. itaque turbentur, quomodo ed. Cam. et. nam Videt. itaque turbent. posterioribus, itaque turbentur.

7. Laudem ac caritatem. Ita ferè Pall. melioras, non claritatem, quod miror potuisse placere Bruto.

8. Maximam illam voluptatem habemus. Videtur habemus positum pro adnotat. aut vox tota tolli poterat.

9. Cum omni dolore caret. Pall. omnes caret, quod & in Massie inventum. Pall. Manus conjiciebat, licet ultima detracta, abjectoque verbo primore, non dolore caret, quod ipsum statim Lam. t. xx. in t. ult.

10. Stoicos irridente. Tolani scriptus, item Pal. prim. tere irridente.

11. Contra praesertim ulla vacuitate. Gel. legendum patabat illa. Pal. nihil variant praeter primum, in quo est. post. nec ulla per vacuitate.

12. Qui ita sit affectus. Relegant. nihil ad delictum haurit.

numque assidua recordatione letetur: et quid est, quod
huc possit, quod melius sit, accedere? Statue contra ali-
quem confectum tantis animi, corporisque doloribus,
quanti in hominem maximi cadere possunt, nulla spe pro-
posita, fore et levius aliquando, nulla praetera nec presen-
ti, nec expectata voluptate: quid eo miserius dici, aut sin-
gi poterit? Quod si vitra doloribus refecta, maxime fugi-
enda est: summum profecto malum est, vivere cum do-
lore. cui sententia consentaneum est, ultimum esse bonorum
cum voluptate vivere, nec enim habet nostra mens quid-
quam, ubi consistat, tamquam in extremo: omnesque &
metus, & agritudines ad dolorem referuntur: nec praeter-
ea est res ulla, a qua sua natura aut sollicitate possit, aut
angeret. Praetera de appetendi, de refugiendi & omnino
etiam gerendarum linita proficiuntur aut a voluptate,
aut a dolore. quod cum ita sit, perspicuum est omnem re-
ctas res, atque laudabiles, eo referri, ut cum voluptate vivat.
quoniam autem id est vel summum bonum, vel ulti-
mum, vel extremum, quod Graeci τὸ τέλος nominant, quod
ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur
omnes: fatendum est, summum esse bonum iucun-
da vivere. Id qui in una virtute ponunt, & splendore
nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt; er-
rore maximo, si pietum audire voluerint, liberabun-
tur. istis enim vestra eximia, pulchraque virtutes, nisi
voluptatem effugerent, quis eas aut laudabiles, aut expe-
tendas arbitraretur? Ut enim medicorum scientiam
non ipsius artis, sed bonae validudinis causa probamus: &
gubernatoris ars, quia bene navigandi rationem habet,
utilitate, non arte laudatur: sic sapientia, quae ars
vivendi putanda est, non expectetur, si nihil efficeret:
nunc expeditur, quod est tanquam artifex conquirenda,
& comparanda voluptatis. Quam autem dicam volu-
ptatem, iam videtis, ne invidia verbi labefactetur oratio
mea. nam cum ignorantiae rerum bonarum, & malorum maxi-
mè huiusmodi vicia videntur, ob eumque errorem & voluptati-
bus maximis saepe priventur, & pravissimis animi dolo-
ribus torqueantur, sapientia est adhibenda, quae & terro-
ribus cupiditibusque detractis, & omnium falsarum opi-
nionum temeritate detepta, certissimam se nobis ducem
praebet ad voluptatem. SAPIENTIA enim est una, quae
maximam pellat ex animis, quae nos exhorretete metu
non linat: quae praecipue, in tranquillitate vivi potest,
omnium cupiditatum ardore restincto. cupiditatis enim
sunt insatiabiles: quae non modo singulos homines, sed
universas familias eventant; totam etiam labefactant saepe
temp. Ex cupiditibus odia, discordia, discordiae, sediti-
ones, bella nascuntur. nec haec sese foris solum iactant,
nec tantum in alios caeco impetu incidunt: sed intus
etiam in animis voluta inter se dissident, atque discordant.
ex quo vitam amarissimam necesse est effici: ut sapiens
solum, amputata, circum eisque inanitate omni, & erro-
re, naturae finibus contentus, sine agritudine possit, & sine
metu vivere. Quae est enim aut utilior, aut ad bene vi-
vendum aptior partitio, quam illa, quae est usus Epicu-
ri? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quae es-
sent & naturales, & necessariae: alterum, quae naturales
essent, nec tamen necessariae: tertium, quae nec natu-
rales nec necessariae: quarum ea ratio est, ut ne-

cessariae nec opera multa, nec impensa expiantur. natu-
rales quidem multa desiderant, propterea quod ipsa natu-
ra dicitur, quibus contenta sit & parabilem & terminatum habeat.
inanimem autem cupiditatem nec modus ullus, nec finis inveniri po-
test. Quod si vitam omnem perturbari videmus errore,
& incientia: sapientiamque esse solum, quae nos a libi-
dinum impetu, & formidinum terrore vindicet, & ipsius
fortuna modice ferre doceat injurias, & omnes mon-
stret vias, quae ad quietem, & tranquillitatem ferant; quid
est, cur dubitemus dicere, & sapientiam propter volu-
ptatem expendam, & insipientiam propter molestias esse
fugiendam? Eademque ratione nec temperantiam qui-
dem propter se expendam esse dicemus, sed quia pacem
animis alterat, & eos quasi concordia quadam placet, ac-
leniat. Temperantia est enim, quae in rebus aut expeten-
dis, aut fugiendis, rationem ut sequamur, monet. Nec
enim satis est iudicare, quid faciendum, non faciendum-
ve sit: sed stare etiam oportet in eo, quod sit iudicatum.
plerique autem, quod tenere, atque servare id, quod sta-
tuerunt, non possunt, victi & debilitati, obiecta specie volu-
ptatis, tradunt se sibi inibus constitutendos, nec
quid eventum sit, provident, ob eamque causam pro-
pter voluptatem & parvam, & non necessariam, & quae vel
aliter pararetur, & quae etiam carere possent sine dolore,
tudo in morbos graevos, tum in damna, tum in dedecora incidunt:
sape etiam legum iudiciorumque parvi obligantur. Qui autem
ita sibi volunt voluptatibus, ut nulli propter eas dolores
consequantur: & qui suum iudicium retinent, ne volu-
ptate victi faciant id, quod sentiunt non esse faciendum:
hi voluptatem maximam adipiscuntur, praetermittenda voluptate,
lidem etiam dolorem saepe perpetiuntur, ne, si id non faci-
ant, incidant in majorem. Ex quo intelligitur, nec in-
temperantiam propter se fugiendam esse: temperantiam-
que expendam, non quia voluptates fugiat, sed quia ma-
iores consequatur. Eadem fortitudinis ratio repetitur.
nam neque laborum perfunctio, neque permissio dolo-
rum, per se ipsa allicit: nec patientia, & nec assiduitas,
nec vigilia, nec ea ipsa, quae laudatur, industria, ne forti-
tudo quidem: sed ipsa sequimur, ut sine cura, metuque vivamus;
animusque, & corpus, quantum efficere possimus, mole-
stia liberemus. Ut enim motu mens omnis quiete vitae
status perturbatur: & ut, succumbere doloribus, eosque
humili animo, imbecilloque ferre, miserum est; ob eam-
que debilitatem animi, multi parentes, multi amicos,
nonnulli patriam, plerique autem se ipsos penitus perdi-
derunt: sic robustus animus, & excessus, omni est liber cu-
ra, & angore, cum & mortem contemnit, quae qui affecti
sunt, in eadem causa sunt, quae antequam nati: & ad do-
lores ita paratus est, ut memnerit, *maximos morte finire,*
parvos multa habere & intervalla requies, mediocrium vero esse do-
minos; ut, si tolerabiles sint, feramus: sin minus, a quo a-
nimo è vita, cum ea non placeat, tanquam è theatro, ex-
eamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem, igna-
viamque vituperari, nec fortitudinem patientiamque
laudari suo nomine: sed illas rejici, quia dolorem pa-
riant: has optari, quia voluptatem. Justitia testat, ut de
omni virtute sit dictum, sed similia ferre dici possunt. ut e-
nim sapientiam, temperantiam, fortitudinem, copulatas esse
docui

1. Quid est quod hoc possit, quod melius sit, accedere? Sic duo Pall. sic-
cile Vict alii & bue, item accideri quod ultimum in nullo est Pall.
2. Levius aliquando, nulla praetera, &c. Vulg. praetera, sed contra om-
Pall. quosdam duo adhuc habent aliquando, primum illud coniecerat o-
lim Paull Man.
3. Quae sua natura aut sollicitate possit aut angeret. Est à Vict. cui proxi-
me alludunt Pall. quinque in quibus tangere, quod & in suo inventam
probat Scal dictum ut Lucretio, tangere sua, vulgari tamen frangere,
quod La obicitur, sed mutavit priora in quae sua se naturam aut sol-
licite, quae membratum, vix credo, ut a quo angore curas meminit
nostrè infra cap. xv. circa finem
4. Liberabuntur, Commiga a lesto sibi. sed nostra est à mem-

branis Pall. & V. et.

5. Parvissimum animi delirium. Sic Pal. tere ac quine, nam pe. quartè.

6. Et motu mens vitae. Sic Pal. pr. & Scal. liber. ceteri dicunt, praeter

quae in quo verbum nullum est ejusmod.

7. Quod etiam non sit, provident. Et hoc est à Pal. pr. ceteri providentiam,

quomodo vulg. Vrl. codex. pora. videntur.

8. Nec adhibere. Publica. 120. sicut. sed contra omnes Pall. editio-

tionemque Vict.

9. Intervalla requies. Adject. syllabam suavis omnium Pal. vulg. eam

quae ex excepta Vict. Possillum quidem. sed hoc tamen car. aliquid de-

trahamus auctori: quod ipse addidit voluit.

docui eum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli, nec distrahi possim: sic de iustitia iudicandum est: quæ non modo nunquam nocet cuiquam, sed contra, semper alit aliquid tum vi sua, atque natura, quod tranquillet animos: cum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret. quemadmodum temeritas, & libido, & ignavia semper animum excruciant, & semper sollicitant, turbulentaque sunt; 3 sic *** cujus in mente confedit, hoc ipso quod abest, 4 turbulenta non potest fieri: & si verò molita quippiam est, quamvis occultè fecerit, numquam tamen confidet id fore semper occultum. Plerumque IMPROBORUM FACTA primò suspiso insequitur: deinde sermo, atque fama, tum accusator, 5 tum iudex: multi etiam, ut te consule, ipsi se indicaverunt. 6 Quod si qui fatis sibi contra hominum conscientiam sepi esse, & muniti videntur, deorum tamen numina horrent, easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi nocent, atque dies exceduntur, à diis immortalibus supplicis causa importari putant. Quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas, cum conscientia factorum, tum pota legum, odioque civium? Et tamen in quibusdam neque pecuniæ modus est, neque honoris, neque imperii, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla præda umquam improbè parva 7 minutim; potius inflammat: ut coercendi magis, quam dedocendi esse videantur. Invitat igitur vera ratio bene sanos ad iustitiam, æquitatem, fidem; neque homini infanti, atque impotenti iniuste facta conducunt: qui nec facile efficere possit, quod conetur, nec obtinere, si effecerit: & opes vel fortuna, vel ingenii, liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur, benivolentiam sibi conciliant, & quod arripissimum est ad quietè vivendum, caritatem; præsertim cum omnino nulla sit causa peccandi, quæ enim cupiditates à natura proficiuntur, facile expletur sine ulla injuria: quæ autem inanes sunt, his parendum non est, nihil enim desiderabile concupiscunt, & plusque in ipsa injuria detrimèti est, quam in iis rebus emolumentis, quæ pariter injuria itaq; bene iustitiæ quidè rectè dixit per se ipsam optabilem, sed quia jucunditatis vel plurimum afferat. nam diligi & carum esse jucundum est, propterea quia tutiorem vitam, & voluptatem efficit pleniorè, itaque non ob ea solum incommoda, quæ eveniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, sed multò etiam magis, quod cujus in animo versatur, nunquam sine eum respirare, nunquam acquiescere. Quod si ne ipsarum quidem virtutum laus, in qua maximè ceterorum philosophorum exfukat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad vo-

luptatem, voluptas autem est sola, quæ nos vocet ad se, & allicitat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summum, atque extremum bonorum omnium: beatèque vivere, nihil aliud sit, nisi cum voluptate vivere. Huic certè, stabilique sententiæ, quæ sint conjuncta, explicabo brevi. Nullus in ipsis error est finibus bonorum, & malorum, id est, in voluptate, aut in dolore: sed in his rebus peccant, cum, è quibus hæc efficiantur, ignorant. animi autem voluptates, & dolores nati fatemur è corporis voluptatibus, & doloribus. Itaque concedo quod modò dicebas: 9 cadere causâ, si qui è nostris aliter existimant: quos quidem video esse multos, sed imperitos. Quamquam autem & lætitiâ nobis voluptas animi, & molestiam dolor afferat: eorum tamen utrumque & ortum esse è corpore, & ad corpus referri: nec ob eam causam non multo majores esse & voluptates, & dolores animi, quam corporis. nam corpore nihil, nisi præsens, & quod adest, sentire possumus: animo autem, & præterita, & futura. ut enim aequè doleamus animo, cum corpore dolemus: fieri tamen permagna accessio potest, si aliquid æternum, & infinitum impendere malorum nobis opinemur quod idem licet transferre in voluptatem, ut ea major sit, si nihil tale metuamus. Jam illud quidem perspicuum est, maximam animi aut voluptatem, aut molestiam plus aut ad beatam, aut ad miseram vitam asserre momenti, quam eorum utrumvis, si æquè diu sit in corpore. non placet autem, detracta voluptate, ægritudinem statim consequi, nisi in voluptatis locum dolor fortè successerit: at contra, gaudere nosmet omnittendis doloribus, etiam si voluptas ea, quæ sensum moveat, nulla successerit. eoque intelligi potest, quanta voluptas sit non dolere. Sed ut iis bonis erigimur, quæ expectamus: sic lætamur iis, quæ recordamur, stultitiam autem malorum memoria torquentur, sapientis bona præterita grata recordatione renovata delectant. est autem situm in nobis, ut & adversa quasi perpetua oblivione obruamus, & secunda jucundè ac suaviter meminerimus. Sed cum ea, quæ præterierunt, acri animo, & attentò intuemur, tunc sit, ut ægritudo sequatur; si illa mala sint; lætitia, si bona. O præclarum beatè vivendi, & apertam, & simplicem, & directam viam. cum enim certe nihil homini possit melius esse, quam vacare omni dolore, & molestia, perfruique maximis & animi, & corporis voluptatibus: videtisne, quam nihil prætermittatur, quod vitam adjuvet, quò facilius id, quod propositum est, summum bonum consequamur? clamat Epicurus is, quem vos nimis voluptatibus esse deditum dieitis NON POSSE JUCUNDE VIVI, NISI SAPIENTER, HONESTE, JUSTEQUE VIVATUR: NEC SAPIENTER, HONESTE, JUSTE, NISI

Yyy

ju

1. Semper alit aliquid? Mff. serè alit quid, sicque quatuor è Pall. nam pt. & certè semper aliquid, sine illo est.

2. Quæ natura depravata non desideret. Haud refugit quod invenerat in suo Fulv. Verè egoque in Pal. pr. & Scallig. Hactenus publicatus exalabat negativa non, & verò ita legendum, aut tollenda præterea dictio depravata, sed ne quid distim elem., & periodos isthæc & sequentes omnino adulteratæ sunt quare & alterisco locum insignivi.

3. Sic *** cujus in mente confedit. Malui indicare locum esse mancum quam ei addere aliquid de meo, ut fecit Paul. Man. interjecto, verbo impie, ut Lamb. addito insupis, & ex misajent: sed vix ego credulus illi: aur si sunt manuscripti, sunt certè interpolati neque tale quid reperiri in Pal. lex si liceret liberè proponere quod sentiam, dicentem locum sic bellè posse sanari de se: quæ admodum temeritas, & libidinis, & ignavia, si quis in mente confedit, sic ipse quod ad turbulenta ipsi verè voluita quippiam, quamvis occultè, nunquam tamen confidet in se semper occultum cetera omnia è margine recepta in textum videri queant.

4. Turbulenta non potest fieri. Lamb. adiecit adhuc alteram negativam, non potest non fieri, sed præter libros calamo exortatos, certè Pal. è quibus pr. respicit prolixos tria illa verba, non potest fieri, turbantque sanè magis sententiam, quam faciunt.

5. Tum iudex. Lamb. indices, & ita quoque Pal. pr. sed alterum profecto requirit ductus sententiæ. quamvis & pro altero sicut Scal. adpicto ad

oram versa juvenalis: 70. Satyra x.

Quibus indicibus qui teste probavit?

6. Quod si qui fatis sibi contra hominum conscientiam sepi, etc. Gratia sit Pal. pr. cujus auctoritate locum bellè redintegravi. ita enim is scriptum habet omnibus litteris, neque recedunt alii Pal. nisi quod sec. ac quart. habeant: Quod si qui fatis eum hominum sibi contra conscientiam, aut tert. fatis animi hominum sibi contra conscientiam, vulgabat prius: Quod si qui fatis opibus hominum sibi contra conscientiam sepi esse & muniti videntur, Draym tamen herant. Victorius deinde interit de suo, Draym tamen nomen herens, quod postea plerique sunt secus editiones. Malè. imposuit libris conscientiam significatione minus frequentatam quæ tamen iterum vult libro 11 infra c. 9. ut hominum conscientiam tenent, etc. Cent. est ita usurpat Tacitus, alii.

7. Muniti magis inflammat. Nuncius sustuli vocelas aliquas ductu Pall. primi. Editi in hunc diem, muniti, sed angeli magis atque inflammat, quod quidem etiam restat in tert. ac sext. verum arguuntur illi à quarto qui habet, muniti, sed amos potius atque inflammat magisque, à sec. & quarto in quibus, muniti potius atque inflammat.

8. Pluræque in ipsa injuria detrimèti est. Non displicet, imò perplacet, scriptura Pal. primi, pluræque in ipsa injuria detrimèti est.

9. Cadere causâ. Pall. homines cadere causâ, vulgatur tæctæ Tern. libro xxv c. 2. fin.

JUCUNDI, neque enim civitas in solitudine beata esse potest, nec in discordia dominorum domus: quo minus animus & se ipse diffidens, secumque discordans, gustare partem ullam liquidæ voluptatis, & liberæ potest. atqui pugnantibus & contrariis studiis, consiliisque semper utens, nihil quieti videre, nihil tranquillo potest. Quod si corporis gravioribus morbis vitæ jucunditas impeditur: quanto magis animi morbis impediti necesse est? animi autem morbi sunt cupiditates immodicæ, & inanes, divitiarum, gloria, dominationis, libidinosarum etiam voluptatum. accedunt ægritudines, molestiæ, moerores, qui animos exedunt, conficiuntque curis, hominum non intelligentium; nihil dolendum esse animo, quod sit à dolore corporis præsentis, futuræque junctum. Nec verò quisquam stultus non horum morborum aliquo laborat. nemo igitur est non miser. Accedit etiam mors, quæ, quasi saxum Tantalos, semper impendit: tum *superstitio*, quæ qui est imbutus, quietus esse nunquam potest. Præterea bona præterita non meminerant, præsentibus non fruuntur, futura modò expectant: quæ quia certa esse non possunt, conficiuntur & angore, & metu; maximeque cruciantur, cum serò sentiunt, FLUS TRA SE aut petuniam studuisse, aut imperit, aut opibus, aut gloria, nullas enim consequuntur voluptates, quarum potiendi spe inflammati, multos labores, magnosque susceperant. Ecce autem alii 2 minuti, & angusti, aut omnia semper desperantes, aut malevoli invidi, difficiles, lucifragi, maledici, 3 monstrofi: alii autem etiam a matoris levitatis dediti, alii petulantibus, 4 alii audeces, protervi, iidem intemperantes, & ignavi, nunquam in sententia permanentes. quas ob causas in eorum vita nulla est intercapedo molesta. Igitur NEQUE STULTORUM QUISQUAM BEATUS, NEQUE SAPIENTUM NON BEATUS. multoque hoc melius nos, veriusque, quam Stoici. Illi enim negant bonum quidquam esse, nisi nescio quam illam umbram, quod appellant *honestum*, non tam solido, quam splendido nomine: virtutem autem mixtam hoc honesto, nullam requirere voluptatem, atque ad beatè vivendum seipsa esse contentam. Sed possunt hæc quadam ratione dici, non modò non repugnantibus, verum etiam approbantibus nobis, sic enim ab Epicuro SAPIENS, semper beatus inducitur. finitas habet cupiditates: negligit mortem; de diis immortalibus sine ullo metu vera sentit; non dubitat, si ita melius sit, migrare de vita. his rebus instructus semper est in voluptate, neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat voluptatum, quam dolorem, nam & præterita grate meminit, & præsentibus ita potitur, ut animadvertat, quanta sint ea, quæque jucunda: neque pendet ex futura, sed expectat illa, fruuntur præsentibus: ab hisque vitis, quæ paulo ante collegi, abest plurimum: & cum stultorum vitam cum sua comparat, magna afficit voluptate. dolores autem, si qui incurunt, nunquam vim tantam habent, ut non plus habeat sapiens quod gaudeat, quam quod angatur. Optimè verò Epicurus, quod EXIGUAM dicit FORTUNAM INTERVENIRE SAPIENTIA: maximasque ab eo, & gravissimas res consilio ipsius, & ratione administrari: neque majorem voluptatem ex infinito tempore ætatis percipi posse, quam ex hoc perci-

piatur, quod videamus esse finitum. in Dialecticis autem vestra nullam vim existimavit esse: nec ad meliùs vivendum, nec ad commodius differendum. 5 In physicis plurimum posuit. Et scientia, & verborum vis, & natura orationis, & consequentium, repugnantiumve ratio potest percipi: omnium autem rerum natura cognita, leviamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignorantia rerum, de qua ipsa horribiles existunt sæpe formidines. denique etiam morati melius erimus, cum didicerimus, quæ natura desideret, tum verò, si stabilem scientiam rerum tenebimus, servata illa, (quæ quali *dela-psa de caelo* est ad cognitionem omnium) regula, ad quam omnia judicia rerum dirigerent, nunquam ullius oratione victi sententia desisteremus. Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum iudicia defendere. QUINQUID porro animo cernimus, id omne oritur à sensibus: qui si omnes veri erunt, ut Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognosci, & percipi, quos qui tollant, & nihil posse percipi dicunt, ii, remous sensibus, ne id ipsum quidem expedire possunt, quod differunt. Præterea, SUBLATA cognitione, & scientia, tollitur omnis ratio & vitæ degenda, & rerum gerendum, Sic & *Physicis*, & fortitudo sumitur evntra mortis timorem; & constantia contra metum religionis, & sedatio animi, omnium rerum occultatur ignorantia sublata, & moderatio, natura cupiditatum, generibusque earum explicatis; & (ut modo docui) cognitionis regula, & iudicio ab eadem illa constituto, veri à falso distinctio traditur. Restat locus huic disputationi vel maxime necessarius, de *amicitia*, quam, si voluptas summum sit bonum, affirmatis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit: OMNIA RERUM, QUAS AD BEATè VIVENDUM SAPIENTIA COMPARAVERIT, NIHIL ESSE MAJUS AMICITIA, NIHIL LIBERUS, NIHIL JUCUNDIUS. neque verò hoc oratione solum, sed multo magis vita & factis, & moribus comprobavit. quod quam magnum sit, factæ veterum *fabula* declarant; in quibus tam multis, tamque variis, ab ultima antiquitate repetitis, tria vix amicorum paria reperiantur, ut ad Orestem pervenias profectus à Theseo. At verò Epicurus una in domo, & ea quidem angusta, quam magnos, quantaque amoris conspiratione consentientis tenuit *amicorum greges*? quod sit etiam nunc ab Epicureis. Sed ad rem redeamus. 6 de omnibus dici non necesse est. Tribus igitur modis video esse à nostris de amicitia disputatum. Alii, cum eas voluptates, quæ ad amicos pertinerent, negant esse per se ipsas tam expectandas, quam nostras expectemus: quo loco videtur quibusdam stabilitas amicitie vacillare. teneant tamen eum locum, seque facili, ut mihi videtur, expediunt. ut enim virtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant posse à voluptate discedere. nam cum *solitudo*, & *vita sine amicis, insularum*, & *metus plena* sit, ratio ipsa monet amicitias comparare: quibus partis confirmatur animus, & à spe parientiarum voluptatum seungi non potest. Atque ut ODIÀ, invidia, despicationes, adversantur voluptatibus: sic amicitie, 7 non modò faultrices fidelissimæ,

1. *Si ipse diffidens*. Vult, à seipsa diffidens ipse, sed nostra scriptura tuetur se libris exolevis & editione V. C.
2. *Minuti & angusti*, aut omnia semper. Placere omnibus debet divitiatio Gulæ, angustis animi, omnia, &c.
3. *Monstrofi*. Sic & Pall aut verò *monstruosi*, itaque non accedo conjecturæ Lamb *moeris*; quod hominum genus ægrem propositionem aliquam minus aptè claudit.
4. *Alii audeces, protervi, iidem*. Male hæc morat Lamb, nam verbo quod vult imitari, non consistit auctoritate antithesis.
5. *In physicis plurimum posuit*. Representat scripturam Pal. pr. à quo non recessit alio V. C. nisi quod interjecerit, *In physicis quidem plurimum posuit*, ut prores ea, & potestiores: *In physicis quidem cum plurimum posuit*, &c. quod & retinuit Lamb sed expressit & alteram lectionem contra manus scriptos licet neget. Idem quoque licentiosè trajecit plures voces; & petieram ex *antem fecit enim*: omnia contra Pal. nostros

editosque: & non necessario. Nam Torquat. heic reddit rationem cur plus impendit physicis Epicurus quam Dialecticis, atque utramque quasi in bilance examinat: ostenditque illam hærere circa verba & vocet: hanc verò penetrare rerum omnium naturam, &c. Valde hoc etiam loco inest in chæti. Bead partheniethi ne eio qvæ, cuncta reddi integrare satagit. Magis laudo Aldam Næporem; qui dum tacet, non peccat.
6. *De omnibus dici non necesse est*. V. C. editio omisit nos, quod tamen in aliis cussitum in si. nostris. Impositi viro doctissimo librario tum hallucinatio legendum enim non *omnibus*, sed *hominibus*, quomodo dicitur Pal. ille nosse jure meritoque primus; quod & recipere debet in contextum: sed nolui nimium tribuere testi unico præsertim in re solvan non omnibus æque clara.
7. *Nam modò faultrices fidelissimæ*. Scaliger ad oram libri appinxit *frices*,
1. Cæ

mez, sed etiam efficitur sunt voluptatum tam amicis, quam sibi. quibus non solum presentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis, ac posteritatis temporis. Quod quia nullo modo sine amicitia firmam, & perpetuam iucunditatem vita tenere possumus, neque verò ipsam amicitiam rari, nisi æquè amicos, & nosmetipsos diligamus; idcirco & hoc ipsum efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur. nam & lætamur amicorum lætitia æquè, atque nostra; & pariter dolemus angoribus. Quocirca eodem modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in seipsum; quosque labores propter suam voluptatem susciperet, eosdem susciperet propter amici voluptatem: quæque de virtutibus dicta sunt, quemadmodum hæc semper voluptatibus inhaerent, eadem de amicitia dicenda sunt. præclare enim Epicurus his præter verbis: Eadem, inquit, scientia confirmavit animum, ne quod aut sempiternum, aut duratum timeret malum: qua persequitur, in hoc ipso vita spatium, amicitia profiduum esse firmisimum. Sunt autem quidam Epicurei timidiore paulo contra vestra conicia, sed tamen satis acuti, qui verentur, ne, si amicitiam propter nostram voluptatem expectandam putemus, tota amicitia quasi claudicare videatur: itaque primos congressus, & copulationesque & consuetudinum instituendarum voluntates fieri propter voluptatem; cum autem usus progrediam familiaritatem efficitur, tum amorem efflorescere tantum, ut, etiam si nulla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. etenim si loca, si fana, si urbes, si gymnasia, si campum, si canes, si equos, & si ludicras exercendi, aut venandi consuetudines, adamare solemus: quanto id in hominum consuetudine & facilius fieri poterit, & iucius? Sunt autem qui dicunt foedus quoddam esse sapientum, ut ne minus quidam amicos, quam se ipsi diligant, quod & fieri posse intelligimus, & & sæpe id

videmus, & perspicuum est, nihil ad iucundè vivendum reperiri posse, quod conjunctione tali sit aptius. Quibus ex omnibus iudicari potest, non modò non impediri rationem amicitiae, si summum bonum in voluptate ponatur, sed sine hoc institutionem omnino amicitiae non posse reperiri. Quapropter si ea, quæ dixi, sole ipso illustriora, & clariora sunt: si omnia dixi hausta è fonte natura: si tota oratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, id est, incorruptis, atque integris testibus: si infantes pueri, iuvenæ etiam bestiae, præter loquuntur, magistræ, ac duce natura, nihil esse prosperum, nisi voluptatem; nihil asperum, nisi dolorem; de quibus neque depravatè iudicant, neque corruptè: nonne ei maximam gratiam habere debemus, & quæ hac exaudita quasi voce naturæ, sic eam & firmè, graviterque comprehenderit, ut omne bene sanos in viam placidæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? qui quod sibi parum videtur eruditus, ea causa est, quod nullam eruditionem esse duxit, nisi qua bruta vite disciplinam iuvaret. An ille tempus aut in poetis evolendis, ut ego, & Triarius, & te hortatore, facimus, consumeret? in quibus nulla solida utilitas, omnisque puerilis est delectatio: aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? quæ & à falsissimis profecta, vera esse non possunt: & si essent vera, nihil afferrent, quod iucundius, id est, quo melius viveremus. eas ergo artis persequeremur, vivendi artem tantam, tamque opiferosam, & perinde fructuosam relinqueret? Non ergo Epicurus incredulus, sed ii indocti, quæ quæ pueros non didicisse suspexit, ea putent iucis ad sententiam esse dicenda. Quæ cum dixisset: explicavi, inquit, sententiam meam, & eo quidem consilio, tuum iudicium ut cognoscerem. quæ mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus numquam est data.

Yyy 2

M. TUL-

1. Copulationesque & consuetudinum instituendarum voluntates. Hoc tenus inter terminos sanos fuit locus iste, qui non bene profusus habet op. Pal. pr. mi. Vulg. qui dem, copulationesque, consuetudinum instituendarum amicitiarum: neque aliter Vict. editio, nisi quod illa copulationesque in ista amicitiarum; sed contra in ista nostris, in quibus, consuetudinum instituendarum voluptatum; quemadmodum & de suis ferè testatur Lamb. qui tamen inselicitè gratias ad medicinam.

2. Si ludicras exercendi, aut venandi consuetudines. Rursus est à Palat. nostro primo, cui & suffragatur verus codex Fulvii nostri Vrl. In hunc diem illepe lectum, si ludicras exercendi, aut venandi consuetudines, contra omnia exemplaria antiqua in quibus ludicras, & consuetudines.

3. Facilius fieri poterit. Interam interposui, volentibus sex Palat. Communis lectio pariter minus apposita.

4. Et sæpe id videmus. Sic Vict. editio ac sequentes, verum Aldi vortis, & sæpe inim videmus; quod ipsum mordicus defendunt partim eandem litteris, partim notâ Pal. sex.

5. Qui hæc exaudita quasi voce naturæ. Reverti voculam hæc è Pal. pr. quæ etiam in Vict. editione. Ceteri nostri m. l. e. vicem habebant hæc.

6. Firmè graviterque comprehendit. Scilicet nostro oræ sui libri adscripsit quæ vitæque sic & Plaut. pro. re. grata.

7. Te hortatore facimus. Fecimus prius publicati, sed advertebantur te cohortem membratam nostram, etiam Scal. codico.

M. TULLII CICERONIS
DE
FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
AD
BRUTUM,
LIBER SECVNDVS,
SYNOPSIS.

a. ad o. Hæc cum Torquatus pro Epicuro dixisset, Tom Cicero, Epicurum de voluptate, qua propriis Græci *hêdonê*, differrentiam in eo peccasse quod voluptatem non definiit. Aristippo voluptatem dici iucundum motum, quo sensus hilarentur: Hieronymo Rhodio, nihil dolere, & sine ulla molestia vivere. Ex utraque sententia voluptatem defini posse, vacuitatem dolorum cum iucunditate seu voluptate. Dicit enim & diversas res esse, sine dolore esse, & cum voluptate esse, pp. qq. r. Epicurum absurde dicere luxuriosos non esse reprehendendos, si sapientes sint: Nam si ita sint, parricida haud erunt reprehendendi, si nec cupidi erunt, si non metuant Deos, mortem, dolorem, Luxuriosos qui dem canere libenter, at non bene: voluptatem enim sciendum esse à bono. Errare quoque in eo Epicurum, quia cupiditate in tria genera (naturales scilicet & necessarias: naturales non necessarias: neque naturales neque necessarias) dividat: cum ita dividere oportuerit, primum in naturales & inanes: deinde Naturales in necessarias & non necessarias. Falli quoque in eo, quod cupiditates sibi putat: hoc est, in cupiditatibus, qua vitiosa sunt, mediocritatem quandam posse ad se existimas, quod non dolendi statum, & voluptatem paria esse putat, quod à primo animantium oru arcescit originem: & iudicium summi boni. Natura non moveri infantem ut voluptatem expectat, sed ut se sui que partes, hoc est, corpus & animum dirigat, inque cognoscit discernat ea qua prima data sunt natura, eaque appetat. Ab isto capite fluere omnem rationem bonorum & malorum. Idque Aristoteli & Polemoni comprobari. Nam Academicus & Peripateticus summum bonum, secundum naturam vivere, id est virtute ahibita sibi primum à natura datum: Calliphoni, virtutem & voluptatem Diodoro, virtutem & simul vacuitatem dolorum. Aristippo simplicem voluptatem, Carneadi sibi principium naturalibus, Hieronymo non dolere, Zenoni honestatem. Epicurum in eo quoque errare, quod sensibus dicas iudicari voluptatem bonum esse: dolorem, malum: hoc est, quod sensibus non iudicio, mente & ratione aut iudicari summum bonum quod voluptatis satellites & ministras faciat. Aristippum, male in ea dulcedine, qua maxime sensum moveat summum bonum, ponere: Hieronymum in non dolere Carniadem in primum natura boni: Calliphonem in virtute & voluptate: Diodorum in virtute & vacuitate dolorum, sed nec Aristonem, Pyrrhonem, Academicos, de summo bono recte sentire, quod Epicurus in voluptate & indolentia constituit: cuique, quod mirum, parvopuli maxima etiam faveat. Contra summum bonum in honesto positum esse, id est eo quod detracta eorum utilitate sine ulli primum per se ipsum positi iure laudari, cuius causa multi multa faciunt, non aliam ob causam, quam quia decet, & rectum est & honestum. Honestum formam in eo cerni, quod homo mente praeditus sit, que acris, vixens & celeriter multa simul agitas sagax, causas, confectiones, similitudines, diiuncta & futura rerum cernens, & inter se coniungens: qua hominem iustum, id est hominis appetentem sociumque prudentem, id est, cupidum viri iucunditatis, forem, hoc est impotentem magis quam parentem, hoc est, omnia humana tolerabilem, in via, alie & excelis ducentem, nihil timentem, nemini cedentem, & semper in virtutum, temperantem, hoc est, moderatum in dictis & actis efficiat. Honestum ita vere depingi posse, contra quam Epicurus, qui honestum in eo quod populari fama gloriosum est, ponat, quod quoque experit propter voluptatem putat. Inepti: cum honeste aliunde, hoc est non vulgi iudicio, sed ex se pendat: quod est igno-are hominis, vel obtulerent, pulchritudine sua tamen, spectareque esse laudabile. Quod quod alibi sentiat, iucunde non posse vivi, nisi honeste, sapienter, & iuste vivatur: callidus: Nam hoc sequetur, pericula advenia voluptati non honestati causa, voluptatis, hoc est lucri & commodi causa fidei commissa quem negare posse, atque ita iustitia: sed à temperantia, fortitudine (multis tamen fortissimis adversus dolorem pugnavit, in his M. Attilium Regulum: Lucetianum, L. Virginium, Græcos permutatos: Socrates & Peripateticos pro honesto adversus voluptatem differere. Eos qui magistratum invidiosam, voluptatem Epicuream ad populum vel in senatu non ostentare, sed honestatem, recta denique omnia) amicitia denique omni desistere, qui enim vere amicus dici possit, quem non ipsam amet propter ipsum? Errare & in eo Epicurum, quod cum summum bonum in voluptate ponat, summum aliquid bonum esse ducimus, quod à rebus externis & fortuna pendeat, stant: summum illud bonum sensu non ratione iudicari sentiat: vel in minimis rebus edulces, putes nasturtia, & similibus voluptarii, ut & in vita que metum summi mali & dolorum habent: Epicurum epistola ad Hermaetum, multa de dolore, ut & in suo testamento de morte multa inepte posuisse, ut qui negat mortem ad nos pertinere, & tamen testamento caveat de die sua natali ab heredibus agendo, & epulæ memoriaque ejus colenda: qui dicat bona praterita non esse fluere sapienti, mala meminisse non oportere. Omnes animi & voluptates & dolores pertinere: majorem esse voluptatem animi quam corporis. Quærendum igitur aliquid summum bonum à voluptate, quod homini cum bruti non sit commune, à aliis hominibus, quam ad voluptatem natum esse, id que primum ex animo ipsius hominis, per se, in quo memoria prateritii, futuri conjectura, & quasi divinatio, hoc est prudentia, pudor cupiditatis moderatio, id est temperantia: iustitia denique & fortitudo inest. Superiora quoque elucere in sensibus homini, qui voluptati multa præferat, putat, vires, valetudinem, velocitatem, pulchritudinem, summum bonum in animo versari, cui quædam castitas & divinum est.

Turpe esse, summum bonum in voluptate collocare, & in ea versari dies, noctesque nullo intervallo interjecto, cum summi viri, imò & philo-
sophi artes non ad voluptatem verba ferunt, cum voluptas ratione & consilio, non cupiditate, qua animi levisima pars est, sit dispu-
tanda: cum Epicuri doctrina vera sit, id ipsi bias esse non possint, ut qui incorporei, corporei, hoc est, Epicurei voluptatibus a se iunguntur.
Mortuos ad portam, adolecentes quos commendavimus, non à voluptate commendari: voluptate beneficium, gratiam, virtutem omnem tolli.
Nullum esse qui non malis Hercules haberi cum malis & doloribus multis, quam Epicurus cum multis voluptatibus. 55. ad tr. Hu dicitur
factus est finis ambulandi & disputandi.

Te cum uterque me intueretur, seseque ad audiendum significarent paratos: primum, inquam, deprecor, ne me, tanquam philosophum, putetis scholam vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipsis quidem philosophis magnopere unquam probavi. quando enim Socrates, qui patens philosophi iure dici potest, quidquam tale fecit? eorum erat iste mos, qui tum sophistæ nominabantur: quorum è numero primus est aulus Leontinus Georgias in conventu *postera quaestione*, id est, jubere dicere, quia de re quis vellet audire. Audax negotium; dicerem impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad philosophos nostrorum esset. Sed & illum, quem nominavi, & ceteros sophistas, ut è Platone intelligi potest, lufos videmus à Socrate. is enim percunctando, atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscum dissererebat, ut ad ea, quæ iam respondissent, si quid videretur, diceret, qui mos cum à posterioribus non esset retentus, Arcesilas eum revocavit: instituitque, ut si, qui se audire vellent, non de se quaerent, sed ipsi dicerent, quid sentirent, quod cum dixissent, ille contra, sed qui audiebant, quoad poterant, defendebant sententiam suam. Apud ceteros autem philosophos, qui quævis aliquid, tacet, quod quidem iam fit etiam in Academia. Ubi enim is, qui audire vult, ita dixit, VOLUPTAS MIHI VIDETUR ESSE SUMMUM BONUM: perpetua oratione contra disputatur: ut facile intelligi possit, eos, qui aliquid sibi videtur dicant, non ipsos in ea sententia esse, audire velle contraria. Nos commodius agimus. non enim solum Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam cur: ego autem arbitror, quamquam admodum delectatus sum ejus oratione perpetua, tamen commodius, cum in rebus linguis infortis, & intelligas, quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi quid velis, & ad exitum perveniri. cum enim fertur, quasi torrens: oratio, quamvis multa cuiusque modi rapiat: nihil tamen teneas. nihil apprehendas, nusquam orationem rapidam coerceas. omnis autem in quaerendo, quæ via quadam, & ratione habeatur, oratio, præscribere primum debet, (ut quibusdam in formulis, *HAES AGATUR*,) ut, inter quos disseritur, conveniat, quid sit id, de quo disseratur. Hoc positum in Phædro à Platone probavit Epicurus: sensitque *in omni disputatione* id fieri oportere. sed quod proximum fuit, non vidit. negat enim *desuper rem* placere: sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conveniat, quid sit id, de quo agatur: velut in hoc ipso, de quo nunc disputamus quærimus enim FINEM BONORUM: possumusne scire, hoc, quale sit, nisi contulerimus inter nos, cum finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam sit ipsum bonum?

Atqui hæc patefactio quasi rerum operatarum, cum quid quidque sit, aperitur, definitio est: qua te etiam imprudens utebare nonnumquam. nam hunc ipsum sive FINEM, sive extremum, sive ultimum definiebas id esse, quo omnia, quæ recta fierent, referrentur, neque id ipsum usquam referretur. Præclare hoc quidem: BONUM ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, definitio: aut, quod esset natura appetendum: aut, quod prodesset: aut, quod juvaret: aut quod liberet à modo. nunc idem (nisi molestum est) quoniam tibi non omnino displicet definire, & id facis cum vis, velim definias: quid sit VOLUPTAS: de quo omnis hæc quaestio est. (b) Quasi quis, inquit, sit, qui quid sit voluptas, nesciat: aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret. (c) Me ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi videretur habere bene cognitam voluptatem, & satis firmè conceptam animo, atque comprehensam. nunc autem dico, ipsum Epicurum nescire, & in eo putare: eumque qui tribo dicat, diligenter operari exprime, quæ res subiecta sit vocibus, non intelligere interdum, quid sonet hæc vox voluptatis, quid est, quæ res huic voci subijciatur. (d) Tunc illeridens, Hoc verò, inquit, optimum, et is, qui finem rerum expetendum, voluptatem esse dicat, id extremum; id ultimum bonorum, & id ipsum, quid sit, quale sit, nesciat. (e) Atqui, inquam, aut Epicurus, quid sit voluptas: aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. (f) Quoniam, inquit, modo? Quia voluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens, movetur, & jucunditate quadam perfunditur. (g) Quid ergo, istam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat? (h) Non semper inquam, nam interdum nimis etiam novit, quippe qui rectificetur, ne intelligere quidem se possit, ubi sit, aut quid sit illum bonum, præter illud, quod cibo, aut potione, & mirum delectatione, & obscena voluptate capiatur. An hæc ab eo nõ dicitur? (i) Quasi verò me pudeat, inquit, istorum, aut non possim, quemadmodum ea dicantur ostendere. (k) Ego verò non dubito, inquam, quin facile possis: nec est, & quod te pudeat sapientis assensum, qui se unus, quod sciam sapientem profiteri sit ausus. non Metrodorum non putant ipsum professum: sed cum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium voluisse. Septem autem illi, non suo, sed popularium suffragio nominati sunt. Verum hoc loco sumo, verbis his eandem cortè vim voluptatis Epicurum nosse, quam ceteros, omnes enim jucundum motum, & quo sensus hilaretur, Græcè ἡδονή, Latine voluptatem vocant. (l) Quid est igitur, inquit, quod requiras? (m) Dicam inquam, & quidem discendi causa magis, quam quo te, aut Epicurum reprehensum velim. (n) Ego quoque, inquit, didicerim libentius, si quid attuleris, quam te reprehenderim. (o) Tenesne igitur, inquam, Hieronymus & hodie quod dicat esse summum

Y y 3

2. Uterque dicitur formula HAES AGATUR. Expressi quod erat in Pal. pr. videbaturque etiam fuisse in feci. nam tres alii agatur, quæ, verò agitur, quomodo legi volebat Turn. in Advers. c. 17. neque verò sine quin hec in introducat, dum modo cohaerent eodem plane textu, hoc illo modo legamus.
1. Meti, nunc idem, & verum dicitur. Obsecro semper rursus majestati membrarum Pal. quod ad vocem, nam distinctio est Pauli Manut. Vult enim Meti idem, & verum dicitur.
3. Quis quis, inquit, sit. Locus forte non satis sanus Pal. enim quinque inquit sit verò quæ quæ inquit est, punctisque lobducta syllabæ sitanquam supervacua: ut legi voluerit, Quis quæ, inquit, sit, &c. per interrogationem Vict. expressi, Quis quæ sit inquit, qui, media lectio videtur optima.
4. Id est quæ res huic subijciatur. Verba isthæc omnia pro spurilis habet Petr. Faber l. 21. Semestrii c. 24. & verò non admodum faciunt ad rem: sed tamen non omnino hoc loco sunt super vacuæ: ubi, quæ res

dit ad verbarius, & inculcat eadem aliis aliisque verbis.
5. Id ipsum quid sit, quale sit, nesciat. Et illud arguit ceu minus parum Pal. pr. in quod ipsum quæ dem quale sit, nesciat. Prob.
6. Quid ergo, istam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat. Ita voces collocavit exemplar Pal. rectè meo iudicio.
7. Quasi verò me pudeat, &c. Adjecti verbum verò ex Pal. tanquam non parum efficace.
8. Quis te pudeat sapientis assensum, qui se unus, &c. Vox sapientis non est in Pal. pr. nisi à manu longè recentiori, & poterat fortitan abesse, si ejus loco substitueretur, et.
9. Metrodorum non putant ipsum professum. Malim quod est in Pal. pr. non putat, quod & in aliorum libris inventum indicat ergo editionis Lamb.
10. Quis sensus hilaretur. Sic proxime Pal. pr. nempe hilaretur. nam ceteri omnes hilant. Non stat à nostro illo, quem Victorodius, nam potest forte nihil inique.

mum bonum, quò putet omnia referri oportere? (p) Te neo, inquit, finem illi videri, nihil volere. (q) Quid idem iste de voluptate quid sentit? (r) negat esse eam, inquit, propter seipsam expectandam. (s) Aliud igitur esse censet gaudere, aliud non dolere. (t) Et quidem inquit, vehementer errat. nam, ut paulo ante docui, augendæ voluptatis finis est, doloris omnis emotio. (u) Non dolere, inquam, istud quam vim habeat, postea videro: aliam verò vim voluptatis esse, allam nihil dolendi, nisi valde pertinax fueris, concedas necesse est. (x) At qui reperit, inquit, in hoc quidem pertinacem. dici enim nihil potest verius. (y) Estne quælo, inquam, si tibi in bibendo voluptas? (z) Quis istud, inquit, potest negare. (aa) Eademne, inquam, quæ restincta sitis? (bb) Immodò alio genere, restincta enim sitis, stabilitatem voluptatis habet, inquit; illa autem voluptas ipsius restinctionis, in motu est. (cc) Cur igitur, inquam, restam dissimileis eodem nomine appellas? (dd) Quid paulo ante, inquit, dixim, nonne meministi, cum omnis dolor detractus esset, variari, non augeri voluptatem? (ee) Memini verò, inquam, sed tu istud dixi bene Latine, parum planè. *variatus enim latinum verbum est, idque propriè quidem in disparibus coloribus dicitur, sed transferitur in multa disparia. variatum poema, varia oratio, variis moris, varia fortuna: voluptas varia etiam dici solet, cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, & dissimileis efficiuntibus voluptates. Eam si varietatem diceret, intelligerem, ut, etiam non dicente te, intelligo. ista varietas quæ sit, non satis percipio, quod ais, cum dolore careamus, tum in summa voluptate nos esse: cum autem vesicamur iis rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu voluptatem, quæ faciat varietatem voluptatum: sed non augeri illam non dolendi voluptatem, quam cur voluptatem appelles, nescio. (ff) An potest, inquit ille, quidquam esse sua vius quàm nihil dolere? (gg) Immodò sit sanè nihil melius, inquam (non dum enim id quæro) num propterea idem voluptas est, quod (ut ita dicam) indolentia? (hh) Planè idem, inquit, & maxima quidem, qua fieri nulla maior potest. (ii) Quid dubitas igitur, inquam, summo bono à te ita constituto, ut id totum in non dolendo sit, id tenere unum, id tueri, id defendere? quid enim necesse est, tamquam meretricem in matrimonium cauius, sic voluptatem in virtutum consilium & ad dicere? invidiosum nomen est, infame, suspectum. Itaque hoc frequenter dici solet à vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi si quando dictum est: est autem dictam non parum sæpe: etsi satis clemens sum in disputando, tamen interdum soleo subtrahere. egone non intelligo, quid sit *ἡδονή* Græcè, Latine voluptas? utram tandem linguam nescio? deinde, qui sit, ut ego nesciam, sciant omnes, quicumque Epicuri esse voluerunt? quod vestri quidem vel optimè disputant, nihil opus esse, eum, qui philosophus futurus sit, scire litteras.*

Itaque, ut maiores nostri & ab avaro abduxerunt Cincinatum illum, ut dictator esset: sic vos de Pelasgis omnibus colligitis bonos illos quidem viros, sed certè non pereruditos. Ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? Ut scias me intelligere, primùm idem esse voluptatem dico, quod ille *ἡδονή*. & quidem sæpe quaerimus verbum Latinum par Græco, & quod idem valeat: hic nihil fuit, quod quaeremus. nullum inventiri potest, quod magis idem declaret Latine, quod Græcè, quam declarat voluptas. huic verbo omnes, qui ubique sunt, qui Latine sciunt, duas res subiiciunt, *latitiam in animo, commotionem suavem suavisitatis in corpore*. nam & ille apud Trabeam, voluptatem animi nimiam, *latitiam* dicit, eandem, quam ille Cæcilianus, qui omnibus *latitiam esse se latitiam* narrat. sed hoc interest, quod voluptas dicitur etiam in animo vitiosa res, ut Stoici putant; qui eam sic definiunt: *Sublatiorem animi sine ratione, opinatiōis se magna bene finis*: non dicitur latitiam, nec gaudium in corpore. in eo autem voluptas, omnium Latine loquentium more, ponitur, cum percipitur ea, quæ sensum aliquem moveat, iucunditas. hanc quoque iucunditatem, si vis, etiam in animum iuvare enim in utroque dicitur, ex eoque iucundum: modò intelligas, inter illum, qui dicat.

Tanta latitiam auctus sum, ut mihi non constaret: & eum, qui,

Nunc darum mihi animus ardet: quorum alter latitiam gessit, alter dolore cruciatur: esse illum medium,

*Quamquam hoc inter nos nuper nortia admodum est, qui nec lætetur, nec angatur: itemque inter eum, qui potitur expetit corporis voluptatibus, & eum, qui cruciatur summis doloribus, esse eum, qui utroque carcat, Satisne igitur videor vim verborum tenere? an sum etiam nunc vel Græcè loqui, vel Latine docendum? & tamen vide, ne, si ego non intelligam, quid Epicurus loquatur, eum Græcè, ut videor, luculenter sciam, sit aliqua culpa eius, qui ita loquatur, ut non intelligatur. quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut *de industria* facias, ut Heraclius, cognomento qui *ἄσπιδος* perhibetur, quia de nequis nimis oblitus memoravit: aut cum *terram obscuritatis* non verborum, facit, ut non intelligatur oratio: qualis est in Timæo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non valet, si possit, planè, & aperte loqui: nec de re obscura, ut physici; aut artificiosa, ut mathematici, sed de illustri, & facili, etiam in vulgus pervulgata, loquitur. Quamquam non negatis nos intelligere, quid sit voluptas, sed quid ille dicat, esse quo efficitur, non ut nos non intelligamus, quæ vis sit istius verbi, sed ut ille suo more loquatur, nostrum negligat: si enim idem dicit quod Hieronymus, qui censet *summum bonum esse sine ulla molestia vivere*: cur mavult dicere voluptatem, quam vacantiam doloris? utile facit, qui, quid dicat, intelligi? Sin autè voluptatem putat; dicat ad iungendâ eam, quæ sit in motu: (sic enim appellat*

1. Non dolere inquam istud. Est à Vi. & Pal. primo. nam ceteri, cum non dolere edidit olim, Tum non dolere, ex quo hinc it Lamb. Tum non dolere, arguit: sed propter m. l.

2. Iste dicitur. Et hoc est à Vi. & Pal. neque aliter Pal. pr. non ut publica. *istud dicitur*. quamvis leviculum sit, tamen monendum erat.

3. Dissimileis efficiuntibus voluptatibus. Secutus sum & hic Palat. primum tanto quidem promissus, quod Lamb. inueneret ita quoque fuisse in aliquot suis vulgè *dissimiliter*.

4. Indolentia. Inveni istud in omnibus Pall. etiam primo illo optimi commentis, ideoque vix admiserim aliorum *indolentia* planè analogum, qui quid dicat Sidonius.

5. Ad dicere, invidiosum nomen est. Et infamia suspectum. Reddi exlo scripturam Pal. pr. vulg. enim: *ad dicere? sed fuit dicitur, invidiosum nomen est, et infamia suspectum*; quomodo etiam reliqui Pall. nisi quod tert. dicitur præterea, *infamia suspectum*. Vi. & edidit, *ad dicere? sed invidiosum nomen est, et infamia suspectum*, quod produxit auctoris sanè genuinum est; nisi quod forte *subjectionem* cedere non debeat illi *suspectum*, de quo vide-

runt cordatores.

6. Ab avaro abduxerunt. Pall. meliores adduxerunt. sed in eo parum situm est illos aliquantulum in illo quod sequitur de pelasgis, quod egregie interpretatus est lib. 1. Var. lect. c. 10. Vi. sed nullus Pal. agnosce eam scripturam, habentque tres *pelasgi*, tresque *plagus*; inter quos etiam est ille primus. itaque accedo eorum iudicium Turn. legentem de *plagus*, quamvis ipse magis inclinaret in *pagu* & deatur Liv. Adverf. c. 8.

7. Non ut non non *invidiosum*. Lamb. editiones excludunt alterum non, quod in Vi. alique item Pal. pr. nam tres alii sequuntur: *non*. quomodo & editus ab Aldo avo: duo reliqui utrumque, & non & non.

8. Sin autem voluptatem putat; dicat ad iungendâ eam quæ sit in motu. Ita Pal. pr. neque aliter Vi. ed. quàm quod: *ita sit prox. me accedone ad hanc lect. onem Pall. ceteri, in quibus ferè, putat, citius ad iungendâ eam quæ sit in motu. Aidov avur & vulg. d. c. 10. ad iungendâ eam quæ sit in motu. Gul. annotavit; legentem suam vel iura tam delictatis non me immittico. Scal. libro suo adscriptis: *ita voluptatem putat; dicat ad iungendâ eam, quæ sit in motu, & quæ sit in motu*.*

religiosos, & *Uedant de patella*: deinde ita mortem non timementis, ut illud in ore habeant ex Hymnide:

Milia sex menses fati sunt vita: septimum Orco spondeo.
sem doloris medicamenta illa Epicurea, tanquam & de narthecio promant: si gravis, brevis: si longus, levis. unum nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. Quid ergo attinet dicere, nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberem? hoc est dicere, non reprehenderem afortis, si non essent afortis. isto modo, ne improbos quidem, si essent boni viri. Hic homo severus luxuriam per se ipsam reprehendendam non putat. & hercule, Torquate, ut verum loquamur, si voluptas summum bonum est, rectissime non putat, nolim enim mihi fingere afortis, ut loletis qui in mensam vomant, & qui de conviviis auferantur, erudi que postridie se rursus ingurgitent: qui solum, ut ajunt, nec occidentem umquam viderint, nec orientem: qui, consultis patrimonii, egeant, nemo nostrum istius generis afortis jacundie putat vivere. 3 mundos, elegantis, optimis cocis, piscatoribus, piscatu, aucupio, venatione, his omnibus exquisitis, vitantem cruditatem; quibus vivum desusum epleno sit: hic siphon, ut ait Lucilius, cui nihil demisti: jus, & sacculus abstuleris: adhibentes ludos, & quæ sequuntur, illa; quibus detractis, clamat Epicurus, se nescire, quid sit bonum: ad sunt etiam formosi pueri, qui ministrant: 5 respondeat his vestis, argentum, Corinthium, locus ipse, ædificium. Hos ego afortis bene quidem vivere, at beate nunquam dixerim. ex quo efficitur, non ut voluptas ne sit voluptas, sed ut voluptas non sit summum bonum: nec ille, qui Diogenem Stoicum adolefcens, post autem Panxtium audierat, Lælius, eodictus est sapiens, quod non intelligeret, quid suavissimum esset (nec enim sapienter, ut eis cor sapias, ei non sapias palatus) sed quia parvi id duceret.

O lapathis, & ut iustitiam necesse est, cognis' cui sis.
In quo Lælius' elamores siphos ille solebas.
Edere, compellans gumi as ex ordine nostros.
Lælii' praclare, & recte siphos, 7 illudque verè:
O Eubli, & gurgis, Galloni: es homo miser, inquit:
Cenasti in vita nunquam bene, cum omnia in ista
Consumis squilla, atque acipenser: cum de omnino.

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum bene cenare, qui omnia ponat in voluptate: 8 & tamen non negat libenter umquam cenasse Gallonium: (mentiretur enim) sed bene. Ita graviter & severè voluptatem secerit a bono. ex quo illud efficitur, qui bene cenent, non libenter cenare: qui libenter, non continent bene. semper Lælius bene. Quid bene? dicit Lucilius, colto, condico. sed eodò caput cenæ: sermo bono. 9 quid ex eo? si queri, libenter veniebat enim ad cenam, ut animo quieto satiare desideria naturæ. rectè ergo is negat, umquam bene cenasse Gallonium; rectè, miserum, cum præsertim in eo o-

mne studium consumeret, quem libenter cenasse nemo negat. Cur igitur non bene? quia quod bene, id rectè, frugaliter, honestè: ille porro male, pravè, nequiter, turpiter cenabat. Non igitur nec lapathi suavitatem acipenseri Gallonii Lælius anteponebat, sed suavitatem ipsam negligebat, quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret. SEMOVENDA est igitur voluptas, non solum ut recta sequamini; sed etiam ut loqui deceat frugaliter. Reflumusne igitur in vita summum bonum dicere, cum id ne in cena quidem posse videamus? Quo modo autem philosophus loquitur tria genera cupiditatum? naturalis, & necessarias: naturales, non necessarias: nec naturales, nec necessarias? primum divisit inele-ganter. duo enim genera quæ erant, fecit tria. hoc est non dividere, sed frangere rem. qui si diceret, cupiditatum esse duo genera, naturales, & inaneis: naturalium, quoque item duo, necessarias, & non necessarias, 10 confecta res esset. qui hæc didicerunt quæ ille contemnit, sic lolet, vitiosum est enim in di videndo partem in genere numerare. Sed hoc sanè concedamus, contemnit enim disserendi elegantiam: confuse loquitur, gerendus est mos, modo rectè sentiat. Et quidem illud ipsum non nimium probo (11 & tantum patior) philosophum loqui de cupiditatibus finientis. An potest cupiditas finiri? tollenda est, atque extrahenda ad istum. quis est enim, in quo sit cupiditas, quin rectè cupidus dici possit? Ergo & avarus erit, sed finit: adulter, verum habebit modum; & luxuriosus eodem modo. Qualis ista philosophia est, quæ non interitum afferat pravitatis, sed sit contenta mediocritate vitiorum? quamquam in hac divisione rem ipsam proliis probo: elegantiam desidero. appetlet hæc desiderianatura: cupiditatis nomen servet aliò, ut, cum de avaritia, cum de intemperantia, cum de maximis vitiis loquitur, 12 tam tamquam capitis accenset. Sed hæc quidem liberius se eodocuntur, & sapius. quod equidem non reprehendo. est enim tanti philosophi, tamque nobilis, audacter sua decreta defendere, sed tamen ex eo, quod eam voluptatem, (quam omnes gentes hoc nomine appelliant) videtur ampliare sæpe vehementius, in magnis interdum versatur angustiis, ut, hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod voluptatis causa non videatur esse facturus. deinde, ubi erubescit (vis enim est permagna natura) confugit illuc, ut neget accedere quidquam posse ad voluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non vocatur voluptas. Non laboro, inquit, de nomine. Quid, quod res alia tota est? Repetiam multos vel innumere: buleis potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quam vos estis: quibus, quidquid velim, faciliè persusdeam. Quid ergo dubitamus, quin, si non dolere, voluptas sit summa, non esse in voluptate, dolor sit maximus? cur non ita sit? Quia dolenti non voluptas contraria est, sed doloris privatio.

I. Hoc

1. Uedant de patella. Palli president, cum tamen prius præterea ibi fuisset lysteria, idem scio illud Horat. Edis cibus allium potantius; sed an id heic intrandi debeat, nescio.
2. De nartheci promant. Palli ille pr. primæ, vix improbem, ut respiciat ad illud quod præterit, reperimus.
3. Respondens eleganti. Hæc ipsa sunt poetæ alieque versus: sed quis digeret in pedes, nisi enotus?
4. Quibus vivum desusum epleno sit. hic siphon ut ait Lucilius) cui nihil demisti: jus & sacculus abstuleris. Ob oculos posui & scripturam membranæ Palli, aliorum quibus proxime accedit editio Vici in quæ sit siphon, ut ait Luc. cui nihil demisti: jus & sacculus abstuleris. Pal. pr. exprimit sit, siphon, ut ait Luc. cui nihil demisti: jus & sacculus. Videatur Scalig. Appendix Conjectaneor. in Varron.
5. Respondens hu vestis argentum, Corinthium, locus ipse, ædificium. Ita nulla licera plus minusve Pal. pr. ferr. text. item ad oram quartus eregione illius vulg. aditium, quod monstrum etiam extabat in secunda ac quini. Max. etiam hunc locum restituit voluit e. miss. sed verè ut ali-quid indoluerit ingenio suo. Videatur tamen l. v. Variar. lect. c. 20. ut etiam Tur. l. x. v. l. c. 34. sine. sed. & consulat. Paull. Man. in Notis

filii ad hunc locum pro respondeat, minus appositè. Scal. pro, aditium habebat aditium cui sanè suis heic effect. loc. si ita fuisset in illo lib.
6. Uedant necesse est. Palli om. ut iustitiam necesse est. idem etiam habent gurgis, præter pr. in quo gurgis, quod malui.
7. Illudque verè. Sic omnes m. omnes edd. præter Lamb. quæ illeg., Videatur Tur. d. c. 34.
8. Et tamen non negat libenter. Pal. pr. non habet negativam.
9. Quid ex eo? quælibet res. Lib. Scal. habet ad notatum quid ex eis, oras, libenter veniebat enim.
10. Cræstharæ esset. qui hæc didicerunt quæ ille contemnit se silent. Vitiisum enim. Clavula octo verborum nunc primum à me redditur Ciceroni: nam etiam e Pal. text. comparabatque item in primo, voram poss. sed frangere supra.
11. Et tantum patior. Sic reposui à Pal. pr. editi antea tam, minus viv. de, male etiam qui teigam istam verborum parente effiximus, distinguuntque, probo: tamen patior, Philosopho, Lamb. didico.
12. Nam tamquam capitis accenset. Non displicet quod est in Pal. pr. tam tam de avaritia, etc. ita ut isto loco expungatur, Lamb. edidit, et inquam, sicque Pal. sed. sed ceteri favent vulgato.

2. Hic

1. Hoc verò non videre, maximo argumento, 2 esse voluptatem illam; qua sublata, neget se intelligere omnino, quid sit bonum, eam autem ita persequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cetera addit, quæ si appelles, *homo profundus sit*. hoc igitur, quod solum bonum severus, & gravis philosophus novit, idem non videt ne expectandum quidem esse, quod eam voluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cum dolore careamus, 3 quamquam hæc sunt contraria. Hic si *desinere*, vel *de videre didicisset*, si loquendi vim, si denique consuetudinem verborum teneret, numquam in tantis salebris incidisset. nunc vides, quid faciat, quam nemo unquam voluptatem appellat, & hanc in motu voluptatem, quæ duo sunt, unumquodque facit. sic enim has suas veis, & quasi dulcis voluptates appellat. interdum ita extenuat, ut M. Curium verba loqui: interdum ita laudat, ut, quid præterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem, quæ jam oratio non à philosopho aliquo, sed à *caesare opprimenda est*. non est enim vitium in oratione solum, sed etiam in moribus. luxuriam non reprehendit, modo sit vacua infinita cupiditate, & timore. Hoc loco discipulos quæret videtur, ut, qui a loti esse velint, philosophi antè fiant. A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. Simul atque natum animal est, gaudet voluptate, & eam appetit, ut bonum: afernatur dolorem, ut malum. de malis autem, & bonis, ab iis animalibus, quæ nondum depravata sunt, ait optime iudicari. Hæc & tu ita posuisti, & verba vestra sunt. Quam multa vitiosa? summum enim bonum, & malum *vagans puer* ultra voluptate iudicabit, stante, an movente? quoniam, si diis placet, ab Epicuro loqui discimus. si stante, hoc natura videlicet vult, salvam esse se, quod concedimus: si movente, quod tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quæ prætermittenda sit. & simul non proficiscitur animal illud modo natum, à summa voluptate: quæ est à te posita in non dolendo. nec tamen argumentum hoc Epicurus à parvis petivit, aut etiam à bestiis: quæ putat esse *specula natura*: ut diceret, ab his, duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi. neque enim hæc movere potest appetitum animi: nec illum habet istum, 4 quo pellat animum status hic non dolendi. itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. 5 At ille pellit, qui permulcet sensum voluptate. Itaque Epicurus 6 semper hoc utitur, ut probet, *voluptatem natura expeti*; quod ea voluptas, quæ in motu sit, & parvos ad se allicit, & bestias, non illa stabilis, in qua tantum inest nihil dolere, 7 quid igitur convenit, ab alia voluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonum ponere? *Bestiarum verò nullum iudicium* puto, quamvis enim depravata non sint, pravæ tamen esse possunt. Ut bacillum aliud est inflexum, & incurvatum de industria; aliud ita natum: sic ferarum natura, non est illa quidem depravata mala disciplina, sed natura sua, nec verò, ut voluptatem expetat, natura movet infantem: sed tantum *ut se ipse diligat*, ut integrum se, sal-

vumque velit. o m n e enim animal simul ut ortum est, & scriptum, & omnes partes suas diligit: 8 duasque, quæ maximæ sunt in primis complectitur: animum, & corpus: deinde utriusque partes, nam sunt & in animo præcipua quædam, & in corpore: quæcum leviter agnovit, tunc discernere incipit, ut ea, quæ prima data sunt natura, appetat, afernaturque contraria, in his primis naturalibus voluptas inest, necne, magna quæsito est. nihil verò putare esse, præter voluptatem, non membra, non sensus, non ingenii motum, non integritatem corporis, non va-
liundinem, summæ mihi videtur inscitia. Atque ab isto capite suete necesse est omnem rationem bonorum, & malorum. Polemon, etiam antè Aristoteli, ea prima visa sunt, quæ paulo antè dixi. Ergo nata est sententia veterum Academicorum, & Peripateticorum, ut *finem bonorum dicerent, secundum naturam vivere*, id est, virtute adhibita, frui primis à natura datis. Callippo ad virtutem nihil ad-
iunxit, nisi voluptatem: Diodorus, nisi *vacuitatem doloris*. His omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo simplex voluptas: Stoicis, consentire nature: quod esse volunt è virtute, id est, honestè vivere: quod ita interpretantur, vivere cum intelligentia earum rerum, quæ natura evenirent, eligente ea, quæ essent secundum naturam, rejicienteque contraria. Ita tres sunt *fines expertes honestatis*, unus Aristippi, vel Epicuri: alter Hieronymi: Carneadis tertius: tres in quibus honestas cum aliquo accessione, Polemonis, 10 Calliphonis, Diodoti, una simplex, cuius Zeno auctor, *posita in decora vita*, id est, honestate, nam Pytho, Aristo, Herillas, jam diu abjecti, reliqui sibi confisterunt, ut extrema cum iniitiis convenirent, ut Aristippo, voluptas: Hieronymo, doloris vacuitas: Carneadi, frui principiis naturalibus, esset extremum. Epicurus autem cum in prima commendatione voluptatem dixisset: si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille: sin eam, quam Hieronymus, fecisset idem, ut voluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret, (u) nam, quod ait, *sensibus ipsi iudicari*, voluptatem, bonum esse: quod etiam, malum: plus tribuit sensibus, quam nobis leges permittunt. 11 privatarum litium iudices sumus. Nihil enim possumus iudicare, nisi quod est nostri iudicii. in quo frustra iudices solent, cum sententiam pronunciant, addere si *quid magis*, hoc non addito, illud est iudicatum, 12 quod iudicat sensus: dulce, amarum: lenis, asperum: prope, longè: stare, movere: quadratum, rotundum. Quam igitur pronuntiabit sententiam ratio? Adhibita primum *divinarum, humanarumque rerum scientia*, quæ potest appellari *ritè sapientia*: deinde adjunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu voluptatem *satellites*, & ministros esse voluisti: quarum ad eod omnium sententia pronuntiabit, primum de voluptate, nihil esse in loci, non modo ut sola ponatur in summi boni sede, quam quæritur

Yyy 55

1. Hoc verò non videre.) Locum asterisco notat Gulielmus; nec movi quod & mihi quædam deesse viderentur.

2. Est voluptatem illam, qua.) Ita Palatinus pr. non illam, ut vulgè ex quo liquet de vanitate lecti onis Lambinianæ.

3. Quamquam hæc sunt contraria.) Fortius multo Pal. pr. quam hæc sunt contraria; idem mox quoque apphavit exhibens, loco publicari appellat quod hætenus probo ut arbitrar admittendam. utramque scripturam sic; quam nemo voluptatem appellavit, appellat, quomodo suo adscripsit libro Scaliger.

4. Qui pellat animum stante hic non dolendi.) Editiones præfixæ & Pall. o. animi statum hinc. illud tamen probat se loco Tullii pro Cælio; ut monuit Gulielmus; qui variantem eam lectionem annotat item ex Tulliano.

5. Ad ista perit.) Lambinus ostendit nobis conjecturam suam: illa voluptas, retrinquantibus: Nihil ideoque perperam, illud hæc scilicet.

6. Semper hæc scripsit.) Pal. pr. super scribitur notior, sicque comparat in Pal. sec.

7. Quid igitur est virtus.) Lambinus Qui igitur. Gulielmus, Qui id igitur, quam conjecturam non improbo.

8. Duasque, quæ maxima sunt.) Recentius editæ duæque res quæ, sed i præter exoletas edd. etiam Victorianam, & m. nostras.

9. Vita naturalis.) Sic omnes Palatini. Lambinus conjicit, Hinc igitur nata est, lupervacaneæ, nam & 20; aliquando notat exinde, p. 106, & c. ut Critici dedum ostendere exemplis ad Propertium.

10. Calliphoni.) Non video cur sequi non debeamus scripturam omnium Pall. Calliphoni.

11. Privatarum litium iudices sumus.) Pal. pr. privatorum, quod anno-
topotius, quæ appareat animadvertum fuisse à me, quam ut & jam
arbitrar alterum ei cedere debere. Ceterum mirari facti non possum,
cur tot delultoris hinc utatur conjecturis Lambinus, in sententia
plana.

12. Quid iudicet sensus.) Lambinus iterum emendationes iactat, sed i
à quibus recedunt Pall. omnes. itaque miror à vulgato recessisse Al-
dem nepotem.

nam, sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur. de vacuitate doloris eadem sententia est. rejicietur etiam Carneades: nec illa de summo bono ratio aut voluptatis, non dolendive particeps, aut honestatis experta, probabitur. ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam consideret. aut enim sciet, nihil esse bonum, nisi honestum: nihil malum, nisi turpe: cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda, nec fugienda, sed eligenda modo, aut rejicienda sint: aut anteponeat eam, quam cum honestate praestissimam, tum etiam ipsis initiis naturae, & totius perfectione vitae locupletatam videbit. quod eo liquidius faciet, si perpenderit, rerum inter eas, verborumque sit controversia. Huius ego nunc auctoritatem sequens, idem faciam. quantum enim potero, minui contentiones: omnibus simpliciter sententias eorum, in quibus nulla inest virtutis adjunctio, omnino à Philosophia semovendas putabo: primum Aristippi, Cyrenaeorumque omnium: quos non est veritum, in ea voluptate, quae maxima dulcedine sensum moveret, summum bonum ponere, contemnentis istam vacuitatem doloris. hi non videntur, ut ad cursum, equum: ad arandum, bovem: ad indagandum, canem: sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, intelligendum, & agendum esse natum, quasi mortalem deum: contraque, ut tardam aliquam, & languidam pecudem, ad pastum, & ad procreandi voluptatem hoc divinum animal ortum esse voluerunt. quo nihil mihi videtur absurdius. atque haec contra Aristippum, qui eam voluptatem non modo summam, sed etiam etiam dicit: quam omnes unam appellamus voluptatem. aliter autem vobis placet, sed ille, ut dixi, vitiose, nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenii humani significat, ad hanc unam rem natum hominem, ut fruatur voluptatibus. Nec verò audiendus Hieronymus: cui summum bonum est idem, quod vos interdum, vel potius nimium saepe dicitis, nihil dolere, non enim, si malum dolor est, carere eo malo satis est ad bene vivendum, hoc dixerit potius Ennius:

Nimium boni est cui nihil est mali.

Nos beatam vitam non depulsionem mali, sed adaptionem boni iudicemus: nec eam cessando, sed sive gaudentem, ut Aristippus, sive non dolentem, ut hic: sed agendo aliquid, considerandove quaeramus. Quae possunt eadem contra Carneadem illud summum bonum dici: quod is non tam, ut probaret, protulit: quam ut Stoicis, quibuscum bellum gerebat, opponeret. id autem ejusmodi est, ut addidit ad virtutem, antequam videatur habiturum, & expleturum cumulate vitam beatam: de quo omnis haec questio est. nam qui ad virtutem adjungant vel voluptatem, quam unam virtus minimi facit: vel vacuitatem doloris, quae etiam si malo caret, tamen non est summum bonum;

accessione utuntur non ita probabili, nec tamen, cui id tam parce, tamque restricte faciant, intelligo. quasi enim emendum eis sit, quod addant ad virtutem, primum vilissimas res addunt: deinde singulas potius, quam omnia quae prima natura approbavisset, ea cum voluptate conjungunt. quae cum Aristoni, & Pyrrhoni omnino visae sunt pro nihilo, ut inter optime valere, & gravissimi agitare, nihil profuse dicerent miseris, recte jam pridem contra eos desitum est disputari. dum enim in una virtute sic omnia esse voluerunt, ut eam rerum selectione expolierent: nec ei quidquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: virtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem ad scientiam omnia revocans, unum quoddam bonum vidit: sed nec optimum nec quo rata gubernari possit. itaque hic ipse jam pridem est rejectus. post enim Chrysippum non sane est disputatum. Restatis igitur vos, nam cum Academicis incerta luctatio est: qui nihil affirmant, & quasi desperata cognitione certi, id sequi volunt: quodcumque verisimile videatur. Cum Epicuro autem hoc est plus negotii, quod duplici genere voluptatis conjunctus est: quodque & ipse, & amici ejus, & multi postea defensores ejus sententiae fuerunt, & nescio quomodo sit, qui auloritatem minimam habet, maximam vim populis cum illis facit: quos nisi arguimus, omnis virtus, omne decus, omnis vera laus deferenda est. Ita ceterorum sententias semotis, relinquitur non mihi cum Torquato, sed virtuti cum voluptate certatio. quam quidem certationem homo & acutus, & diligens Chrysippus, non contemnit, totumque discrimen summi boni in eadem comparatione positum putat. ego autem existimo, si honestum aliquid ostendeto, quod sit ipsum & visum, propter seque expetendum, jacere vestra omnia, itaque eo, quale sit, breviter, ut tempus postulat, constituto, & accedam ad omnia tua, Torquate; nisi memoria forte defecerit. honestum igitur id intelligimus, quod tale est, ut detracta omni utilitate, sine ullis praemiis, fructibusque, per se ipsum possit jure laudari. quod quale sit, non tam definitione, qua sum usus, intelligi potest. (quamquam aliquantum potest) quam communis omnium iudicio, & optimi cuiusque studio, atque factis: qui permixta ob eam unam causam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honestum est, est nullum consuetudinem consuetudinem vident. homines enim, etsi aliis multis tamen hoc uno à beatis plurimum differunt, quod rationem habeant: & à natura datam mentem, & aciem, & vigentem, celeriterque multa simul agitantem, & ut ita dicam, sagacem: quae & causas rerum, & confectiones videat, & similitudines transferat, & disjuncta conjungat, & cum praesentibus futura copulet, omnemque complectatur vitae consequentis statum. & eademque ratio fecit hominem hominum appetentem, cumque his natura, & sermone, & usu

con-

1. Nec illa de summo bono.) Adlubescit ferè scriptura Palatini primis ulla, tanto magis quod & videtur in tercio.
2. Sed solum etiam dicit.) Vulgati dicit: sed alterum cessat in omnibus Palli placet tunc Victorio.
3. Sive gaudentem, ut Aristippus, sive non dolentem, ut hic.) Non potui excludere hanc lectionem, inventam parte sui in Pal. omnibus ac Lambinianis, integram verò in Pal. primo, vulgati enim sono admodum auribus rogato, sive gaudentem, ut Aristippus, sive non dolentem, etc.
4. Haec cum voluptate conjungunt.) Lambinus quatuor istas voces editione sua exclusit, quod non comparerent (inquit) in uno libro longe optimo, at habent etiam Pall. o. nisi quod in tercio, cum honestate. Aldus Nepos representare verbum auctoris, quam substituere quaecunque mangonum, nam si voculam repetamus, & isthaec proxime sequentibus: atterbus, helle procedet sententia sic: Ea quae cum voluptate conjunguntur, qua Aristippus etc.
5. Non enim Academicis incerta luctatio est.) Sic quidem Palatini, praeter primum, in quo nulla laetatio est, quod qui negaverit auctoris geminum germanum, negabit & mercede lucrare.
6. Ut sua propter seque, Sic Pall. omnes & editio Victorii: nisi quod

pr. suavi; secundo verò desit copula vulgati, ut sua propter se, quam posthinc cogor inhærere: sed aliter fieri non potest, si velim mutare me contra eos qui in me inciterent ac si quidpiam temere metastem.

7. Accedam ad omnia tua Torquate, nisi memoria forte defecerit.) Invito ferè auctori manus lectionem, hanc invenit, coacta liqui ad quasi veritate Palatini primi, nihil enim ea evoluit, nihil rotundius, ac haec ut putidè occupavit libros omnes; Torquate ubi hi me memoria ferè defecerit, istum est ne suppetat, quorum posterorum nullum vestigium in electo illo Palatino, relicto Bibliothecae ab eodem illo Electorum Orthon Henrico: cujus symbolon atque insignia membranis illis propèsi. Dolendum solummodo nihil eo contineri, praeterquam libros de finibus praeter.

8. A natura datam mentemque & aciem, etc.) Est ab editione Victoriana; neque locus Pal. pr. nam sec. quint. lex, a natura mentis datam & aciem, etc. reliqui, a natura mentemque datam, ut publicus excusis, media lectio non est absurda quidem, sed tamen vilior nostra.

9. Eademque ratio fecit.) Vulgati quidem facit, sed alioquin reperi in Pall. lex.

congruentem, ut profectus ad caritatem domesticorum, ac suorum, & seipsum longius, & se implicet primum civium, deinde omnium mortalium societate: atque, ut ad Architam scripsit Plato, non sibi se solum natum meminerit, sed patriam, sed sua, ut per se quae pars ipsi relinquatur. Et quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini a VERE INVENIENDI, quod facillime apparet, cum vacui curis, etiam quid in caelo fiat, scire avertimus: his initiis inducti omnia vera diligimus, id est, fidelia, simplicia, constantia: tum vana, falsa, fallentia odimus, ut fraudem, perjurium, malitiam, injuriam, eadem ratio habet in se quiddam amplum, atque magnificentem, ad imperandum magis, quam ad parendum accommodatum: omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam levia ducens: alium quiddam & excessum, nihil timens, nemini cedens, semper invictum. Atque his tribus generibus honestiorum notatis, quantum sequitur, & in eadem pulcritudine, & aptum ex illis tribus: in quo inest ORDO, & MODERATIO, cuius similitudine per secula 4. in formam specie; & dignitate transitum est ad honestatem di. bonam, atque facturam. nam ex his tribus laudibus, quas ante dixi, & clementiam te formidat, & non audeat cuiquam aut dislo protervo, aut facto nocere: vereturque quidquam aut facere, aut loqui, quod parum virile videatur. Habes undique experiam, & perfectam, Torquate, formam honestatis: quae tota his quattuor virtutibus, quae in te quoque commemoratae sunt, continentur. hanc letuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam, aut qualem esse velit, qui honestate summum bonum metantur. si enim ad honestatem omnia referantur, neque in ea voluptatem dicant inesse, ait eos inani voce sonare (his enim ipsis verbis utitur) neque intelligere, neque videre, sub hac voce honestatis quae sit subjuncta sententia. ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum, quod, inquit, quamquam voluptatibus quibusdam est saepe jucundius, tamen expetitur propter voluptatem. Videsne quam sit magna dissensio? philosophus nobilis, a quo non solum Graecia, & Italia, sed etiam omnis Barbaria commota est, honestum quid sit, si id non est in voluptate, negat te intelligere: nisi forte illud, quod multitudinum more laudetur. Ego autem hoc etiam turpe esse saepe iudico: & si quando turpe non sit, & tamen non esse non turpe, cum id a multitudine laudetur. & quod si sit ipsam per se rectam, atque laudabile, non ob eam causam tamen illud dici honestum esse, quis laudetur a multis, sed quis tale sit, ut vel si ignorantes id homines, vel scilicet viderent) sua tamen pulchritudine esset, ipseque laudabile. Itaque idem natura videtur, cui obliisti non potest, dicitur a loco id, quod a te etiam paullo ante dictum est, non posse jucunde vivi, nisi etiam honeste. Quid nunc, si non est, dicit? idemne quod jucunde? ergo ita, non posse honeste vivi, nisi honeste vivatur; an, nisi populari fama? sine ea

igitur jucunde negat posse vivere? Quid tu vivis quam sapientis vitam ex insipientium sermone pendere? quid ergo hoc loco intelligit honestum? certe nihil, nisi quod possit ipsum propter se jure laudari, nam si propter voluptatem: quae est ista laus, quae possit a maesto peti? Non in vis est, ut cum honestatem eo loco habeat, ut sine ea jucunde neget posse vivi illud honestum, quod populare sit, sentiat, & sine eo jucunde neget vivi posse: aut quidquam aliud honestum intelligat, nisi quod sit rectum, ipsumque per se, sua vi, sua sponte, sua natura laudabile. Itaque, Torquate, cum diceret, clamare Epicurum, non posse jucunde vivi, nisi honeste, & sapienter, & iuste viveretur, tu ipse mihi gloriari videbare, tanta vis inerat in verbis, propter earum rerum, quae significabantur his verbis, dignitatem, ut altior fieret, ut interdum insisteret, ut nos intuens, quasi testificaret, laudari honestatem, & iustitiam aliquando ab Epicuro. Quam te decebat his verbis uti, quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non existeret? istorum enim verborum amore, quae peritiam appellantur ab Epicuro, sapientiae, fortitudinis, iustitiae, temperantiae, praestantissimis ingenii homines se ad philosophiae studium contulerunt. Oculorum, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus quibus sapientiam non cernimus, quam illa ardentes amores excitaret sui, si videretur, cur tandem? an quod ita callida est, ut optime possit architectari voluptates? cur iustitia laudatur? aut unde est hoc contritum vetustate proverbium? Quid in TENEBRIS. Hoc dictum in una re, iustissime patet: ut in omnibus factis, re, non teste, movemur. Sunt enim levia, & perinfirma, quae dicebantur a te, cum animi conscientia improbos excruciat, tum etiam poenae timore; quae aut afficiuntur, aut semper sunt in metu, ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillum animo fingi; non bonum illum virum, qui, quidquid fecerit, ipse se cruciet, omniaque formidet: sed omnimodum callide referentem ad utilitatem, acutum, versutum, veteratorem, scilicet ut excogitet, quo modo occulte, sine teste, sine ullo consilio fallat. An tu me de L. Tubulo putas diceret? qui, cum praetor quaestionem inter sicarios exercuisset, ita appetit cepit pecunias ob rem iudicandam, ut anno proximo P. Scavola, tribunus pleb. ferret ad plebem, 10. VERLENTINE DE EARRE QUARE, quo plebiscito, decreta a senatu est Consuli quaestio, 11. Cn. Caeponi, profectus in exilium Tubulus statim, nec respondere ausus, erat enim res aperta. Non igitur de improbo, sed de calido improbo quaerimus: qualis Qu. Pompejus in foedere Numantino in ficiendo fuit, nec vero omnino timentem: primum qui animi conscientiam non curet; quam scilicet comprimere nihil est negotii. 15. ENIM, qui occultus, & reclus dicitur, tantam adest, ut se indicet, perficiet etiam, ut dolere alterius improbo facto videatur: quid est enim aliud, esse versutum? Memini me adesse 13. P. Sextilio Rufo, cum is

1. *Seipsum longius & se implicet.* In hunc diem vulgati, *curas longius*. alterum tunc se auctoritate Palatini primi ac tertii, item Scaligeri codicis, & venustissimae quam ut cedere debeat priori, licet longissimum temporis possessorem, asserit eam id sibi Cicero lib. v. de Fin. c. 23. pr. optimeque convenit cum sequenti *impleret*, quod nollem mutari in *adplere* cum exemplari. Vrsiniano, contra omnes Palatinos, multo minus ut vis refragantibus admittamus Lambinianum *secesserit*.

2. *Vere invenendi.* Non ita inest Pal. pr. *vere dendi*, idem mox prae se fert *habe*, ut antiqua scribendi forma, pro *adventu*, quomodo item est in quarto ac sexto.

3. *His initiis inducti.* Haud aliter Pal. o. non *inducti*, quod miror esse magis fere ar. iter. Lambino.

4. *Ita formam specie & dignitate transitum est.* Ita una voce Pall. itaque non admittit Vrsini ac Pauli Manutii ac dignitate, multo minus Lambini adhaerentissimos interpolationem. Nam *dignitas* a re soluta ex formam specie, itaque ne eam vocem repereret, suppositum dignitatem.

5. *Tanta non esse non turpe.* Pal. pr. *non esse non turpe*, ceteri *non esse non turpe*, dicitur. varium.

6. *Quae si sit ipsa per se rectum ac laudabile.* Paulus Manutius hanc locutionem primum produxit ex libro antiquo, Eam ego nunc sumo

Pal. primo ac tertio item Scaligerano, vulgati: *ipsum profectum ac laud.*

7. *Nisi quod hereditum, ipsamque per se, etc.* Est a Pal. pr. & tert. editis *rectum ipsum quod per se*, proxime ad hanc scripturam pervenit conjectura sua Paulus Manutius, mox quoque expuncti voculam *si* transpositis duabus aliis dictionibus, iussu Palatini primi.

8. *An quod ita callida est.* Vulgati illa, non ita, sed praeter scripturam Pall. item Tuscani codicis, denique editionem Victorii, quam unice miror ita statim desertam post enatam Camerarianam, cum sit optime proxima: certe Sed quid seculo integro convicit, etique praeterito; qui ne quidem aetatis hujus studia adeperus sum.

9. *An ipsamque non aut semper sunt in metu.* Melius quod est in Pal. pr. *afficiuntur, sunt sunt*.

10. *Vultum de ea te quaerit.* Lambinus divinat, *Vultum*: non recte, formula enim erat, *Vultum iohanne, etc.* Gulielmus.

11. *Cn. Caeponi.* Sic Pal. pr. & Scalig. verus non *Sciponius*, ut alii, feret & olim eum.

12. *Sed callide improbo.* Sic Pall. omnes, Victorius & Manutius *Ne* pos, *callide*.

13. *P. Sextilio Rufo.* Eximius ille Palatinus pr. aliud haec hominis versuto dat cognomen, scribit enim *Seffo*.

ad amicos rem ita deferret, se esse heredem 1. Qu. Fadio Gallo : cuius in testamento scriptum esset, se ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perveniret. id Sextilius factum negabat. poterat autem impune, quis enim redargueret ? 2. nemo nostrum negabat : eratque verisimilius, huic mentiri, *cupis interesset*, quam illum, qui id se rogasse scripsisset, quod debisset rogare. addebat etiam, se in legem Voconiam juratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adolescentes, sed & multi amplissimi viri: quorum nemo censuit plus Fadii dandum, quam posset ad eam lege Voconia pervenire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem, unde, si secutus esset eorum sententiam, qui *honestas & recta emolumentis omnibus, & commodis anteponebant*, ne numerum quidem unum attigisset. Num igitur postea censens anxio animo, aut sollicito fuisse ? nihil minus, contraque illa hereditate dives; ob eamque rem latus. magni enim aestimabat pecuniam, non modo non contra leges, sed etiam legibus partam, quae quidem vel cum periculo est quaerenda vobis. est enim effectrix multarum, & magnarum voluptatum. Ut igitur illis, qui, recta & honesta quae sunt, ea statuant per se expetenda, 3. ad eunda sunt quavis pericula, decoris, honestatisque causa : sic vestris, qui omnia *voluptate merentur*, pericula ad eunda sunt, ut adipiscantur magnas voluptates. si magna res, magna hereditas ageretur, cum pecunia voluptates pariantur plurimae. idemque erit Epicuro vestro faciendum, si suam finem bonorum sequi volet, quod Scipioni, *magna gloria propostia*, si Annibalem in Africam retraxisset. itaque quantum adit periculum ? ad honestatem enim 4. illum omnem conatum suum referat, non ad voluptatem. sic vester sapiens magno aliquo emolumento commotus, 5. animi causa, si opus fuerit, dimicabit, occultum facinus esse potuerit : gaudebit de prehensus, omnem poenam contemnet. erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exilium, ad ipsum etiam dolorem, quem quidem vos, cum improbis poenam proponitis, impatibilem facitis : cum sapientem semper boni plus habere vultis, tolerabilem. Sed singe non solum callidam eum, qui aliquid improbe faciat, verum etiam praepotentem : ut M. Crassus fuit : qui tamen *solebat nisi suo bene* : ut hodie est noster Pompeius, cui recte facienti gratia est habenda. 6. esse enim quamvis vellet iustus, iniquus poterat impune. Quam multa vero iniuste fieri possunt, quae nemo possit reprehendere ? Si te amicus tuus moriens roga verit, ut hereditatem reddas suae filiae, nec utquam id scripserit, ut scripsit Fadius, nec cuiquam dixerit, quid facies ? Tu quidem reddes : ipse Epicurus fortasse redderet : ut Sext. Peducaeus, Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, *officium & humanitatis, & probitatis suam suam*, cum doctus, tum omnium vir optimus, & iustissimus,

cum sciret nemo, cum rogatum a C. Plotio, equite Romano splendido, Nufino, ultro ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatum exposuit, hereditatemque reddidit. Sed ego exte quæro, (quoniam idem tu certe fecisses) nonne intelligas, eo maiorem vim esse naturae, quod ipsi vos, qui omnia ad vestrum commodum, & ut ipsi dicitis, ad voluptatem referatis, tamen ea faciatis, & quibus appareat, non voluptatem vos, sed officium sequi ? plusque rectam naturam, quam rationem pravam valere ? Si scieris, inquit Carneades, *aspicere occulte latere uspiam, & 7. velle aliquid imprudentem super eam aspicere, cuius 8. mors tibi emolumentum futura sit* : improbe feceris, nisi monueris, ne assideat : 9. sed impune tamen, scisse enim te quis cogere possit ? Sed nimis multa. Pars vix vix enim, nisi aequitas, fides, iustitia proficiantur a natura, & omnia haec ad utilitatem referantur, vitum bonum non posse reperiri : deque his rebus satis multa in nostris de Republica libris sunt dicta a Laelio. Transfer idem ad modestiam, vel temperantiam, quae est moderatio cupiditatum, rationi obediens. satisne ergo pudori consultat, si quis sine *esse libidinis parent* ? est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiam si nulla comiter infamia ? Quid fortes viri voluptatumne calculis subductis, periculum ineunt, sanguinem pro patria profundunt : an quodam animi ardore, atque impetu concitati ? utrum tandem censes Torquatus, imperiosum illum, si nostra verba audiret, tuamne de se orationem libentius audiretur fuisse, an meam ; cum ego dicerem, *in hoc eum fecisse sua causa, omniaque resp. tu contra nihil, nisi sua* ? si vero id eum explorare velles, 10. apertiusque diceres, nihil eum fecisse, nisi voluptatis causa, quo modo cum tandem latitatum fuisse existimes ? Esto : fecerit, si ita vis, Torquatus propter suas utilitates, malo enim dicere, quam voluptates, in tanto praesertim viro : num etiam ejus collega, P. Decius princeps in ea familia consulatus se devoverat, & equo admisso in medium aciem Latinorum iruebat, aliquid de voluptatibus suis cogitabat ? 11. nam ubi eam caperet, aut quando, cum sciret confisum esse mortendum, eamque mortem ardentiore studio peteret, quam Epicurus voluptatem petendam putat ? quod quidem ejus factum nisi esset *jure laudatum*, non esset imitatus quarto consulatu suo filius : neque porro ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, Consul cecidisset in proelio, sequere continentem genere tertium vicissimam reip. praeberit. contineo me ab exemplis. Graecis haec modicum est : Leonidas, Epaminondas, tres aliqui, aut quattuor, ego, si nostros colligere ceepero, perficiam illud quidem, ut se virtuti tradat constringendam voluptas. sed dies me deficiet : & ut A. Varius, qui est habitus iudex durior, dicere confessorii solebat, cum, datis testibus, alii tamen citarentur, *Aus hoc testium satis est, aus nescio, quid satis sit* : sic a me 12. satis datum est testium, quid enim ?

1. Quinte Fadio Gallo.] M. E. nostri haec omnes servant Fadio, sed infra tamen plerique filiam vocant Fadiam : neque aliter editio Victorii.
 2. Nemo nostrum negabat.] Ineptae lectio, quam arguit Pal. pr. in quo, *credidit*, cuius veritatem tuncur satis insequentia, neque aliter errat ex membranarum veteris les Scaliger.
 3. Ad eunda sunt quavis pericula.] Pal. pr. videror iustio habuisse ad eunda sunt seu pericula, factumque inde se subductumque lineola, tanquam superfluum.
 4. Illam omnem conatum suam.] Ita omnes Pall. non ille, quomodo vulgati.
 5. Animi causa si opus fuerit dimicabit.] Scripserunt hanc falsi arguant Pall. sec. in quibus omnibus, cum causa. non affequetur mentem auctoris eadem exemplaria, mox habent potestati non potest.
 6. Est enim quamvis vellet iustus, iniquus poterat impune.] Aliquid & hec lateat monstrari. est enim in Pal. pr. esse enim quam vellet iniquus, *potestatem poterat impune*, lectione plana, si addita syllaba legeretur, *injussive*. Manutius erudit ex uno. esse enim quamvis vellet iustus, poterat impune. Scaliger adferre prom. habet libro suo : *Est enim quam vellet, iniquus : iustus poterat impune*.
 7. Velle aliquid imprudentem.] Est a Pall. pr. ac ver. antea publico iure editiones, non habebant illud al. quem.

8. Mors tibi emolumentum futura sit.] Sic Pal. pr. expresseratque optimus Victorius, sed nemo voluit sequi maluerat *salvare*, quod Gualtero tamen hanc satis faciebat, eaque propter coniecerat *latura*.
 9. Sed impune tamen, scisse enim te quis cogere possit ?] Mirè se super hoc loco jactat Lambinus, sed totum tamen non perpurgavit, nec fecimus, ope Palat. primi, & tertii, vulgo erat : *sed impune tamen id te cogere possit, quia enim cogere possit*. Lambinus repoluerat & scriptis suis : *tamen scisse enim quis cogere possit*.
 10. Apertiusque diceret.] Encliticam addidi è Pal. pr. quo ipso aliter distinguitur tota perodus sitque nervosior.
 11. Nemo nisi tam caperet aut quando.] Sequendus magis Pal. pr. in quo non comparat *non*, habetque *ubi* : *aut tam caperet*. hoc tamen à manu secundae tum prius fuisse, ut eam.
 12. Satis datum est testium.] Est à Palatino primo & Scalgi, admittique tanto confidentius quod tale quid etiam crucifere Lambinus è suis. homo enim ille sapiens editio in eam suam meliorem fecit auctoritate verorum exemplarium, quamvis id minime retulerit in notis, quod nescio, an fecerit, quod non arbitrarerit sibi tam exilium reddendam rationem ; aut vero, si discerneret possent, emendationes ipsius textui invertebat, ab prioribus istis. Gualterius haec coniecerat : *satis testium est. Dic dum, quid enim, &c.* nimis coarctè.

enim? te ipsum, dignissimum maioribus tuis, voluptasne induxit, ut adolescentulus eriperes P. Sullæ consulatum? quem cum ad patrem tuum retulisses, fortissimum virum, qualis ille vel consul, vel civis cum semper, tum post consulatum fuit? quo quidem auctore nos ipsa gestimus ut omnibus potius quam ipso boni consuluerimus. At quam pulchrè dicere videbare, cum ex altera parte ponebas cumulatam aliquem plurimis, & maximis voluptatibus, nullo nec præsentis, nec futuro dolore; ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adjuncta, nec sperata voluptate; & quærebatur, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beator foret? deinde concludebas, summum malum esse dolorem, summum bonum voluptatem? L. Thorius Balbus fuit, Lanuvinus; quem meminisse tu non potes. is ita vivebat, ut nulla tam exquisita posse inveniri voluptas, quæ non abundaret. erat & cupidus voluptatum, & cuiusvis generis ejus intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia, & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob remp. interfectus. cupiditates non Epicuri divisione sinebat, sed sua fatietate. habebat tamen rationem validissimam; utebatur iis exercitationibus, ut ad eam & eliciens, & sitiens veniret: eo cibo, qui & suavissimus esset, & idem facillimus ad concoquendum: vino, & ad voluptatem, & ne noceret. cetera illa adhibebat, quibus demitis negat se Epicurum intelligere, quid sit bonum. ab:rat omnis dolor: quasi si adesset, nec molliter ferret, & tamen medicis plus, quam philosophis uteretur. color: egregius, integra valetudo, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate. 1 Hunc verò beatum oratio quidem vestra sic cogitat. Ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: inquit pro me ipsa virtus; nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum antepone. quem quidem, cum sua voluntate, nulla vi coactus, præter fidem, quam dederat hosti, ex patria Carthaginem revertisset, 2 tum ipsum, cum vigiliis, & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse, quam potantem in rosa Thorium. 3 Bella magna gesserat, bis consul fuerat, triumpharat nec tamen sua illa superiora, tam magna, neque tam præclara ducebat, quam nullum ultimum casum, quem propter fidem, constantiamque susceperat: QVI NON ERAT miserabilis videtur audientibus, 4 illi perpetuus erat voluntarius. non enim hilaritate, nec laeta via, nec risu, aut joco, comite la vitatis, sed sapia etiam tristis firmitate, & constantia sunt beati. Stuprata per vim Lucretia à regis filio, 5 testata civeis, se ipsam interemit. hic dolor populi Rom. duce & auctore Bruto, causa civitati libertatis fuit: ob ejusque mulieris memo-

riam primo anno & vir, & pater ejus, consul est factus. Tenuis L. Virginus, unusque de multis, sexagesimo anno post libertatem recepit, 6 virginem filiam, sua manu occidit, potius, quam ea App. Claudii libini, qui tum erat 7 summo in imperio, dederetur. Aut hæc tibi, Torquate, sunt vituperanda, aut patrocinium voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ ista causa est voluptatis quæ nec testeis ullos est claris viris, nec laudatores poterit adhibere? ut enim nos ex annalium monumentis testeis exciamus eos, quorum omnis vita consumpta est in laboribus gloriosis, qui voluptatis nomen audire non possent: sic in vestris disputationibus historia muta est: numquam audivi in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Militiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari: qui in ore sunt ceterorum omnium philosophorum. 8 Nunc verò, quoniam hæc nos etiam tractare cepimus, suspiciabit nobis 9 Atticus de thesauris suis, 10 quos, & quantos viros habere testium fat est nonne melius est de his aliquid, quam tantis voluminibus 11 de Themistocle loqui? Sint ista Græcorum, quamquam ab his philosophiam, & omne ingenium disciplinas habemus sed tam est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis, alteri negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit, alteri, plurimum se, & longè, longèque plurimum tribuere honestati, sed tamen & in corpore, & extrà, esse quædam bona. Et CERTAMEN HONESTVM, & disputatio plendida: omnis est enim de virtutis dignitate contentio, 12 at cum tuis cum differas, multa sunt audienda etiam de obscenis voluptatibus, de quibus ab Epicuro sæpius dicitur. Non potes ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogitationes, & studia perpereris. pudebit te, inquam illius tabula, quam Cleanthes, sanè commode, verbis depingere solebat. Jubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula VOLVPTATEM, pulcherrimo vestitu, & ornatu regali, in folio sedentem: præstito esse virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut voluptati ministrarent, & eam tantum ad aurem admovent, (si modò id pictura intelligi possit,) ut caveret, 13 nequid periceret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam è quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes sic natæ sumus, ut tibi serviremus: 14 alius negotii nihil habemus. At negat Epicurus (hoc enim vestrum lumen est) quemquam qui honestum vivat, jucundè posse vivere, quasi ego id crederem, quid ille ajat, aut neget. illud quæro, quid ei, 15 qui in voluptate summum bonum putat, consentaneum sit dicere: Quid afferis 16 cur Thorius, Postu.

1. Hunc verò beatum oratio quidem vestra sic cogitat. Nihil lectio, si credendum Pal. pr. qui habet: Hunc verò beatum oratio quidem vestra sic cogitat, rectè, dummodo referatur: Hunc verò beatum, ratio quidem vestra cogitavit: ego quid, &c.
 2. Tum ipsum. Pal. idem, eum ipsum, melius.
 3. Bella magna gesserat: sic Cæsar. Hand aliter Pall. pr. sine illo &c.
 4. Illi perpetuus erat voluntarius. Neotericæ edd. voluntarius, sed præter Pall. sex & olim Rufosetiam Victorianum & Camerarianum, quibus com sentit oratio subsequens.
 5. Testata civeis. Ita omnes Pall. nempè civeis, excepte sexto, in quo testata civeis vi. hoc moneo: quia video quosdam non abhorre ab, testata civeis: inter quos & Gulielmii, interpretaturque de civeis, quomodo locutus & Propertius. malè nec refert quod domi se interfectis Lucretia, ad juratio enim æpè: iactatur Deos hominesque absentes, quam præterens. Scaligeri verus habebat testata civeis.
 6. Virginem filiam sua manu. Longè istud venustius quàm vulgatum, Virginem, quod erantatum in uno Palatino, alterum in ceteris omnibus: neque secus ed. no Victorii.
 7. Summo in imperio. Nihil pejor, si non melius Pall. quatuor, summo imperio.
 8. Nunc verò, quoniam, &c. Paullos Manucius aptus putabar ad sententiam: Nunc verò, & ita quoque Pall. quatuor: sed pr. cimen & ceteris propugnant vulgatum; pro quo sunt ita explorum copiam, quam statim exhibet auctor, verbaque omnia subsequencia id ipsum dixerim vociferantur.
 9. Atticus auctor. Vocem postremam erivnunc primum ex Pal. pr.

ac tertio, hæc tenes delituit.
 10. Quæro: quoniam vivere habere istum sat est. Vix se tenuit manus, quin funditus erad. careo, voces quatuor à fine, tanquam libarii positus quàm Tuillii. certè nulla ejus fibra, imò umbra in optimo illo nostro Palatino Staliger indicavit fuisse in suo codice ac Morelli, vixit? . . . quibus punctis si voluit ostendere dictiones eas abuisse iisdem libris, tam factam habemus.
 11. De Themistocle loqui. Vulgata lectio Themistocle, minus rectè, & contra quinque Palatinos quorum plerique Themistocle aut Themistocle, primus vero, Themistocle, cum prus fuisset Themistocle, consulantur notæ Lambinianæ nam & Scalig. lib. Themistocle.
 12. At cum tuis cum differas. Melius quod est in Pal. præ manu emendatoris, tuis tu differas.
 13. Nequid periceret imprudens. Pal. ille melior, fuerit. nec video cur displicerit.
 14. Aliud negotii nihil habemus. Antiquè Pal. pr. & quart. aliud negotium nihil habemus.
 15. Qui in voluptate summum bonum putat. Pal. pr. putat. rectè, alias hæud absurda conjectura Gulielmii, qui voluptatis summum bonum putat.
 16. Cur, Thorius, Postumius, cur Chisus, &c. Ita omnes editi neque recedit Pal. pr. quàm transposuit vocum, cur Thorius, cur Chisus Postumius, ceteri nostri nulli insistant scripturæ vulgata, nisi quod unus acque alter, cur Chisus unita voce videantur alix lectiones in Mons Fulvii Vestini. Scaliger annotavit alias legi Chisus, plerique substituit, cur Thorius, cur C. Horius Postumius, qui primus murenarum novarum excogitavit, rectè Plinio l. b. ix. Nat. Hist. cap. 155.

Postulamus, cur Chius, cur omnium horum magister, Orator non jucundissime vixerit? Ipse negat, ut ante dixi, luxuriosorum vitam reprehendam, nisi plane fatui sint, id est, nisi aut cupiant, aut metuant, quarum ambarum rerum cum medicinam pollicetur, luxuria licentiam pollicetur. his enim rebus detractis, negat se reperire in afororum vita quod reprehendat. non igitur potestis voluptate omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere virtutem, nam nec vis bonus, ac justus haberi debet, qui ne malum habeat, abstinet se ab injuria. nostri credo illud:

1. Nemo pius est, qui pietatem

Cave quidquam putes esse verius, nec enim, dum metuit, justus est; & certe, si metuere destiterit, non erit, 2 non metuet autem, siue celare poterit, siue opibus magnis quidquid fecerit obtinere; certeque malet existimari bonus vir, ut non sit, quam esse, ut non putetur. Ita, quod certissimum est, pro vera, certeque justitia, simulationem nobis justitia traditis; praecipitque quodam modo, ut nostram stabilem conscientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem aucupemur. Quae dici eadem de ceteris virtutibus possunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tanquam in aqua ponitis. Quid enim? forte ne possimus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quamquam te non possum, ut ais, corrumpere: delector, inquam, & familia vestra, & nomine. 3 & hercule mihi vir optimus, nostrique amanti simus, A. Torquatus, versatur ante oculos: cujus quantum studium, & quam insigne fuerit erga me temporibus illis, quae nota sunt omnibus, scire necesse est utrumque vestrum. quae mihi ipsi, qui volo & esse, & haberi gratus, grata non essent, nisi cum perspicerem mea causa mihi amicum fuisse, non sua: nisi hoc dicitis, tua quod interest omnium recte facere. si id dicitis, vicimus. id enim volumus, id contendimus, ut OFFICIUM FRUCTUS, SIT IPSUM OFFICIUM. Hoc ille tunc non vult, omnibusque ex rebus voluptatem, quasi mercedem, exigit, sed ad illum redeo. Si voluptatis causa cum Gallo apud Anienem depugnavit provocatus, & ex ejus spoliis sibi & torquem, & cognomen induit 4 nullam aliam ob causam, nisi quod ei talia facta, digna viro videbantur; sortem non puto. 5 Jam si pudor, si modestia, si pudicitia, si uno verbo, temperantia, penae, aut infamiae metu coerebuntur, non sanctitate sua se trabuntur: quod adulterium, quod stuprum, quae libido non se propiciet, ac projiciet aut occultatione proposita aut impunitate, aut licentia? Quid? illud, Torquate, quale tandem v detur? te isto nomine, ingenio, gloria, quae facis, quae cogitas, quae contendis, quo referas, cujus rei causa perficere, quae conaris, velis, quod optimum denique in vita judices, non audere in conventu dicere? quid enim mereri velis jam, cum magistratum inieris, & in concionem ascenderit, (est enim tibi edicendum, quae sis observaturus in jure dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de majoribus tuis, & de te ipso dicere, more majorum) quid merearis igitur, ut

te dicas in eo magistratu omnia voluptatis causa facturum esse? teque nihil tecisse in vita, nisi voluptatis causa? An me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista dic in judicio, aut, si coronam times, dic in senatu: numquam facies, cur, nisi quod turpi est oratio? mene ergo, & Triarium, dignos exitimas, apud quos turpiter loquare? Verum, esto, verbum ipsum voluptatis non habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus. hoc enim itentidem dicitis, non intelligere nos, voluptatem quam dicitis. Rem vides difficilem, & obscuram. 6 individua cum dicitis, & intermundia, quae nec sunt ulla, nec possunt esse, intelligimus: voluptas, quae passeribus nota est omnibus, a nobis intelligi non potest? quid, si efficio, ut fateare, me non modo, quid sit voluptas, scire, (est enim jucundus motus in se) sed etiam, quid eam tu velis esse? tum enim eam ipsam vis, quam modo ego dixi: & nomen imponis, in motu ut sit, & faciat aliquam varietatem: tum aliam quamdam summam voluptatem, cui addi nihil possit: eam tum adesse, cum dolor omnis abest, eamque stabilem appellas. sit sane ista voluptas. dic in quovis conventu, te omnia facere, ne doleas. si ne hoc quidem satis ample, satis honeste dici putas; dic te omnia & in isto magistratu, & in omni vita, utilitatis tuae causa facturum, nihil nisi quod expediat, nihil denique nisi tua causa: quena clamorem concionis, aut quam spem consulatus ejus, qui tibi paratissimus est, futuram putes? 7 carne rationem sequare, quae tecum, ipse cum tuis utat. proficere autem, & in medium proficere non audeat? At verò illa, quae Peripatetici, quae Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt, in judicis, in senatu, OFFICIUM, 8 AEQUITATEM, DIGNITATEM, FIDEM, RECTA HONESTA DIGNA IMPERIO, DIGNA POP. ROM. OMNIA PERICULA PRO REPUBLICA, MORI PRO PATRIA, haec cum loqueris, 9 nos barones stupemus: ut videlicet tecum ipse ridens nam inter ista tam magnifica verba, tamque praedara, non habet ullum voluptas locum, non modo illa, quam in motu esse dicitis, quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam, qui Latine loquuntur, voluptatem vocant: sed ne haec quidem stabilis, quam, praeter vos, nemo appellat voluptatem. 10 Vide, ne non debeas verbis nostris uti, sententis tuis. Quod si vultum tuis, 11 si in oculis fingeres, quae graevius viderere, non esset tui similis: verba tu fingas, & ea dicas, quae non sentias, aut etiam, ut vestitum, si sententiam haberes aliam domesticam, aliam forensam, ut in fronte ostentatio sit, intus veritas occultetur? Vide, quae, rectissime sit, mihi quidem BARONUM RAE VIDENTUR opiniones, quae honestae, quae laudabiles, quae gloriose, quae in senatu, quae apud populum, quae in omni coetu, 12 concilioque proferendae sint: ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere. Amicitiae verò locus ubi esse potest, aut qui amicus esse cuquam, quem non ipsum amicitiae propter ipsum? quid autem est amare, è quo nomen ductum amicitiae est, nisi velle bonis aliquid afficere quam

1. Nemo pius est, qui pietatem. Cave quidquam, &c.) Expressi fidenter quod erat in Pal. pr. quod meminisse Tullium saepe dimidiatos laudare verbus, quasi proverbialibus & alioquin illud cave quod addebant editiones al. nihil in se continet, quo sensus melius sit Fulvii Vrsini amicus coniecit, qui pius metu agit. Gulielmus verò, qui pietatem metu capis. Scaliger: Nemo pius est, qui pietatem, cum caveo.

2. Non metuet autem, siue celare poterit, siue opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere: certeque malet. Ita Paullus Manutius ex scripto Massici libro, cui respondeat omnino Pal. pr. quam quodvis, malit.

3. Et hoc tibi mihi vis optimus. Sic etiam Lambiniani, nedum Palatinus ille primus nam reliqui modo, vis, ut editi.

4. Nihil aliam ob causam, &c.) Man. & Lamb. aliam, sed nolentibus mihi, certe non raris, uno & ratione, & loquendi consuetudine.

5. Jam si pudor, si modestia, & loquendi consuetudine. 6. Torquate, si tibi erit visum, aliquid de majoribus tuis, & de te ipso dicere, sed nemo aufertur e.

6. Torquate, si tibi erit visum, aliquid de majoribus tuis, & de te ipso dicere, sed nemo aufertur e.

6. Torquate, si tibi erit visum, aliquid de majoribus tuis, & de te ipso dicere, sed nemo aufertur e.

cavi ex Pal. pr. ac tert. fuerat idem antea Victorius, sed iterum eiecerit editores sequentes.

7. Eam rationem sequere. Pal. pr. tunc variem igitur sequere, quod igitur etiam est in tertio; & intercedendum videtur.

8. Aequitatem, dignitatem, fidem, &c.) Sic quoque ille Palatinus, non ut coniecit nonnulli, aequitas, dignitas, fides, neque opus est ullo modo, nostra interpolatione.

9. Nos barones. Ita omnes Palatini ad unum, neque secus aliorum, mihi non videntur, aut barones.

10. Vide ut non debeat. Palatinus ille: Vide igitur, ut non debeat, quae particula haec habet quod agat Scalig. verus, vide ut non dubitet.

11. Si in oculis fingeres. Nescio an non sit librarum vitium, quod reperi in Pal. pr. fingere.

12. Concilioque proferenda sunt. Membranæ eadem item Scalig. profertenda; neque displicet.

quàm maximis, etiam si ad se ex illis nihil redeat? Et quidem prodest, inquit, mihi eo esse animo. Immo videtur fortasse, 2 esse enim, nisi eris, non potes. qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod non 3 sub dubia utilitatis ratione effici solet, sed ipsum à se oritur. & sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, quàm diu sequitur utilitas? & si utilitas amicitiam constituit, tollat eadem. Sed quid ages tandem, si utilitas ab amicitia (ut sit saepe) defecerit? relinquesne? quæ ista amicitia est? retinebis? qui convenit? quid enim de amicitia statueris, 4 utilitatis causa expetenda? vides. Ne in odium venias, si amicum delitero tueri. Primum, cur ista res digna 5 odio est, nisi quod est turpis? Quod si, ne quo incommodo a ficiare, non relinques amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur, optabis. Quod si non fructu utilitatem tibi nullam afferet, sed salute rei familiaris erunt faciunda, labores suscipiendi, ad eundem vitæ periculum: ne tunc quidem te respicies, & cogitabis sibi quemque natum esse, & suis voluptatibus? vadem te ad mortem tyranno dabis pro amico: ut Pythagoreus ille 6 fecit Siculo tyranno? aut Pylades cum sis, diceres te esse Orestem, ut moriare pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares? & si id non probares, quo minus ambo unà neceamini, 7 non precare? Faceres tu quidem, Torquate, hæc omnia. nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te pratermissurum credam aut mortis, aut doloris metu. non queritur autem, quid natura tua contentanemur, sed quid disciplina. ratio ista, quam defendis; præcepta, quæ didicisti, quæ probas, funditus evertunt amicitiam: quamvis eam Epicurus, ut facit, in cælum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum neget & bonum virum, & comem, & humanum fuisse. de ingenio ejus in his disputationibus, non de moribus queritur. In ista in Græcorum levitate pervertitur, qui maledictis infestantur eos, à quibus de veritate dissentiunt. Sed quamvis comis 8 in amicitia tuendis fuerit, tamen, si hæc vera sunt, (nihil enim assero) non satis acutus fuit. At multis se probavit: & quidem jure fortasse: sed tamen NON GRAVISSIMUM EST TESTIMONIUM MULTITUDINIS; in omni enim arte, vel studio, vel quavis scientia, vel in ipsa virtute, optimum quidque rarissimum est. Ac mihi quidem, quod & ipse bonus vir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie sunt & in amicitia fideles, & in omni vita constantes, & graves, nec voluptate, sed officio consilia moderantes, hoc videtur major vis

honestatis, & minor voluptatis. Ita enim vivunt quidam, 9 ut eorum vita refeclatur oratio, atque ut ceteri existimantur dicere melius, quàm facere: sic hi in hi videntur facere melius, quàm dicere. Sed hæc nihil sinit ad rem. illa vides nusquam à te de amicitia dicta sunt. & quibus enim mihi videbat ab ipso Epicuro dictum cognoscere: amicitiam à voluptate non posse divelli. ob eamque rem, colendam esse, 10 quod sine ea tutò, & sine metu vivi non posset, nec jucundè quidem posset. Satis est ad hoc responsum, attulisti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab ipso illo, quod sciam; primo utilitatis causa amicum expetere: cum autem usus accessisset, tum ipsum amari propter se, etiam omiſſa spe voluptatis. hoc etſi 11 multis modis reprehendi potest, tamen 12 accipio quod dicit mihi enim satis est, ipsis non satis. nam aliquando posse rectè fieri dicunt, nulla expectata, nec quaſita voluptate. 13 Possuisti etiam, dicere alios, foedus quoddam inter se facere sapienter, ut quemadmodum sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos: id & fieri posse, & saepe esse factum, & ad voluptates percipiendas maxime pertinere. Hoc foedus facere si potuerunt, faciunt etiam illud in æquitate, modestiam, virtutes omnes per se ipsas grati diligunt. At vero si fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias colimus, si nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipsam sua sponte, vi sua, ex se, & propter se expetendam; dubium est, quin fundus, & insulas amicis autepanemus? Licet hæc rursus ea commemorare, quæ o, timis verbis ab Epicuro de laudibus amicitie dicta sunt, non quaero, quid dicat, sed quid convenienter possit rationi, & sententia sua dicere. Utilitatis causa amicitia est quaſita. num igitur utilitorem tibi hunc Triarium putas esse posse, 14 quàm si tua sint, Puteolis gramina? collige omnia, quæ soleris; PRÆSIDIUM AMICORVM. Satis est tibi in te, satis in legibus, 15 satis & in mediocribus amicitis præsidium contemni non poteris. odium autem & invidiam facile vitabis. ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur, & tamen 6 non tantis vestigalibus ad libertatem utens, etiam sine hac Pyladea amicitia, multorum te benevolentia præclare & roebere, & munice. At quicum sola seria, ut dicitur, quicum atæana, quicum oculata omnia? Tecum optimè: deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac ista esse 17 non inopportuna: quid ad utilitatem tantæ pecuniae? Vides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil esse præstantius: sin emolumento, summam familiaritatem, prædiorum pretiosorum mercede superari. M. igitur

L. SV M

1. Et quidem præd. inquit, mihi est esse animo. Sic ferè Pall. nisi quod hæc dignoscant quidem, inchoresque habentis inquit. Victorius: Quod præd. inquit mihi in esse animo. Manutius: Equid præd. inquit mihi est, & peſſime alium: quod moneo quia eadem lectio acquiescat Brutus.

2. Iſt enim niſi non potest. Fulvii Verſi codex, niſi ſic, cui nullus noſtorum adſtipulatur, etiam ſi ſcripturæ non male.

3. Sub dubia utilitatis ratione. Lambinos ſubdicit præter exemplaria calamo exarata.

4. Ut ſatis causa expetenda. Verba ſibi hæc tria tollunt Paulus Manutius, ac Lambinos: ſed in v. tis miſſ. & mente auctoris, nam Epicureum hoc erat, nihil facere niſi utilitatis ſort. cauſa, ac ſupra auditum eſt.

5. Odio eſt, niſi quod eſt turpis? Quod ſine qua, &c. Debetur palmaria ſibi commendatio Palatino præ. tamque clara eſt, ut de ea dubitari nequeat. ut vulgata lectio, nihil erat inquinatius; Lambiniana correptione, nihil dilucius.

6. Fecit Siculo tyranno. Dicitur poſtremo videtur adnotamentum Scholiæſtæ.

7. Non precare. Sic miſſ. noſtro omnes, ſic antiquus impreſſi; etiam Victor recentiores obſervant nobis deprecari, quare noſtroſ.

8. In amicitia caranda. Ita quidem Victorii editio & ſequentes, verum alii veros, in amicum quomodo & Pall. ſex.

9. Verum vitæ refeclatur oratio. Reduxi ſcripturam veterem, tam colorum, quàm manu exaratorum codicum. recentiores enim, vitæ præter, refeclatur oratio.

10. Quod ſine ea tutò, &c. Acute admodum Paulus Manutius con-

ſinit, quod ſine ea, &c. ſed hæreo adhuc an admittere debeat.

11. Melius miſſu reprehendi. Pal. præ. malis modè aut multitudine, nam ſyllaba ultima ſcripta eſt per notam.

12. Accipio quod dicit. Malim dicit, ob ſtatim ſequentia: & verò ſic quæque ille præ. Pal.

13. Poſuisti etiam. Ita planè Pal. præ. quod longè heic optius illo vulgato autem. ideoque ſtatim eieci.

14. Quomodo ſi tua ſint, Puteolis gramina. Palatini quatuor propugnant hanc ſcripturam, nam tert. gramina. ac enim primos ille reſpiciat gramina: ut vix in hi dubium fiat, quum ita ſcribendum, ſed hæc præter majuscula, ut ſit nomen fundi admodum uberis in tractu Puteolano. videatur tamen Victorius ſuper vulgata lectione libro vi. Var. lect. cap. 12. Muretus verò eidem adverſarius libro vii. Var. lect. cap. 20.

15. Satis in mediocribus amicitis præſidium. Palat. ille præ. præſidium, manſuetique: neque reſugerem; præſertim cum ſic quoque compareat in ceteris Pall. quamvis alia diſtinctione; ea ſcilicet quam & in ſuo reſepit Fulvius noſter Verſinus.

16. Non tanta veſtigalibus ad libertatem utens. Revocavi exoletam editionum ſcripturam perniciter hærentem in Palatinis omnia, tanto magis quod diſpliceret Lambino, cui in deliciis ad libertatem interim monebat leſtor nondum Tullio ſuam reddidit ſententiam: etiam negatam non, quæ nulla proſur eſt in Pal. primo; hæc quoque menti lequent s maxime adverſatur, meo quidem iudicio, quod quod idem non ſubductum lineis in Scaligerano.

17. Non inopportuna. Ita quoque Pal. præ. non inopportuna; ut prius editi.

L. Inſi-

in p s y m ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus. Sed in rebus apertissimis nimum longi ius. perfectio enim, & conclusio, neque virtutibus, neque amicitis usquam locum esse, si ad voluptatem omnia referantur: nihil praterea magnopere dicendum. at tamen, ne cui loco non videatur esse responsum, paucis etiam nunc dicam ad reliqua in orationem tuam. Quoniam igitur omnis summa philosophia, ad beatè vivendum refertur, idque unum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt: beatè autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis, item contra, & omnem felicitatem in dolore: id primum videamus, beatè vivere vestrum quale sit. Atque hoc dabitur, ut opinor, si modò sit aliquid, esse beatum *id opatore totum ponit in potestate sapientia*, nam, si amitti vita beata potest, beata esse non potest, quis enim confidit semper sibi illud stabile, & firmum permanentur, quod fragile & caducum sit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum, timeat necesse est, ne aliquando, amissis illis, sit miser beatus autem esse in maximum verum timore nemo potest, nemo igitur esse beatus potest, neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis & vita beata duci solet; neque appellatur omnino vita beata, nisi confecta, atque absoluta: nec potest quisquam aliàs beatus esse aliàs miser, qui enim existimabit posse se miserum esse, beatus non erit, nam cum semel est suscepta beata vita, tam permanet quam ipsa illa *esset dicitur beata vita sapientia*: neque expectat ultimum tempus ætatis: quod Cælo scribit Herodotus præceptum à Solone, etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidem temporis ad beatè vivendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in brevitate temporis, quam si illa sit sempiterna. Hæc dicuntur inconstantissimè cum enim summum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri majorem, quam finito, atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere *perfecti beatam vitam perfectione virtutis*, negat enim summo bono afferre incrementum diem, qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, qui sibi is convenit, si negabit voluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An dolor longissimus quibz miserimus: voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid est igitur, cur ita semper deum appellet Epicurus, beatum & æternum, dempta enim æternitate nihilo beator Jupiter, quam Epicurus, uterque enim summo bono fruitur, id est, voluptate & at enim hic etiam dolore, at eum nihil facit, ait enim se, si uratur, *quam hoc suave dicitur*. Qua igitur re à deo vincitur, si æternitate non vincitur? in qua quid est boni præter summam voluptatem, & eam sempiternam? quid ergo æternæ gloriæ loqui, nisi constanter loquat? in voluptate corporis (addam, si vis, animi, & dum ea ipsa, ut vultis sit quod & in corpore) situm est vivere beatè Quid? istam voluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti? nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæc non sunt in potestate sapientis, non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse, sed in iis rebus, quas sapientia comparat ad voluptatem, totum autem id externum: & *quod externum*

id in casu est, ita sit beata vita domina fortuna quam Epicurus ait exiguum inter venire sapienti. Age inquit: ista parva sunt, sapientem locupletat ipsa natura: cuius divitias Epicurus repugabile esse docuit. Hæc bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter sese ipsa pugnant, negat enim *tenvisimo victu, id est contentissimis escis, & potionibus minorem voluptatem percipi, quam rebus exquisitissimis ad epulandum*. Huic ego, si negaret quidquam interesse ad beatè vivendum, quali uteretur victu, concederem: laudarem etiam: verum enim diceret, idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, *cibi condimentum esse famem: potio frim*, sed qui ad voluptatem omnia referens, vivit ut Gallonius, loquitur ut Frugi ille Pifo, non audio, nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo, Naturaleis divitiis dixit repugabile esse, quòd parvo esset natura contenta, certe, nisi voluptatem tanti estimaretis. Non minor, inquit, voluptas percipitur ex vilissimis rebus, quam ex pretiosissimis. Hoc est non modò cor non habere sed ne palatum quidem qui eum voluptatem ipsam contemnant, iis licet dicere, se accipenserem menæ non antepone re cui verò in voluptate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione sunt iudicanda: eaque dicenda optima, qua sunt suavissima. 6 Verum esto: consequatur summus voluptates, non modò parvo, sed per me nihilo, si potest: sit voluptas non minor in nascituro illo, quo vesci Perias esse solitos scribit Xenophon, quam in Syraculanis mensis, quæ à Platone graviter vituperantur: sit, inquam, tam facilis, quam vultis, voluptatis comparatio: quid de dolore dicemus? cuius tanta tormenta sunt, ut in his beata vita, si modò dolor summum malum est, esse non possit ipse enim Metrodorus pænè alter Epicurus, beatum esse describit his ferè verbis: *cum corpus bene constitutum sit, & sit exploratum, ita futurum*. An id exploratum cuiquam potest esse? quo modo sese habiturum sit corpus, non dico ad annum, sed ad vesperam? dolor igitur, id est summum malum, meruerit semper, etiam si non aderit, iam enim adesse poterit, qui potest igitur habitare in beata vita summi mali metus? Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. Jam ipsum absurdum, maximum malum negligi, sed qua tandem illa ratio est? *Maximum dolor, inquit, brevis est, primum, quid tu dicis, breve? s deinde dolorem quem maximum? quid enim? summus dolor plures dies manere non potest? vide ne etiam menses, nisi fortè eum dicis, qui simulque arripuit, interficat*, quis istum dolorem timet? illum mallem levares, quo optimum atque humanissimum virum, Cn. Octavium, M. filium, familiarem meum, confici vidi: nec verò semel, nec ad breve tempus, sed & sæpe planè, & diu, quos, ille, dii immortales, cum omneis artus ardere viderentur, cruciatus perfererat? nec tamen miser esse, quia summum id malum non erat: tantummodò laboriosus videbatur, at miser, si in vitiosa, & flagitiosa vita afflueret voluptatibus. Quòd autem magnum dolorem brevem, longinquum levem esse dicitis: id non intelligo, quasi sit, vidè enim & magnos, & s eosdem bene longinquos dolores: 10 quorum alia tole-

1. Infelicitatem omnium. Pal. idem; miseriam omnium, quomodo item Scal.
 2. Vita beata duci solet. Communi lectio dicit, sed contra Pall. omnnes item Victorii editionem.
 3. At tamen hic etiam dolore, at enim &c. Sic iteram Pall. & edit à Victorio, in præfatione, nam eum &c.
 4. Dum ea ipsa, ut vultis, sit, quod & in corpore. Hand secus Aldus avus, secutusque est Victorius, at Neqos, dum à ea ipsa Pal. pr. n. h. l. 4. (separat à priorè scriptura, n. si in fine, habet enim tantum, sit & est, reliqui admittunt eundem quod, sed excludunt tamen in; præter tertium, mal. m. dum ea ipsa, ut vultis, sit & in corpore.
 5. Percipitur ex vilissimis. Est à Pal. pr. vulgati, præ tam v. l. quod dupliciter & Lambino; expant itque, sed sine auctoritate librorum pluresiorum.
 6. Verum esto: consequatur summus voluptates, non modò parvo, sed per me nihilo.)

Expressi Palatini primi scriptoræ; quam parte sua subodoratos est non tam Lambinus, quam P. Manutius, haud etiam integrè publicavit: *Vitum istis modo consequatur summus voluptates, non modo parvo, sed ferè in hile, quod & in omnibus Palatinis; adeo ut vix credam Lambino adfirmanti in nullo locum comparari se vocem mids. Invasit nimicorū conjectæ eam Manut. i. & adoratæ velut pro suo.*
 7. Quomodo esse habiturum. Pal. pr. se ha. forte se hie.
 8. Deinde dolorem quem maximum. S & Pal. pr. optime, neque aliter conjectæ Manutios, & post p. um Lambinus.
 9. Quomodo bene longinquos. Illud bene, reduxi, suaviu Pall. editionis, que Victorii.
 10. Quorum alia toleratio est verior, quas &c. Non potui amplius subtrahere scripturam Pal. pr. qua videbam loco isti melius fore quam prius cum legeretur: *Quadam alia toleratio est verior.*

ratio est verior; qua uti vos non potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis. Fortitudinis quaedam praecepta sunt, ac parè legi, quæ effeminati virum vetant in dolore, quamobrem turpe putandum est, non dico dolere (nam id quidem est interdum necesse), sed saxum illud Lemnium clamore Philoſtetro funestare:

*Quod ejulatu, quæstu, gemitu, fremitibus
Reſonando & multum, flebilis voces refert.*

2. Huic Epicurus comparat se, si potest;

Cui viperino morsu vena viscerum

Ventris ambuſa tetros cruciatuſs ciant.

Sit Epicurus Philoſteta: si gravis dolor brevis. At jam decimum annum in spelunca jacet. Si longius, levis. dat enim intervalla, & relaxat. Primum non ſape: deinde quæ est ista relaxatio cum & prateritis doloris memoria, recens est: & futuri atque impendentis torquet timor? Moriatur; inquit. Fortasse id optimum, sed ubi illud, Plus semper voluptatis? si enim ita est; vide, ne facinus facias, cum mori ſuadeas. Potius ergo illa dicantur, turpe esse viro debilitari, dolore frangi, succumbere, nam ista vestra, si gravis, brevis: si longus, levis, & dictata sunt virtutis magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari solet. Audi, ne longe abeam, moriens quid dicat Epicurus: 4. & intellige, facta ejus cum diotis discrepare. EPICURVS HERMACHO S. Cum ageremus, inquit, vita beatum, & eundem supremum diem scribebamus hæc, & tanti autem morbi aderant vesica, & viscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem posſi accedere. 5. Ecce miserum hominem si dolor, luminum malum est dici aliter non potest, sed audiamus ipsum: Compensabatur tamen, inquit, cum hu omnibus animi lætitiis, quam capiebam memoria rationum, inventorumque nostrorum. sed tu, ut dignum est tua erga me, & erga philosophiam voluntate 6. ab adolescentulo suscepta, fas ut Metrodori tuare liberos. Non ego jam Epaminondæ, non Leonidæ mortem hujus morti antepono: quorum alter cum vicisset Lacedæmonios apud Mantineam, simulque ipse gravi vulnere exanimari se videret; ut primum dispexit, quæſiuit, saluum esse clypeus, cum saluum esse flentes sui respondissent: rogavit, essentne susi hostes: cumque id quoque, ut cupiebat, audivisset, evellit iussit eam, qua erat transfixus, hæſtam, ita multo sanguine profuſo, in lætitiis, & in victoria est mortuus. Leonidas autem, rex Lacedæmoniorum, se in Thermopylis, trecentosque eos, quos eduxerat Sparta, cum esset propoſita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, oppoſuit hostibus. Prælaræ mortes sunt imperatoria, philosophi autem in suis læculis plerumque moriuntur. 7. Refert tamen, quod sibi videtur esse moriens magna lætitia. Compensabatur, inquit, cum summis doloribus lætitiis. Audio equidem philosophi

vocem, Epicure; sed, quid tibi dicendum sit, oblitus es. primum enim, si vera sunt ea, quorum recollectione te gaudere dicis, hoc est, si vera sunt tua scripta & inventa; gaudere non potes. nihil enim jam habes, quod ad corpus referas. est autem à te semper dictum, nec gaudere quemquam nisi propter corpus; nec dolere. Prateritis, inquit, gaudeo. Quibusnam prateritis? si ad corpus pertinentibus, rationes tuas te video compensare cum iis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum. si autem ad animum; falsum est; quod negas animi ullum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos commendas? 8. quid ex isto tuo egregio officio, & tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refertis? Huc, & illuc, Torquate, vos verſetis licet: nihil in hac præclara epistola scriptum ab Epicuro congruens, & conveniens decretis ejus reperietis. ita redarguitur ipse à se; 9. veniuntque scripta ejus probitate ipsius, ac moribus. nam ista commendatio puerorum, memoria, & caritas amicitia, summorum officiorum in extremo spiritu conservatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam, 10. non invitata voluptatibus, nec præmiorum mercedibus evocata. quod enim testimonium majus quaerimus, qua honesta & recta sint, ipsa esse optabilia per se, cum videamus 11. tanta officia morientis? Sed, ut epistolam laudandam arbitror eam, quam modo totidem ferè verbis interpretatus sum (12. quamquam ea cum summa ejus philosophi nullo modo congruebat) sic ejusdem testamentum non solum à philosophi gravitate, sed etiam ab ipsius sententia judico discrepare. scripsit enim, & multis sæpe verbis & breviter, atque, in eo libro, quem modo nominavi. mortem nihil ad nos pertinere. quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu: quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere. hoc ipsum elegantius poni, meliusque potuit, nam quod ita positum est, Quod dissolutum sit, id esse sine sensu, id ejusmodi est, ut non satis planè dicat, quid sit dissolutum. sed tamen intelligo, quid velit. quaero autem, quid sit, quod, cum dissolutione, id est, morte sensus omnis extinguitur: & cum reliqui nihil sit omnino, quod pertineat ad nos: tam accurate, tamque diligenter caveat, & fiant; Ut Amyntachus & Timocrates, heredes sui, de Hermachii sententia dent, quod satis sit ad diem ægrotium natalem suum quotannis, mense Gamelione: utique omnibus mensibus, vicissim die luna, dent ad eorum opulas, qui unà secum philosophari sint, ut & sui, & Metrodori memoria colatur. Hæc ego non possum dicere non esse 13. hominis & belli, & humani; sapientis verò nullo modo, phisici præsertim, quem se ipse esse vult, putare ullum esse cujusquam diem natalem. Quid verere potest esse dies sapientis, qui semel fuit? certe non potest an ejusdemmodi: ne id quidem, 14. nisi cum multa annorum

Z z z

inter-

1. Meliorem flebilis vocis refert.] Magis istud probo subaxum fide veterum editionum omnium, quam nuper natum, meliorem, quod tantum reperci in duobus Pal. cum servarent alterum numero quatuor interque alios ille primos.

2. Huic Epicurus comparat se si potest.] Lectio nata ex P. Manuti conjectura prius enim legebatur: Huic Epicure comparat; & si potest, quomodo etiam est in Pall. sed non in primo; qui tantum servat, Huic Epicure & si potest, quod melius vulgato, quamvis tamen affirmata, reſta ad eum locum, sic esse perſinatam.

3. Dissoluta sunt, vitium, &c.] Nescio an non distingui possit; dissoluta sunt vitium, magis vitium animi, patientia, fortitudinis, fomentis dolor mitigari solet.

4. Et intellige facturus, &c.] Non male: sed tamen Pal. pr. ut innotuit.

5. Tanti autem morbi aderant vesica & viscerum.] Discrepat & heic ab veteris Pal. pr. tantum aderant vesica & viscerum morbi.

6. Ecce miserum hominem.] Vox hæc non conspicitur in primo, neque omnino desideratur.

7. Ab adolescentulo suscepta.] Sic editio Victorii, neque aliter Pall. sex recentiores, ab adolescentulo, quomodo & Aldus senior, sed proculdubio à manu Scholiastis.

8. Refert tamen quod sibi videtur esse moriens magna lætitia.] Iectionem hanc, cui manuziana sit, facit Pal. pr. in quo: Refert tamen quod modo

sibi videtur esse moriens, magna lætitia.

9. Quod ex isto, &c.] Vocula ex in nullo est Palatinorum, neque agnoscit editio à Victorio liber.

10. Veniuntque scripta ejus.] Palatinus ille pr. veniuntque, quod cum referat Lambinus existit etiam à aliorum libris non video cur postponi debeat vulgato.

11. Non invitata voluptatibus.] Sic legendum duxerat Lambinus, omnibus libris invidis; cum vulgaretur invidiam, aut mutationem, ac verò sic ante ipsum ediderat Petrus Victorius ex hancque ea scriptura discreta in Pal. pr. tert. lexco.

12. Tanta officia morientis.] Ita Victorii editio, & Pal. pr. vulgari interterere, tanta esse officia.

13. Quamquam ea cum summa.] Haud aliter Pal. pr. nam tert. tam summa sententia. Vulgat' aliter adsumpserunt, minus recte, cum id vocis paulo post iterum sequatur, & verò Victorius illud hic etiam re vocatum voluit; sed nemo eum voluit sequi, ac ecce tamen idem Tullius libro de legibus lib. cap. 7. f. Legio à me edentur non perſilla sed ipse summa rerum ac sententia.

14. Homini & belli & humani.] Pal. pr. homini quamvis & belli &c. non male, sicque etiam Victorii editio.

15. Nisi cum multa annorum, &c.] Palat. pr. excludit voculam cum, neque ea nobis opus.

intercesserint millia, & ut omnium siderum eodem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reversio: nullus est igitur cujusquam dies natalis. At habetur. Et ego id scilicet nesciebam, sed, ut sit, etiam me post mortem coletur: idque testamento cavebit is, qui vobis quasi oraculum ediderit, nihil ad nos pertinere post mortem? Hæc non erant ejus, qui innumerabileis mundos, in finitasque regiones, quarum nulla esset ora, nulla extremitas, mente peragrasset, numquid tale Democritus? ut alios omittam, hunc appello, quem ille unum securus est. Quod si dies notandus fuit, eumne potius, quo natus, an eum, quo sapiens factus est? Non potuit, inquit, fieri sapiens, nisi natus esset. & isto modo ne si avia quidem ejus nata non esset. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, velle post mortem epulis celebrari memoriam sui nominis, quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantum hominum facerorum urbanitatem incuratis, non dico. Nihil opus est litibus, tantum dico, magis fuisse vestrum, agere Epicuri diem natalem, quam illius, testamento cavere, ut ageretur. Sed, ut ad propositum revertamur, (de dolore enim cum dicebamus, ad istam epistolam delati sumus) nunc totum illud concludi sic licet. *Quæ in summo malo est, is tum, cum in eo est, non est beatus. sapiens autem semper beatus est, & est aliquando in dolore. non est igitur summum malum dolor.* Jam illud quale tandem est? *Bona præterita non effluere sapienti, mala meminisse non oportere.* Primum in nostrane potestate est, quid meminimus? Themistocles quidem, cum ei Simonides, aut quis alius artem memorie polliceretur, *oblivioni, inquit, malum nata meminisse etiam qua volo, oblivisci non possum qua volo.* Magno hic ingenio, led res se tamen sic habet, ut nimis imperiosi philosophi sit, veterem meminisse, vide, ne ista sint Mælianæ vestra, aut majora etiam, si imperes quod facere non possit. Quid, si etiam *juvanda memoria est præteritorum malorum?* ut proverbialia nonnulla veriora sint, quam vestra degnata. vulgo enim dicitur, *6 Jucundi alibi labores: nec malè Euripides: concludam, si potero, Latine: Græcum enim hunc versum nobis omnes:*

7 Suetu laborum est præteritorum memoria.

Sed ad bona præterita redeamus. quæ si à vobis talia diceantur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulsi, egens, in palude demersus, tropæorum recordatione levaret dolorem suum: audiret, & plane probarem. *NEO ENIM ARBORUM vita sapientis, nec ad exitum perducitur potest, si prima quæque bene ab eo consulta, atque facta, ipsius oblivione obstruuntur.* Sed vobis voluptatum perceptuum recordatio vitam beatam facit, & quidem corpore perceptarum, nam si quæ sunt palia, falsum est, omnes animi voluptates esse & corporis societate. Corporis autem voluptas si etiam præterita delectat, non intelligo, cur Aristoteles Sardanapali, epigramma tantopere derideat, in-

quo ille rex Assyriæ gloriatur, se omnes secum libidinum voluptates abstulisse. *quod enim ne v. vus quidem, inquit, dicitur sentire poterat quam dum fruebatur; quomodo id potuit mortuo permanere?* Fluit igitur voluptas corporis, & prima quæque & avolat, & piusque relinquat causas penitendi, quam recordandi; itaque beator Africanus cum patria illo modo loquens.

Desine Roma tuos hostes: reliqua que præciare;

Namq; nisi monumenta meæ peperere labores.

Laboribus hic præteritis gaudet, tu jubes voluptatibus, hic se ad ea revocat, & quibus nihil unquam retulerit ad corpus; tu totus hætes in corpore. Illud autem ipsum qui obtineri potest, quod dicitur, omnes animi & voluptates, & dolores ad corporis voluptates, & dolores pertinere? Nihil ne te delectat unquam? video, quicum loquat, te igitur. Torquate, ipsum per se nihil delectat? omitto dignitatem, honestatem, spectem ipsam virtutem, de quibus antè dictum est: 10 hæc leviora ponam: potest, aut orationem, cum aut scribis, aut legis; cum omnium factorum, cum regionum conquiris historiam; signum, tabula, locus amœnus, iudi, venatio, villa Luculli, (nam si tuam dicerem, latebram haberes: ad corpus diceret pertinere) sed ea quæ dixi ad corpus referre? an est aliquid, quod te sua sponte delectet? Aut pertinacissimus fueris, si in eo pertinens ad corpus ea quæ dixi, referre: aut deserueris totam Epicuri voluptatem, si negaveris. Quod verò à te disputatum est, *maiores esse voluptates, & dolores animi, quam corporis;* quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem præsentia solum sentiantur; qui probari potest, ut is, 11 qui propter me aliquid, plus, quam ego ipse, gaudet? Animi voluptas oritur propter voluptatem corporis, & major est animi voluptas, quam corporis. ita sit, ut gratulator latior sit quam is, cui gratuletur. Sed, dum efflicere vultis beatum sapientem, cum maximas animo voluptates percipiat, omnibusque partibus majores, quam corpore: quid occurrat, non videtis. animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus majores, quam corporis. ita miser sit aliquando necessesse est, quem vos beatum semper vultis esse, nec verò id, dum omnia ad voluptatem, doloremque referetis, efficietis nunquam. Quare aliud aliquid, Torquate, hominis summum bonum reperendum est. *voluptatem bestiarum concedam uti: quibus vos de summo bono testibus uti soletis.* Quid, si etiam bestie multa faciunt, duce sua quæque natura partim indulgenter vel cum labore; ut in gignendo, in educando perscile appareat, aliud quiddam iis propositum, non voluptatem? 12 turtures & cursu, & peregrinatione lætantur: congregatione aliorum quodam modo civitatis imitantur. videmus in quodam volucrium genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam: 13 in multis etiam desideria videmus. Ergo in bestiis erunt se-

cretæ

1. *Ut omnium siderum, &c.* Est à Victoriana, & omnibus Palatinis: vulgat, & nonnulla fid.

2. *Quam illius infamiam, &c.* Sic Pal. pr. & lex. respicitque ad præcedens vs. sum: quod deo mutari non debet cum Victorio, in verum vulgat, illam, quomodo nullus Mall. in quibus aut illam, aut illa.

3. *Sed et ad propositum revertamur.* Si sequimur auctoritatem Pal. pr. delectum illud revertamur, tanquam quod alioquin bellè subintelligatur.

4. *Ut summo in rebus.* Est à Palatino primo, vita tamen et junctim ibi deprehendat. Num. Vulg. ist. facis frigidè, animadveritque Lambinus, & à e. mutavit in re sum.

5. *Simonides, aut quis alius.* Melius Pal. pr. au. quid alius, parum interest hoc illo modo scribatur, sed cur non potius loquatur auctor verb. 2. quisquam alienis?

6. *Jucundi alibi labores.* Idem ms. & alii præterea quatuor jucunde alibi labores; neque fecus Ald. senis editio.

7. *Suetu laborum est præteritorum memoria.* Est à Palat. pr. nam editi Suetu laborum, quod respicitur Galielmos in, Suet. est lab.

8. *Arborum, sive neque relinquat causas.* Ita Pal. pr. & tert. quorum pr. quæ necesse habet causas. non malo. publicati ante Lambinum; & alibi,

ut arbor, sive neque, &c.

9. *Nihil us in delectat unquam.* Sic Pal. sine illo Lambini, et sua sponte del. quod frustra magnificat Mich. Brutus.

10. *Hæc leviora ponam: potest, orationem, cum aut scribis, &c.* Sic ms. nostri forte; nisi quod aliquot omittant illed potest; primus verò ad alio postulo referat, potest ponam, orationem, cum, &c. ut suspicet vocem ad hoc ponam exterminandam.

11. *Qui propter me aliquid gaudet, plus quam ego ipse gaudet.* Ita quidam editio Victorii, ac Aldi non agnoscit voces quinque postremas neque adeo utros Palatinorum: qui etiam uno consensu retinent. Quid probat, quædams in qui propter me aliquid gaudet, cum voluptatibus oritur.

12. *Turtures & cursu & peregrinatione lætantur.* Sic aliquo: Pal. nam dicitur: *Cicero & cursu;* sed lectio utraque morbida, si quidem sequimur Pal. pr. is enim solum habet, partim cursu, &c. Aliud certe quid latet, quod in hac festinatione jam non erit; aut sic potius legendum erit, nam illud turturæ sanè ineptissimum est.

13. *In multis etiam desideria videmus.* Est à Tasani codice, item Palli, omnibus; est non negem posse abjici vocem ultimam. hancque etiam expressit scripturam Victorius: olim casu, etiam discipulum videmus contentiones primo verbo retento deleverunt secundam.

otera à voluptate humanarum quædam simulacra virtutum: in ipſis hominibus virtus, niſi voluptatis cauſa, nulla erit? & ROMANI, qui ceteris animantibus plurimum præſtat, præcipui à natura nihil datum eſſe dicemus? Nos verò, ſi quidem in voluptate ſunt omnia, longè, multumque ſuperamur à beſtiis: quibus ipſa terra fundit ex ſeſe paſtus varios, varietque abundanteis nihil laborantibus, nobis autem aut vix, aut ne vix quidem, ſuppētunt multo labore quærentibus nec tamen ullo modo ſummum pacudi bonum, & bominis, idem mihi videtur poteſt. quid enim tanto opus eſt inſtrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concuſſu honeſtiſſimorum ſtudioſorum, tanto virtutum concuſſu, ſi ea nullam ad aliam rem, niſi ad voluptatem concuſſantur? ut, ſi Xerxes, cum tantis claſſibus, tantisque equeſtribus, & pedeſtribus, copiis, Hellesponto juncto, à Athone perſoſo, maria ambulaviſſet, terramque navigaviſſet, ſi, cum tanto impetu in Græciam veniſſet, cauſam ejus quis ex eo quæreret, tantarum copiarum, tantique belli, & moſe auſerret ex Hymetto voluſſi diceret, certè ſine cauſa videretur tanta conatus: ſic nos ſapiente m. plurimis, & grauiſſimis artibus, atque virtutibus inſtructum, & ornatum, non, ut illum, maria pedibus paragrancem, claſſibus monteis, ſed omne cœlum, totamque cum uniuerſo mari terram mentè complexum, voluptatem petere ſi dicemus, melius cauſa dicemus tanta molitum. ad ALTIORA QUARDA, & magnificentiore, mihi crede, Torquate, nati ſumus: nec id ex animi ſolius partibus, in quibus in eſt memoria rerum innumerabiliſſim, & virtz quidem infinita, in eſt conſeclura conſequentium, non multum à diuinatione differens, in eſt moderator cupiditatis pudor, in eſt ad humanam ſocietatem juſtitiz fida cuſtodia: in eſt in perpetuendis laboribus ad eundis que periculis ſirma, & ſtabilis doloris, mortis que contemptio. ergo hæc in animis: tu autem etiam membra ipſa ſenſusque conſidera: qui tibi ut reliquæ corporis partes, non comites ſolum virtutum, ſed miniſtri etiam videbuntur. quid, ſi in ipſo corpore multa voluptati proponenda ſunt, ut vires, validudo, velocitas, pulchritudo? quid tandem in animis cenſes? in quibus doctiſſimi illi veteres in eſt quidquam caeſte & diuinum putauerunt. quòd ſi eſt in voluptate ſummum bonum (ut dicitis), optabile eſſet, in voluptate maxima, nullo inter vallo interjeſto, dies, nocteſque vecari, cum omnes ſenſus dulcedine omni quaſi perſuſi mouerentur. QVIS ES R autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit eſſe in iſto genere voluptatis? Cyrenaici quidem non recuſant, veſtri hæc vecundius: illi fortaſſe conſtantius. Sed Iultermus animo non has maximas arteis, quibus qui carebant, inerteis à maioribus nominabantur: ſed quæro, num exiſtites, non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, ſed Phidiam, Polycletum, Zeuxin, ad voluptates arteis ſuas direxiſſe? Ergo opitex & plus ſibi proponet ad formarum, quam civis excellens ad factorum pulchritudinem? quæ autem eſt alia cauſa erroris tanti, tam longe, late que diffuſi, niſi quod is, qui voluptatem ſummum bonum eſſe decernit, non cum ea parte animi, in qua in eſt

ratio, atque conſilium, ſed cum cupiditate, id eſt, cum animi leviſſima parte deliberat? quæro enim de te: ſi ſunt dii, ut vos etiam putatis, qui poſſunt eſſe beati, cum voluptates corpore percipere non poſſint? ut ſi ſine eo genere voluptatis beati ſunt, cur ſimilem animi uſum in ſapiente eſſe noſtis? Lege laudationes, Torquate, non eorum, qui ſunt ab Homero laudati, non Cyri, non Ageſilai, non Ariſtidis, non Themiftoclis, non Philippi, non Alexandri: lege noſtrorum hominum, lege veſtræ familiaris: neminem videbis ita laudatum ut arteſes callidius comparandum voluptatum diceretur. & non eſt eſt eſt monumentorum id ſignificant, velut hoc ad portam? & UNO ORRE CUI PLURIMAE CONSENTIUNT GENES, POPULI PRIMARIUM FUIſſE VIRUM. Idne conſenſiſſe de Calatino plurimas genteis arbitramur, primarium populi fuiſſe, quòd præſtantiſſimus fuiſſet in conſiciendis voluptatibus? Ergo in iis adoleſcentibus bonam eſſe dicemus, & magnam indolem, quos ſuis commodis inferuituros, & quidquid ipſis expediat, facturos arbitramur? nonne videmus, quanta perturbatio rerum omnium conſeclatur? quanta conſulio? tollitur beneficium: tollitur gratia: quæ ſunt vincula concordiz. nec enim, ſi tuam ob cauſam cuiquam commodè, beneficium illud habendum eſt, ſed ſanctio: nec graui deberi videtur ei, qui ſuam ob cauſam commodaverit. Maximas verò virtutes jacere omnes necelle eſt, voluptate dominante ſunt etiam turpitudines plurimæ, quæ 7 niſi honeſtas natura plurimum valeat, cur non cadant in ſapientem, non eſt facile defendere. AC, ne plura complectar (ſunt enim innumerabilia) bene laudata virtus voluptati aditu intercludat necelle eſt, quod jam à me exiſpetare noli, tu introſpice in mentem tuam ipſe: eamque omni cogitatione pertractans, percunctare ipſe te, perpetuè in malis & voluptatibus perfruens, in ea, quam ſæpe uſu pabas, tranquillitate degere omnem ætatem ſine dolore, aſſumto etiam illo, quod vos quidem ad jungere ſoletis, ſed fieri non poteſt, ſine doloris metu: an, cum de omnibus genteis optimè mererere, cum opem indigentibus, ſaluemque ferres, vel Herculis perpeti ætumnas, ſic enim majores noſtri labores non fugiendos, triſtiſſimo tamen verbo arummas etiam in deo nominaverunt. & Exigerem ex te, cogere inque, ut reſponderes, niſi vererere, ne Herculem ipſam ea, quæ pro ſalute gentium ſummo labore geſiſſet, voluptatis cauſa geſiſſe diceres. (xx) Quæ cum dixiſſem. Habeo, inquit Torquatus, ad quos iſta referā: & quæquam aliquid ipſe poteram, tamen invenire malo paratioris familiaris noſtros. (xxi) Credo Syronē dicitis, & Philoden ū, cum optimos viros, tum doctiſſimos homines. (xx) Recte, inquit, intelligis. (xx) Age ſanè, inquam: ſed erat æquus, Triarium aliquid de noſtra diſſenſione judicare. (xx) Immo, inquit aridens, iniquum, hæc quidem de te, tu enim iſta ſentis: hic Stoicorum more nos verat. (aaa) Tum Triarius, Poſthæc quidem, inquit, audeo ſi hæc ipſa mihi erunt ſi promptu, quæ modo audivi: nec ante aggrediar, quam te ab iſtis, quos dicitis, inſtructum videro. Quæ cum eſſent dicta, ſerem fecimus & ambulandi, & diſputandi,

Zzz 2

M. Tvl-

1. Athene perſoſo. Sic noſtrum iter: ceteri accedunt valg. Athene.
2. Moſe auſerret. Haud aliter conſeclerat P. Manutius, roſtati quo in Pal. pr. publi. cati antea eſſe re.
3. Vita quidam inſoſita. Palidem videtur habere, in te quidem.
4. Plus ſibi proponit. Pal. apponit.
5. Non eſt eſt inſoſita. Pal. lex. vulgaria.
6. Uno eſt eſt plurima conſenſionis. Leſtio minus vera: quippe Pal. pr. quart. quint. ſext. uno eſt plurima. tert. Uno eſt plurima. ſoc. Uno

comparatima. Reſtituendum forſan: Unicum plurima conſenſionis. Sed quid ſi ſub illo uno eſt lateret nomen portæ aliojque? diſpiciant accuratioris.

7. Niſi honeſtas natura. Pall. o. honeſta natura: quod non video cur excluſi debuerit.

8. Voluptatis perfruens. Sic Pall. quatuor priores, non perfruens ut antea edici.

9. Exigerem ex te. Pal. pr. Exigerem, an voluit? Aliterem.

M. TULLII CICERONIS

DE

FINIBVS BONORVM ET MALORVM,

AD

BRVTVM,

LIBER TERTIVS.

SYNOPSIS.

¶ *Cato in Stoicorum scēla descendit, Virtutem, summum bonum esse: Turpe, summum malum esse: & brevis Stoicorum sententia quasdam peculiari exponit.*

OLVPTATEM equidem, Brute, si ipsa pro se loquatur, nec tam pertinacis habeat patronos, concessuram arbitror, convictam superiore libro, dignitati, etenim sit impudens, si virtuti diutius repugnet, aut si hunc hunc iucunda anteponat, aut pius esse contendat: dulcedinem corporis titillantem, ex eave natam latitiam, quam gravitatem animi, atque constantiam, quare illam quidem dimittamus, & 2. suis finibus tenere jubeamus, ne blanditiis eius, illecebrisque impediatur disputandi severitas, quaerendum est enim, ubi sit illud summum bonum, quod reperire volumus, quoniam & voluptas ab eo remota est, & eadem se contra eos dici possunt, qui vacuitatem doloris finem bonorum esse voluerunt. Nec verò ita ullum probetur, summum bonum, ut virtute careat: qua nihil potest esse praestantius. Itaque quamquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus: tamen haec acrior est cum Stoicis parata contentio: qua enim de voluptate dicuntur, ea nec acutissime, nec absconditè differuntur. neque enim qui defendunt eam, veluti in differendo sunt, nec qui contra dicunt, causam difficilem repellunt. Ipse etiam dicit Epicurus, ne argumentandum quidem esse de voluptate, quod sit positum eius iudicium in sensibus, ut commoveri nos satis sit, nihil attineat doceri, quare illa nobis simplex fuit in utraque parte disputatio, nec enim in Torquati sermone quidquam implicatum, aut tortuosum fuit; nostraque, ut mihi videtur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras quam sit subtile, vel spinosum porus differendi genus; idque cum Graecis, tum magis nobis quibus etiam verba paranda sunt, imponenda que nova novis rebus nomina, quod quidem nemo aedidociter doctus mirabitur, cogitans, IN OMNI ARTE, cuius usus vulgaris communisque non sit, multam novi-

tatem nominum esse, cum constituentur eorum rerum vocabula, quae in quaque arte versentur. Itaque & dialectici & Physici verbis utuntur iis, quae ipsi Graecis nota sunt, geometrae verò, musici, grammatici, etiam more quodam loquuntur suo. item ipsae rhetorum artes, quae sunt tora forenses, atque populares; 4. verbis tantum in docendo quasi privatis utuntur, ac suis. Atque, ut omittam has artes elegantis, & ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. Quin etiam agricultura, quae abhorret ab omni politioe elegantia, tamen eas res, in quibus versatur, nominibus notavit novis, quo magis hoc philosopho faciendum est. *ars est enim philosophia vita*: de qua differens arripere verba de foro non potest. Quamquam ex omnibus philosophis, 5. Stoici plurima nomina verunt. Zeno quoque eorum princeps non tam rerum inventor fuit, quam novorum verborum. Quod si in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, concessum à Graecis est, ut doctissimi homines de rebus non pervulgatis, inusitatis verbis uterentur: 7. quanto id nobis magis est concedendum, qui eam nunc primum audeamus attingere? Etsi, quod saepe diximus & quidem cum aliqua querele non: Graecorum modò, sed etiam eorum, qui se Graecos magis, quam nostros haberi volunt, nos non modò non vinci à Graecis verborum copia, sed esse in ea etiam superiorem, elaborandum est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiam in illorum ipsorum & consequamur, quam ea verba, quibus ex instituto veterum utimur pro Latinis, ut ipsa philosophia, ut rhetorica, dialectica, grammatica, geometria, musica, quamquam Latine ea dici poterant, tamen, quoniam usque praecipua sunt, nostra ducamus. Atque haec quidem de rerum nominibus, de ipsius rebus autem saepenumero, Brute, vereor, ne reprehendas, cum haec ad res scribam, qui cum in philosophia, tum in optimo genere philosophiae tantum processerit.

2. *Ubi dicitur corpora in se habentia ex eorum natura dicitur.* Sic Pall. quoniam, nisi quod immixta copula, & sic. *Latent*, ac primus ille, nec copulam agnoscit, nec verbum *in se habentem*; quam scripturam habuimus pro vera.

2. *Ubi se finibus tenere jubeamus.* Lectio non est sincera, nam Pall. *primi* pro *tenere* jubeamus. *tenere* *suas se finibus tenere jubeamus*. hoc, tert. quart. quoniam, *tenere* jubeamus, illud *tenere* examinandum est pensius.

3. *Qua ipsi Graecis nota sunt.* Nolui fraudare de incops lectorem scriptura Pall. quatuor, pessime haec tenus publicati, non nota sunt, quibus eam quae loquuntur Romanis vocabulis in dialectico, & physico.

4. *Ubi dicitur tantum in docendo.* Ita Pall. pr. melius longè quam in

hunc diem, & *tantum in docendo* quamvis & Aldus nepos vulgavit docendo.

5. *Stoici plurima verba verunt.* Est à Pall. prim. & tert. & ita se ex: *verunt* Lambinus, nomen *verunt*, *colli* vulgo, *amissum* verunt.

6. *De verbis non pervulgatis.* Sic Victorius sic Pall. quoniam, edicti eam *per* vulgari.

7. *Quanto id nobis magis.* Valg. *quanto id vel nobis*, sed illud *id* abest est Pall. pr. Gal. elmsin coniecit, *quanto id vel nobis*.

8. *Consequamur, quam ea verba &c.* Publicati, *quamquam* sed eam *lectorem* damat Pall. pr. *max* etiam *repoliti* *praecipua* sunt, loco *per* pro *sede* Pall. tertii.

procefferis. quod si facerem, qualite erudiens, iure reprehenderet. sed ab eo plurimum absum: neque, ut ea cognoscas, quae tibi notissima sunt, ad te mitto, sed quia facillime in nomine tuo acquiesco, & quia te habeo æquissimum eorum studiosiorum, quae mihi communia tecum sunt, existimatorum, & iudicem. Attendes igitur, ut soles, diligenter, eamque controversiam diiudicabis, quae mihi fuit sum avunculo tuo, divino, ac singulari viro. Nam, in Tusculano cum essem, vellemque è bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos iple (ut solebam) inde promerem. quod cum venissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem, multis circumstantibus Stoicorum libris. erat enim, ut scis, in eo inexhausta aviditas legendi, nec fatiari poterat: quippe qui ne reprehensionem quidem vulgi inane reformidans, in ipsa curia solebat legere saepe, dum senatus congeretur, nihil operae reip. detrahens, quo magis tum in summo otio, maximaque copia 2 quasi heluari libris, si hoc verbo in tam clara te utendum est, videbatur. Quod cum accidisset, ut alter alterum nec opinatio videremus, surrexit statim. deinde prima illa, quae in congressu solentur: Quid, tu, inquit, huc? à villa enim, credo: & si ibi te esse scissem, ad te ipse venissem. Hæc, inquam, Luculli commissum, ex urbe profectus 3 veni ad vesperum causa autem fuit huc veniendi, ut quosdam hinc libros promerem: & quidem, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo nostro notam esse oportebit. nam his LIBRIS RVM MALE, QVAM RELIQUO ORNATV VILLAE DILECTARI. est enim mihi magna cura: quamquam hoc quidem proprium tuum munus est, ut ita erudiat, ut & patri, 4 & Capioni nostro, & tibi tam propinquo respondeat. Laboro autem non sine causa, nam & vi ejus memoria moveor (nec enim ignoras, quanti fecerim Capionem: qui, ut opinio mea fert, in principibus jam esset, si viveret) & Lucullus mihi versatur ante oculos, vir cum omnibus excellens, tum mecum & amicitia, & omni voluntate, sententiaque conjunctus. Præclare, inquit, facis, cum & eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi testamento liberis suos commendavit, & puerum diligis. Quod autem meum munus dicis, non equidem recuso: sed te adjungo focium. addo etiam illud, multa jam mihi dare signa puerum & pudori, & ingenio, sed atatem vides. Video equidem, inquam: sed tamen jam infici debetis artibus, quas si, dum esset tener, combiberit, ad majora veniet & paratior: sic, & quidem diligentius, scioque ista loquimur inter nos, ægemusque communiter sed resideamus, inquit, si placet, itaque fecimus. Tum ille: Tu autem, cum ipse tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Commentarios quosdam, inquam, 7 Aristotelios, quos hic sciebam esse, veni ut auferrem, quos legerem, dum essem otiosus: quod quidem nobis (ut scis) non saps contingit. Quam vellem, inquit, te ad Stoicos inclinavisses. erat enim, si cujus-

quam, cerè tuum, NIHIL PRÆTER VIRTVTVM IN BONIS DVCKERE. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit, cum te idem tibi, quod mihi videretur, non nova te rebus nomina imponere. ratio enim nostra consentit, oratio pugnat. Minime verò, inquit ille, consentit, quidquid enim præter id, quod honestum sit, expectandum esse dixeris, in bonisque numeraveris: & honestum ipsum, quasi virtutis lumen, extinxeris, & virtutem penitus evetteris. Dicuntur ista, Cato, magnifice, inquam: sed videsne verborum gloriam tibi cum Pyrrhone, & Aristone, qui omnia exaquent, esse communem? de quibus, cupio scire, quid sentias. Ergone queris, inquit, scire, quid sentiam? quos bonos viros, fortes, iustos, moderatos aut audivimus in republica fuisse, aut ipsi vidimus; qui sine ulla doctrina naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt; eos melius à natura institutos fuisse, quam institui potuissent à philosophia, si ullam aliam probavissent, præter eam, quae nihil aliud in bonis habet, nisi honestum: nihil, nisi turpe, in malis: ceteræ philosophorum disciplinae, s. omnino alia magis alia; sed tamen omnes, quae rem ullam virtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modo nihil adjuvare arbitror, & neque affirmare, quo meliores sumus, sed ipsam depravare naturam, 10 nam si hoc non obtineatur, id solum bonum esse, quod honestum sit: nullo modo probari possit, beatam vitam virtutis esse: quod si ita sit; 11 cur opera philosophia sit danda, nescio. si enim sapiens aliquis miser esse possit, nec ego itam gloriosam, memorabilemque virtutem non magno aestimandum putem. Qua adhuc, Cato, à te dicta sunt, eadem, inquam, dicere posses, si lequerere Pyrrhonem, aut Aristonem, nec enim ignoras, his istud honestum, non summum modo, sed etiam (ut tu vis) solum bonum videri, quod si ita est, sequitur id ipsum, quod te velle video, omnis semper beato esse sapientis. hosne igitur laudas, & hanc eorum sententiam sequi nos censeres oportere? Minime verò istorum quidem, inquit; cum enim virtutis hoc proprium sit, eorum rerum, quae secundum naturam sint, habere delictum: qui omnia sic exquaerunt, ut in utramque partem ita paria redderent, uti nulla selectione uterentur ejus virtutem ipsam sustulerunt. Istud quidem, inquam, optime dicis: sed quæro, 12 nonne tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestumque sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Si quidem, inquit, tollerem: sed relinquo. Quoniam modo, inquam, si una virtus, unum istud, quod honestum appellas, relictum, laudabile, decorum (erit enim notius quale sit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum, quid habebis præterea, quod legemur? aut, si nihil malum, nisi quod turpe, indecorum, pravum, flagitiosum, sordidum, ut hoc quoque pluribus nominibus inligne faciamus: quid præterea dices esse fugiendum? Z.z.z 3 dum

1. Ut scilicet inde promerem.) Pal. pr. solummodo, ut scilicet depremerem. Idem statim non habet vocem inexhausta.
2. Quasi heluari Libris.) Cur non revocarem inventum omnibus litteris in m. veteri à Josepho Scal. ego collato, item in Palatino primo, nisi quod adspiratio ibi ita esta effect ut videri possit: unde etiam factum, ut in Cajetano & Pal. quarto ad oram lateretac delatari. haec non exceptum helus Libris, in nullo existat Pal. habent enim omnes, helus Libri.
3. Veni ad vesperum causa autem.) Nec hinc volui excludere quod erat in Pal. pr. quod & quintus & sext. parte sua juvant. cui; resp. tam manifestum. in p. 6.
4. Et Capioni nostro.) Hoc quoque debetum Pal. primo. quemadmodum dudum conjecta. P. Manutius, sed non etiam stabiliter. Librorum fides ibi quibus vulgari. Scip. eius & hinc infra.
5. Sed infans tamen jam deus, etc.) Scal. per nos her. ad ser. p. ut legere se sed suffi. Sic Cicero Hortensia: Vix qui combibi purpuram vellet iussu. tiant peris tam medicamentum quibusdam, etc.
6. Pariter: sic & quidem diligenter, etc.) Emendav. locum è Pal. pr. in quo tamen pariter si. & quidem: Lib. o nostra, sententia ma-

is quadrate, quam Lambinianum mis licenter in vestum.
7. Aristoteles.) Ita Pal. pr. quomodo & in suis reperit Lambini. idem passio post ignorabat voculam ut. deinde præpositionem in. ideoque utramque exponi; motus præterea à Lamb. no abuisse, item à suis.
8. Omnia alia magis alia; sed tamen.) Palatinus pr. scilicet hinc Cicerois solum, auferendo illud minus, quod in omnibus erat editio. nibus. itaque facillime deinde tot. motus motus Lambini.
9. Neque affirmare.) Ab exilio revocavi hanc scripturam, quod & Aldus & Victorius eam exhibuissent, hæretique in Pall. sex. recentiores admittant afferre.
10. Non si hoc non videretur, id solum.) Primus Pal. nam nisi hoc videretur, quod miror cor. viderit mutatum librorum.
11. Cur opera Philosophia.) Sic quidem Pal. tert. & sext. sed tamen pr. loc. quart. non admittunt illud cur. quintus verò ejus loco habet an; quomodo & ed. Victorius: adeo ut v. deatur expungendum.
12. Nonne tibi faciendum, etc.) Sic præcipui & Palatinus. alii consentiunt cum vulg. nomen.

dum? Non ignorant, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, ut ego suspicor, ex mea brevi responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potius, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorumque sententiam. Minime id quidem, inquam, alienum: multumque ad ea, quae quaerimus, explicatio tua ista profecerit. Experiamur igitur, inquit, uti habet haec Stoicorum ratio difficultius quiddam & obscurius. nam cum in Graeco sermone haec ipsa quondam rerum nomina novarum nova videbantur, quae nunc consuetudo diuturna trivis: quid censetis in Latina fore? Facillimum id quidem est, inquam, si enim Zenoni licuit; cum rem aliquam invenisset inusitatam, inauditam quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni? nec tamen exprimi verbum è verbo necesse erit, ut interpreti indifferens solent, cum sit verbum, 2 quod idem declaret, magis usitatum. equidem soleo etiam quod uno Graeci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere: & tamen puto concedi nobis oportere, ut Graeco verbo utamur, si quando minus occurrat Latinum, ne hoc epiphysu, & anastrophe, potius, quam progymna, & apotymna, concedatur. quamquam haec quidem 3 proposita rectè, & rejecta dicere licebit. Bene facis, inquit, quod me adjuvas: & istis quidem, quae modo dixisti, utar potius Latinis. in ceteris subvenies, si me haerentem videbis. Sedulo, inquam, faciam. SED FORTUNA FORTIS, quare conare, quae so, quid enim hoc possumus agere divinius? Placet his, inquit, quorum ratio mihi probatur, singularque naturam suam animal (hinc enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari, & commendari ad se conservandum, & ad suum statum, 4 & ad ea, quae conservantia sunt ejus status, diligenda: alienari autem ab interitu, iisque rebus, quae interitum videantur afferre. id ita esse sic probant, quod ante quam voluptas, aut dolor, aut rigor, solutaria appetant parvi, aspersionemque; contraria quod non fieret, nisi statum suum diligenter, interitum timerent. fieri autem non posset, ut appeterent aliquid, nisi sensum haberent sui, 5 eoque se, & sua diligenter. ex quo intelligi debet, principium ductum esse & a se diligendo. In principis autem naturalibus diligendi sui plerique Stoici non putant voluptatem esse commendam. quibus ego vehementer assentior: ne, si voluptatem naturam posuisset in iis rebus videatur, quae prima appetuntur, multa turpia sequantur. satis esse autem argumenti videtur, quam obrem illa, quae natura prima sunt ascita, natura diligimus; quod est nemo, quin, cum utrumvis liceat, ARTAS MALITI, & integras omnem parteis corporis, quam eodem usu imminutas, aut detortas habere. 7 rerum autem cognitiones; vel, si haec verba aut minus placeant, aut minus intelligantur, 8 appellamus licet: eas igitur ipsas propter se assequendas arbitramur, quod habeant quiddam in se quasi complexum, & continentem veritatem. id autem in parvis intelligi potest: quos delectari videamus, etiam si eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi invenerunt: arteis etiam ipsas propter se assumendas

putamus; cum quia sit in his aliquid dignum assumptione, tum quod constent ex cognitionibus, & contineant quiddam in se ratione confuturum, & via: à falsis autem assumptione magis nos alienatos esse, quam à ceteris rebus, quae sunt contra naturam, arbitrantur. Jam membrorum, id est, partium corporis alia videntur propter eorum usum à natura esse donata, ut manus, crura, pedes, ut ea, quae sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta sit, à medicis etiam disputatur: & alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut cauda pavoni, pluma versicoloris columbis, viris mammae, atque barba. Haec dicuntur fortasse jejuniis: sunt enim quasi prima elementa naturae; quibus ubertas orationis adhiberi vix potest, nec equidem eam cogito consecrari: verum tamen cum de rebus grandioribus dicas, ipsas res verba rapimus. ita sit cum gravior, tum etiam splendidior oratio. Est ut dicis, inquam, sed tamen o m n e, quod de re bona dilucide dicitur, mihi praeclare dici videtur. istiusmodi autem res dicere ornate velle, puerile est: planè autem, & perspicue expedire posse, docti, & intelligentis viri. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principis naturae discessimus: quibus congruere debent, quae sequuntur: sequitur autem prima divisio haec. Assumabilis esse dicitur: sic enim, ut opinor, appellamus id, quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum assumptione: quam ille de his vocat: contraque inassumabilis, quod sit superiorum contrarium intus igitur ita constitutus, ut ea, quae secundum naturam sunt, ipsa propter se laudanda sint, contrariaque item rejicienda; primum est officium (id enim appello κερήνιον) ut se conservet in natura statu: deinceps ut ea teneat, quae secundum naturam sunt, pellatque contrarias: 9 quae, inventa selectione, & item rejectione, sequuntur: deinceps cum officio selectio; deinde ea perpetua, tum ad extremum constans, consentaneaque naturae: in qua primum inesse incipit, 10 & intelligi, quid sit, quod verè bonum possit dici. prima est enim conciliatio homini ad ea, quae sunt secundum naturam. simul autem cepit intelligentiam, vel notionem potius, quam appellant εἰρησύνην illi, vidique rerum agendarum ordinem, & ut dicam, concordiam: multo enim plus aestimavit, quam omnia illa, quae primum dilexerat: 11 atque ita cognitione & ratione collegit, ut statueret, in eo collocatum s v m v m illud hominis per se laudandum, & expetendum bonum, quod cum positum sit in eo, quod ομολογίαν Stoici, nos appellemus: convenientiam, si placet: cum igitur in eo sit id bonum, quod referenda sunt omnia honeste facta, ipsumque honestum, quod in bonis ducitur, quamquam post oritur, tamen id solum, vi sua & dignitate expetendum est: eorum autem, quae sunt prima naturae, propter se nihil expetendum. Cum verò illa, quae officia esse dixi, proficiantur ab intus naturae; ea ad haec referri necesse est: ut rectè dici possit, omnia officia eo referri, ut ad ipsamur principia naturae: nec tamen ut hoc sit, bonorum ultimum, propterea quod non

1. *Verum uti na naturam nova videbantur.* Conjecturam hanc Paulus Manudis, scriptis suis adjuvari prodicit Lambinus, fieri potest; sed Palatini non accedunt; in quibus naturam non videbantur, aut naturam non videbantur, in sexto vox naturam cora evanuit. Victorius edidit, uti na non videbantur. Scaligero placebat, uti na non videbantur, rectis ceteris.
 2. *Quid idem declarat magis usitatum.* Expuncti vocem minusque, sed apcedente auctoritate Pal. pr. ut & ipsius sententiae venustate restat tamen in Pall. ceteris omnibus: adeo, & haec verum est, non gratissimum esse testimonium multitudine.
 3. *Proposita.* Sic tres Pall. meliores, non proposita, ut quondam cussio.
 4. *Ad ea quae conservantia.* Pall. ille pr. aquae quae conservantia nihil detinet, si non melius.
 5. *Resque se sua diligens.* Illud & sua, non exstat in Pal. pr. & est scriptan aditum alicujus librarii.
 6. *Ad diligendo.* Pall. quinquies sed habet, ut pr. diligendo; ut &

Verum item Scaligeri codex, exomine otiosior.
 7. *Verum autem sequentibus.* Sic aliquot Palatini; & verò cura sequatur, si haec verba aut minus placeat, sine certe plus uno verbo, itaque omiffum merito revocavi, quoniam modum etiam sic repolui voculam aut, sensu eorundem membrarum; cum semel tantum repraesentassent eadè vulgata.
 8. *Alia autem naturam ibi nihil item.* Lectionem minus veram, arguit Pall. pr. in quo alia naturam nullam, &c. q. o. quid voluerit indicare librarius, nescio.
 9. *Qua inveni selectione.* Obscura ista sunt, ideoque nihil temerè audeo verior tamen videtur scriptura Pal. primi & tertii: Quae inveni selectione, & item rejectione sequitur deinceps cum officio selectio.
 10. *Et intelligi quid sit.* Victorius editio, omnesque Pall. intelligit.
 11. *Resque ita cognitione & ratione.* Sic Victorius & Pall. pr. ac tere, non ut accipiat Lambinus rejectione, quod tamen in Pall. ceteris.
 1. N.

non inest in primis naturæ conciliationibus honesta actio, consequens enim est, & post oritur, ut dixi, est tamen ea secundum naturam, multoque nos ad se expetendam magis hortatur, quam superiora omnia. sed ex hoc primum error tollendus est, ne quis sequi existimet, ut duo sint initia bonorum. Ut enim, sicut sit propositum, a collinere hastam aliquo, aut sagittam, sicut nos a ultimum in bonis diximus: sic illi facere omnia, quæ possit, ut collinere; & tamen ut omnia faciat, quo propositum asequatur: sed hoc, quasi ultimum, quale nos summum in vita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, quasi seligendum, non expetendum. Cum autem omnia officia à principis naturæ proficiantur, ab hisdem necesse est proficiat ipsam sapientiam. Sed quemadmodum a se ferat, ut is, qui commendatus sit, quam illam, & a quo; sic minime tantum est, primo nos sapientiam commendari ab initiis naturæ, post autem ipsam sapientiam nobis ceteriorum fieri, quam illa sint, à quibus ad hanc venerimus. atque ut membra nobis ita data sunt, ut ad quandam rationem vivendi data esse appareant: sic appetitio animi, quæ ægredi Græcè vocatur, non ad quodvis genus vitæ, sed ad quandam formam vivendi videtur data: itemque & ratio, & perfecta ratio, & ut enim histrioni actio, saltatoris motus, non quivis, sed certis quidam est datus: sic vita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conveniens consentaneumque dicimus. nec enim gubernationi, aut medicinæ similes sapientiam esse arbitramur, sed a rationi illi potius, quam modo dixi, & saltationi, ut in ipsa arte insit, non foris petatur extremum, id est, artis effectio, & tamen est etiam alia, cum his ipsi artibus sapientie dissimilitudo; propterea quod in illis, quæ recte facta sunt, non continentur tamen omnes partes, & quibus constant, quæ autem nos aut recta, aut recte facta dicimus, si placeat, illi autem appellantur *ægredi* *ægredi* *ægredi*, omneis numeros virtutis continent. sola enim sapientia in se tota convulsa est: quod idem in ceteris artibus non fit. In ceteris autem medicinæ, & gubernationis ultimum cum ultimo sapientie comparatur. sapientia enim & animi magnitudinem completur, & iustitiam, & ut omnia, quæ hominibus accidant, infra se esse iudicet: quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes eas ipsas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, nisi staverit, nihil esse, quod interfit, aut differat aliud ab alio, præter honesta, & iustitia. Videamus nunc, quam sint præclare illa iis, quæ iam posui, consequentia, cum enim hoc sit extremum (scilicet enim, credo, me iam diu, quod *ægredi* Græcus dicat, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum summum: licet bit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere) cum ergo hoc sit extremum, congruenter naturæ, convenienterque vivere, necessario sequitur, omneis sapientis semper feliciter, absolute, fortunatè vivere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam,

de qua loquor, quam vitam, fortunasque nostras; id est, ut, quod honestum sit, id bonum solum iudicemus. Potest id quidem fusi, & copiosè, & omnibus electissimis verbis, gravissimisque sententiis rhetoricè & augeri, & ornari; sed confectaria me Stoicorum, brevia, & acuta delectant. Concluduntur igitur eorum argumenta sic: Quod est bonum, omne laudabile est. quod autem laudabile est, omne honestum est. bonum igitur quod est, honestum est. Satisne hoc conclusum videtur? Certè, quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant summa, in eo vides esse conclusum, duorum autem, è quibus effecta conclusio est, contra superius dici solet, Non omne bonum esse laudabile. 6 nam quod laudabile sit, honestum esse conceditur. Illud autem perabsurdum, Bonum esse aliquid, quod non expetendum sit aut expetendum, quod non placens: aut, si id, non etiam diligendum, ergo & probandum, ita etiam laudabile, sed autem honestum, ita sit, ut, quod bonum sit, id etiam honestum sit. Deinde quaero, quis avr de misera vita possit gloriari, aut non de beata? de sola igitur beata, ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam vitam: 7 quod non possit quidem nisi honestæ vitæ iure contingere. ita sit, ut honesta vita, beata vita sit. & quoniam is, cui contingit, ut iure laudetur, habet insignie quiddam ad decus, & ad gloriam, ut ob ea, quæ tanta sunt, beatus dici iure possit: idem de vita talis viri rectissime dicitur, ita, si beata vita honesta ornatur: quod honestum est, id bonum solum habendum est. Quod verò negari nullo modo possit, quem unquam stabili, & firmo, & magno animo, quem fortem viram dicimus effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? Ut enim qui moriem in malis ponit, non potest eam non vitare: sic nemo ulla in re potest id, & quod malum esse decernit, non curare, idque contemnere: quo posito, & omnium assensu approbato, illud efflamitur, cum, qui magno sit animo, atque forti, omnia, quæ cadere in hominibus possint, despiciere, & pro nihilo putare, quæ cum ita sint, effectum est, nihil esse malum, quod turpe non sit. Atque iste vir altus, & excellens, magno animo, verè fortis, infra se omnia humana ducens, is, inquam, quem efficere volumus, quem quærimus certe, & considerare sibi debet, & suæ vitæ & actus, & consequenti: & bene de se iudicare, staturus, nihil mali posse incidere sapienti. ex quo intelligitur idem illud, solum bonum esse, quod honestum sit; idque esse beatè vivere, honestè, id est, cum virtute vivere. Nec verò ignoro varias philosophorum fuisse sententias, eorum dico, qui summum bonum, quod ultimum appello, in animo ponent, quas quamquam vitiosè quidam secuti sunt, tamen non modò his tribus, qui virtutem à summo bono segregaverunt, cum aut voluptatem, aut vacuitatem doloris, aut prima naturæ in summis bonis ponent, sed etiam alteris tribus, qui maneam fore putaverunt, sine aliqua accessione, virtutem, ob eamque rem trium eorum rerum, quas supra dixi, singulis

ZZZ 4.

singulas

1. Ne quis sequi existimet. Ita Lambini membranz, ita Palatini Princtipi numero quatuor: Ratione tantum duo ab illo vulgato ne quis sequi existimet.

2. Voluntate habent aliquos, &c. Noli discedere ab editione Victorii, alia enim estimare; quomodo ferè Pall. nostri, nisi quod text. estimare, quart. estimare. ac primus ille diserte habet estimare; quod tamen magis comparat in sequenti, estimare. quam probare debeam lectionem, nescio, sed scire non est omnia; præsertim in jam senis iustitiam sane aliquid ignorare corruptissimum. itaque ipsa dicitur.

3. Utinam in bonis diximus. Nihil reperio auxilium in Pal. pr. respondere ferè vulgatis: solummodo habes hanc dicimus, & Ratim; nemini, pro publico iure, denique non agnoscat illud ut ante sententiam secundo positum loco. Scilicet adferre ph. hinc in iure, cum vocibus loquoribus septem; non comparare in Pal. suo, & Ratim loco iure, adnotavit, tem. denique ex eod. veteri restituit, ut summum de summo vita

bonum: illud sine d. Stone dicimus.

4. A quo; sic minime, &c. Sic Lambinus ferè, hoc est, retentio ferè quod & in Pal. text. sed prima Pal. proflus abest; neque ullo modo requiritur.

5. Ut enim histrioni alio saltatori misere. Quodam volunt, alio saltatori misere; sed non habent faventes membranas.

6. Nam quod laudabile sit, honestum esse conceditur. Ediderat hoc modo quidem Lamb. nos, sed ead. em c. conjecturane aut membranas. at nunc ita quoque legi in Pal. pr. textor.

7. Quod non possit quidem nisi, &c. Vox quidem non videtur in Pal. pr. at restat ea in Pal. ceteris; è quibus habet sec. quidem in honesta vita iure contingit quod & restat in quart. quinto, sexto. habetque suam hanc quoque sententiam minime absurdam pe-pendant accuratiores.

8. Quod malum esse decernit. Pal. pr. decernit melius.

lingulas addiderunt: his tamen omnibus eos antepono, & cujusmodi sunt, qui summum bonum in animo, atque in virtute posuerunt. Sed sunt tamen perabsurdi & ii, qui, *aut scientia vivere*, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alii momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum, & summum munus esse sapientis, *obstare visis*, assensusque suos firmè sustinere. His lingulis copiosè responderi solet sed *quæ per se ipsa sunt longa esse non debent*. Quid autem aperitius, quàm, si selectio nulla sit ab iis rebus, quæ contra naturam sunt, earum rerum quæ sunt secundum naturam, tollatur omnis ea, quæ quaratur, laudeturque prudentia? Circumscriptis igitur iis sententiis, quas posui, & iis, quæ similes earum sunt, relinquatur, ut summum bonum sit, *VIVERE*, scientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eveniunt, feligentem, quæ secundum naturam, & si quæ etiam contra naturam sunt, rejicientem. id est convenienter, congruenterque naturæ vivere. Sed in ceteris artibus cum dicitur artificiose, postquam quodammodo, & consequens putandum est: quod illi *ἐπιτηδεύοντες* appellant. quod autem in quo sapienter dicimus, id ad primum rectissime dicitur *quidquid enim à sapiente proficiscitur, ad continuum debet expletum esse omnibus suis partibus* in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum. nam ut *PECCATUM EST*, patriam prodere, parentis violare, furtiva depeculari, quæ sunt in effectu: sic timere, sic morere, sic in libidine esse, peccatum est, *etiam sine effectu*. verum in hæc non in posteris, & in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt: sic ea, quæ proficiscuntur a virtute, iustitiae prima, non perfectione, recta sunt iudicanda. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usurpatum est, id etiam definitione explicetur. sed eorum definitiones paululum oppido inter se differunt, & tamen eodem spectant. Ego assentior Diogeni, qui bonum definiat id, quod esset natura absolutum. id autem sequens, illud etiam quod prodesset (*διεφέλλετα* enim sic appellemus) motum, aut ita ut esse dicitur, natura absoluta. Cumque rerum notiones in animis fiant, si aut ulu aliquid cognitum sit, aut conjunctione, aut similitudine, aut collatione rationis; hoc quatio, quod extremum posui, & bonum, notitia facta est. cum enim ab iis rebus, quæ sunt secundam naturam, ascendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit. Hoc autem ipsum bonum, non accessione, neque crescendo, aut cum ceteris comparando, sed propria virtute & sentimus, & appellamus bonum. Ut enim mel, est dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum aliis, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimum estimandum, sed ea *ultima in suo genere valet, non magnitudine*, nam cum estimatio, quæ *ἀξιολογία* dicitur, neque in bonis numerata sit, neque iustus in malis: quantum cumque eo addideris, in suo genere manebit. alia est igitur propria estimatio virtutis; quæ genere, non crescendo, valet. Nec verò perturbatio nec antiorum, quæ vitam insipientium miseram, acer-

bamque reddunt: quas Græci *πῦρ*, appellant (poteram ego verbum ipsum interpretans, *morbus* appellare: sed non conveniret ad omnia: quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt *πῦρ*, sit igitur *perturbatio*, quæ nomine ipso vitiosa declarari videtur: nec hæc perturbatio vi aliqua naturali movetur: & omnesque hæc sunt genere quatuor, partibus plures, agritudo, formido, libido, quamque Stoici communi nomine corporis, & animi, *ἐπιθυμίαι* appellant, ego malo *insipientiam* appellare, quasi gesticentis animi elationem voluptariam. perturbatio autem nulla natura vi commovetur: omniaque ea sunt opinioniones ac *judicia lecta*, itaque his sapiens temper vacabit. Omne autem, quod honestum sit, id esse propter se expetendum commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententiis. præter enim tres disciplinas, quæ virtutem à summo bono excludunt, ceteris omnibus philosophis hæc est tenenda sententia maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bono unum numero, nisi honestum, esse voluerunt. Sed hæc quidem est periculis & perexpedita detentio. QVIS EST ENIM, AVI QVIS VMQVAM EVIT aut avaritia tam ardentem, aut tam infrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, 7 quam adipisci sceleris quovis velit, non multis partibus malit ad se, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo pervenire? QVAM VERO utilitatem, aut quem finem petentes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt, & quæ moveantur, quibusque de causis ea versentur in cælo? quis autem tam agrestibus institutis vivit, aut quis contra studia naturæ tam vehementer obduravit, ut a rebus cognitu dignis abhorreat, easque sine voluptate, aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est, qui majorum, aut Africanorum, aut ejus, 9 quem tu in ore semper habes, pro vi mei, ceterorumque virorum fortium, atque omni virtute præstantium, *sædæ, diæta, consilia* cognoscens, nulla animo afficiatur voluptate? quis autem honesta in familia institutus, & educatus ingenuè, non ipsa turpitudine, etiam si auro laesura non sit, offenditur? quis animo æquo videt eum, quem impure, ac flagitiosè putet vivere? quis non odit sordidos, vanos, levis, fustiles? Quid autem dici poterit, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuerimus, quo minus homines tenebras, & solitudinem noctis, nullo decore se abstineant, nisi eos per se fœditate sua turpitudine ipsa deterreat? Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quàm & honesta, expetenda per se, & eodem modo turpia, per se esse fugienda. Constituto autem illo, de quo ante id diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum: intelligi necesse est, pluris id, quod honestum sit, estimandum esse, quàm illa mediæ, quæ ex eo comparentur. SYLTIITIAM autem, & temeritatem, & injustitiam, & imperantiam cum dicimus esse fugienda propter eas res, quæ ex ipsis eveniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est, solum id esse malum, quod turpe sit, hæc pugnare videatur oratio: propterea quod

7. *Copiosè dicitur: sunt.* ER à Lambino. communis in lectio, *copiosè dicitur*, quomodo & Pall. quinque nam primus nosse hoc communis est: habetque tantum; *est autem potius modus sunt.*
 8. *Et hinc quæ sunt.* Pal. pr. & Scalig. *Et hinc quæ sunt.* mox verò audient vocales. non agros cont, ubi vulgo est; *Et si quæ etiam contra naturam.* Et quam & objicit Lamb. nus.
 9. *Id ad primum rectè: si me dicitur.* Est à Pal. pr. à quo non recedunt alii, quæ quod appropinquo; quomodo & Vict. ed. nam Lamb. niana, *appropinquo dicitur.*
 10. *Et definitione explicetur.* Non admodum displicet scriptura Palatinæ pr. *expl. ca.*
 11. *Et nota dicitur: fides est.* Reconcilius coss; *bonorum*; sed alterum est in Victoriana, habetque Palatinæ. note sollicito. at Scaliger in eodem libro *præterea non tenet, nisi si saltem est.*
 12. *Omnesque hæc sunt generæ naturæ.* Pal. pr. non habet illud hæc, pe-

nites enim erasum est à manu emendatrice.

7. *Quam ad ipsi sceleris quovis velit.* Satisfacit judicio meo magis quod est in Pal. pr. sed quare quomodo adipiscit.

8. *Qui morantur.* à Lambino; *qui morantur.* sed melior Pall. *quomodo morantur*; nisi maius cum eodem Scaligerano, quomodo abstrahatur: quod veritas videtur; utique cum mox præferant Pall. omnes *versantur*; non *versantur*.

9. *Quam in sermo in ore habet.* Si fides Palatino primo, vox *habet* sporica est, adjecta à sciolo, supplendæ sententiæ.

10. *Præter si turp. non ipsum per se fug. statuerimus.* Ita aliquot Pall. neque longe alter quidam, quos consuluit Lambinus. vulgatis *præterea* etc. *statuerimus*.

11. *Distinuit quæ dicitur sit.* Non minus rectè Palatinus pr. *honestum est*.

pluris estimari: alia, diuturnitate. itaque consentaneum est his, quae dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, & crescere patent posse, iisdem placere, esse alium alio etiam sapienterem, itemque alium magis alio vel peccare, vel recte facere, quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem non putamus. ut enim qui *DE MARKS* sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si non longe abfunt à lummo, ut jam, jamque possint emergere, quam si etiam tum essent in profundo: nec catulus ille, qui jam appropinquat, ut videat, plus spernit, quam is qui modo est natus: & ita qui *PROCESSIT* aliquantum ad virtutis aditum, nihilominus in miseria est, quam ille, qui nihil processit. Hæc mirabilia videri intelligit. sed cum certè superiora firma, ac vera sint, his autem ea consentanea, & consequentia; ne de eorum quidem veritate est dubitandum. sed quamquam negent, nec virtutes, nec vicia crescere: attamen utrumque eorum fundi quodammodo, & quasi dilatare putant. *DIUITIAS* autem Diogenes cenet non eam modo vim habere, ut quasi duces sint ad voluptatiam, & ad valetudinem bonam, sed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in virtute, neque in ceteris artibus, ad quas esse dux pecunia potest, conturere autem non potest. itaque si voluptas, aut si bona valetudo sit in bonis, divitias quoque in bonis esse ponendas: at, si sapientia bonum sit, non legi, ut etiam divitias bonum esse dicamus: nec ab ulla re, quæ non sit in bonis, id quod sit in bonis, contrariari potest, ob eamque causam, quia cogitationes, comprehensionesque rerum, è quibus efficiuntur artes, appositionem movent; cum divitiæ non sint in bonis, nulla ars divitiis contineri potest. quod si de artibus concedamus, virtutis tamen non sit eadem ratio, propterea quod hæc plurimæ commendationis, & exercitationis, indigeat; quod idem in artibus non sit: & quod virtus subtilitatem, firmitatem, constantiam totius vite complectatur, nec eadem hæc in artibus esse videamus. Deinceps explicat differentiam rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderet omnis vita, ut ab Aristotele; nec ullum sapientie munus, aut opus inveniretur, cum inter res eas, quæ ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset, neque ullum delectum adhiberi oportere. itaque cum esset satis constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum, & id malum solum, quod turpe; & tum inter hæc, & illa, quæ nihil valerent ad beatè vivere vivendum, aliquid tamen, quo differrent, esse voluerunt, ut essent eorum alia estimabilia, alia contra, alia neutrum. quæ autem estimanda essent, eorum in aliis satis esse causæ, quam obrem quibusdam anteponebantur, ut in valetudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris vacuitate; ut gloriæ, divitiarum, similibus rebus; & alia autem non esse ejusmodi itemque eorum, quæ nulæ estimatione digna essent, partim satis habere causæ, quam obrem rejicerentur, ut dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem; igno-

miniam, similia horum: partim non. Itemque hinc esse illud exortum, quod Zeno *σπουδαίως* contraque quod *ἀσπουδαίως* nominavit, cum uretetur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac novis; quod nobis in hæc *σπουδαίως* non conceditur, quamquam tu hæc copiosior etiam dicere soles. sed non alienum est, quo facilis vis verbi intelligatur, rationemque hujus verbi faciendi Zenonis exponere. Ut enim, inquit, nemo dicit, in regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem (id enim est *σπουδαίως*) sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum ordo proximè accedit, ut secundus sit ad regium principatum: sic in vita non ea, & quæ primario loco sunt, sed ea, quæ secundum locum obtinent, *σπουδαίως*, id est, producta nominentur. quæ vel ita appellentur (id erit verbum è verbo) & vel *promota*, & *remota*, vel ut dudum diximus, *προpositα*, vel *προσπινα*, & illa *ρεχτα*. ac enim intellecta, in verborum usu faciles esse debemus, quoniam autem omne, quod est bonum primum locum tenere dicimus necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc quod *προσπινα*, vel *προσπινα* nominamus. itaque id determinamus, quod sit *indifferens*, cum estimatione mediocri, quod enim illi *ἀδιάφορον* dicunt, id mihi ita occurrit, ut *indifferens* dicerem, neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil re: inqueretur in mediis, quod aut secundum naturam esset, aut contra: nec, cum id relinquere nihil in his posset, quod satis estimabile esset: ne hoc hoc posito, non aliqua essent *προσπινα*. Rectè igitur hæc facta *δικτα* est, atque etiam ab his, quæ facilius res perspicere possit, hoc simile ponitur. Ut enim, inquit, si hoc fingamus esse quasi finem, & ultimum, ita pars jacere talum, ut rectus assidat: qui ita talus erit jaculus, ut cadat rectus, *προσπινα* quiddam habebit ad finem: qui aliter, contra, neque tamen illis *προσπινα* tali, ad eum, quem dixi, finem pertinebit: sic ea, quæ sunt *προσπινα*, referuntur illa quidem ad finem: sed ad ejus vim, naturamque nihil pertinent. Sequitur illa divisio, ut bonorum alia sint ad illud ultimum pertinentia, (sic enim appello, quæ *τελευτα* dicuntur: 1. jam hoc ipsum institutum, ut placuit, pluribus verbis dicere, 12 quod una non poterimus: ut res intelligatur) alia autem efficientia, quæ *Γραχι*, *προσπινα*, alia utrumque. de pertinentibus, nihil est bonum, præter *ἀδίκης honestas*. de efficientibus, nihil præter *amicum*. Sed de pertinentem, 13 & efficientem sapientem volunt esse, nam quia sapientia est conveniens actio, 14 est illo pertinenti genere, quod dixi, quod autem honestas actiones afferit, & efficit, id efficientes dici potest. Hæc, quæ *προσπινα* dicimus, partim sunt per se ipsa *προσπινα*, partim quod aliquid efficiunt, partim utrumque per se, ut quidam *βαλυσσος*, & *υλκός*, ut status, ut motus: in quibus sunt & *προσπινα* quædam, & rejicienda: alia ob eam rem 15 *προσπινα* dicuntur, quod ex se aliquid efficiant, ut *pecunia*: alia autem ob utramque rem, ut *integri sensus*, ut bona valetudo. de bona autem

1. Crescere patent posse, iisdem placere, etc.] Pal. pr. dicitur, quæ res, posse idem, etc. non ita ablutè.
2. Ita qui processit, etc.] Male vulg. item alterum est in aliquot Pall. & editione Vici.
3. Processit aliquantum ad virtutis aditum.] Non averfatur auribus habitum, quod exat in Pal. loc. est etiam in tert. à manu prima additum. Err. Steph. divinitus aditum pro aditione. Propius streres suis, etc. aditum; ut porticè id posuisset pro templo.
4. Quia cogitationes comprehensionesque. Non est quod jactet Lamb. ita se restituisse libris reclamantibus nam sic omnino Pal. præstat tamen vulgatum illud cogitationes; in mss. nostris ceteris.
5. Inter hæc & illa quæ nihil valent.] Pal. præstat illa quæ loc. & sext. hæc inter illa quæ nihil valent. tert. quart. quint. tum hæc illa quæ nihil valent.
6. Alia autem non esse ejusmodi.] Dobites de sinceritate scripserunt, ob Pal. pr. in quo, alii autem ejusmodi.
7. Hujus verbi faciendi Zenone.] Pal. tert. faciendi voluit forsitan exprimitur antiquè faciendi.
8. Quæ primario loco sunt.] Locum mihi nec integrum, prodidit, Pal. in quo primario loc. in quo primario. Sic verus, qui primario, viciniamque,

meretor examen subire Critice] inventus.
9. Vel promotæ, & remotæ, vel, ut dudum diximus, *προσπινα*, vel *προσπινα*, & *ιλαρεντα*] Noli recedere ab editione Vici. quod ita etiam exaret in Pall. nostris, etiam pr. nisi quod in ultima voce, *ρεχτα* Man. & Lamb. demunt, addunt, sed non etiam præsentibus libris vetustis.
10. *Νεχης* *προσπινα* aliquid essent *προσπινα*.] Expressi quod eras in Man. lib. & Pal. pr. vulg. *nechis* *προσπινα*.
11. *Ταυ* *προσπινα* *ιστινισσος*.] Equè bene Pall. pr. sec. quart. sext. nam *ιστινισσος*.
12. *Quod una non poterimus.*] Negativa non est in Aldo vetere, neque in ullo Pal. omnino tamen requiritur.
13. *Et efficientem sapientem.*] Pal. pr. tert. quart. sext. *sapientem*, forsan melius.
14. *Est ille pertinenti genere.*] Lamb. *est ille pert.* Aldo, *avus* & Neoplatonici *est ille pertinenti* gen. sed præter mss. nostras, nam pr. m. adhuc vulg. à quo etiam non recessit Vici. ceteri quinque scribunt, *est cum illo pert.*
15. *Προσπινα* dicuntur.] Olim *culi* dicuntur; neque aliter Pall. sex. editione Vici.

apti essemus, quæ notæ, illustresque sunt, iustitiam dico, temperantiam, ceterasque generis ejusdem: quæ omnes similes artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem, & translatione differunt: easque ipsas virtutes viderent nos magnificentius appetere, & ardentius, habere etiam inlitam quandam, vel potius *innatam cupiditatem scientiam*, natosque esse ad congregationem bonorum, & ad societatem, communitatemque generis humani, eaque in *maximis ingenii maxime elucere*: totam philosophiam treis in partem dividerunt. quam partitionem à Zenone retentam esse videmus. quæ cum una sit, & quæ mores conformari putantur: differo eam partem, quæ quasi stirps est hujus quæstionis: qui sit enim finis bonorum, mox hoc loco tantum dico, à veteribus Peripateticis, Academicisque, qui se consentientes, vocabulis differabant, cum locum, quem *utilem rectè appellaturi* videmur, Græcè *πρὸς ἄμωσ*, graviter, & copiose esse tractatum. Quam multa illi de rep. scriperunt? quam multa de legibus? quam multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primum enim ipsa illa, quæ subtiliter differenda erant, *politie*, apteque dixerunt, cum definites, tum parientes: ut vestri etiam: sed vos equalidibus, illorum, vides, quam niteat oratio. deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam, & gravem, quam *magnifice* sunt dicta ab illis? quam splendide de justitia, de fortitudine, de amicitia, de civitate degenda, de philosophia, de capeienda rep. de temperantia, de fortitudine hominum? de spinas vellentium ut Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia ornate, vellent enucleatè minora dicere. Itaque quæ sunt eorum consolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita, & consilia, scripta ad summos viros? erat enim a pud eos, ut est rerum ipsarum natura, sic dicendi exercitatio, duplex. nam *quæd quid quæritur*, id habet aut generis ipsius sine personis, temporibusque, aut iis ad adjunctis, facti, aut juris, aut nominis controversiam. ergo in utroque exercebantur: eaque disciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam. Totum genus hoc, & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt aut noluerunt, certe reliquerunt. quamquam scripsit attem rhetoricam Cleanthes, Chryssippus etiam, sed sic, ut, *si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat*. itaque vides, quo modo loquantur, nova verba fingunt: differunt usitata. At quanta conantur? mundum hunc omnem oppidum esse nostrum. Incendit igitur eos qui audiunt. vides, quantum rem agas: ut, Cicero qui habet, totum hunc mundum, suum municipium esse existimet. Quid ille incendat? restinguet citius, si ardentem acceperit. Ista ipsa, quæ tu breviter, *regem, dictatorem, divitem, solum esse sapientem*, a te quidem apte, ac rotunda quippe; habes enim à rhetoricis. illorum verò ista ipsa quam exilia de virtutis viquam tantam volunt esse, ut beati per se efficere possit. pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis: quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & *videm absum qui venerant*: res enim fortasse veræ, certe graves, non ita tractantur, ut debent, sed aliquando minutius. Sequitur differendi ratio, cognitioque nature: nam de summo bono mox, ut dixi, videbimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus quibus nihil erat, quod Zeno commutare gestiret, res enim

præclare se habent, & quidem in utraque parte, quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad differendum valet, prætermissum est? qui & definirunt plurimæ: & definiendi arteis reliquerunt: quodque est definitioni adjunctum, ut *in partem dividatur*, id & sit ab illis, & quemadmodum fieri oporteat, traditur. item de contrariis: à quibus ad genera, formasque generum devenerunt. Jam argumenti ratione conclusi, caput esse & faciunt ea, quæ perspicua dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum, quid verum sit in singulis: extrema conclusio est. Quanta autem ab illis varietas argumentorum, ratione concludentium, eorumque cum captiosis in interrogationibus dissimilitudo? quid, quod pluribus locis quasi demontiant, ut neque sensuum suum sine ratione, & nec rationis sine sensibus exquiramus? 7 atque ut eorum alterum ab altero separemus? Quid? ea, quæ dialectici nunc tradunt, & docent, nonne ab illis in instituta sunt, & inventa? de quibus etiam à Chryssippo maxime est elaboratum, tamen à Zenone nimis multo, quam ab antiquis. ab hoc autem quædam non melius, quam veteres: quædam omnino relicta, cumque *duas res artes, quibus præsertim oratio compleatur*, una invenendi, altera differendi: hanc posteriorem & Stoici, & Peripatetici; priorem autem illi egregie tradiderunt: hi omnino ne atigerunt quidem. nam è quibus locis quasi *thesauri*, argumenta depromerentur, veluti ne suspicari quidem sunt, superiores autem *artificio, & via tradidit*, quæ quidem res efficit, necesse sit, usum de rebus semper quasi *dictata* decantare, neque à communitariolis suis descendere. nam qui sciet, ubi quidque positum sit, quæque eo veniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit erare, semperque esse in disputando suus. Quod etiam ingenii magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur: *ARS TAMEN, ART DUX CERTIOR, QUAM NATURA* aliud est enim poetarum more verba fundere, aliud ea, quæ dicas, ratione, & arte diligere. Similia dici possunt de explicatione nature: quæ hi utuntur, & *veluti neque verò* ob duas modò causas, quod Epicuro videtur, ut pellatur moris, & religionis metus: sed etiam *modestiam* quandam *cognitio rerum celestium afferit*, qui videant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantum o do: & magnitudinem animi, deorum opera, & facta cernentibus: iustitiam etiam, cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris, & domini nomen, quod contum, quæ voluntas, cuius ad naturam apta ratio, *VERA ILLA ET SUMMA LEX* à philosophis dicitur. Inest in eadem explicatione nature, insatiabilis quædam è cognoscendis rebus *inaptitas*: in qua una, confectis rebus necessariis vacui negotiis honeste, ac liberaliter possumus vivere, Ergo in hac ratione tota de maximis ferè rebus Stoici illos secuti sunt, ut & deos esse, & quatuor ex rebus omnia consistere dicerent. Cum autem quæreretur res admodum difficilis, num *quinta* quædam natura videretur esse, ex qua ratio, & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cuius generis essent, quæreretur: Zeno id dixit esse ignem: nonnulla deinde aliter, sed ea pauca; de maxima autem re, eodem modo *divina mente*, atque natura *mundano uni versum*, atque *ipsi maximas partes administrari*: materiam verò rerum, & copiam, a pud hos, exilem: apud illos uberrimam reperiemus. quàm multa ab his conquisita, & collecta sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, & partibus? quàm multa de rebus his, quæ *gignuntur è terra?*

quàm

1. Quæ moris conformari. Ita hodiernæ add at partem avorumque profumari, quibus accedunt Pall omnes.

2. De spinas vellentium. Hoc solum nos juv. t. Pal. pr spinas legendum monuit, non ut hæc tenentur in locum consistere sine remigio librorum bibliothecis inieperulorum, mera est insania. itaque valent negæ Lamb.

3. Arguitur d' ferendi ratio. Scal. delevit vocem sequitur et sequentia sic annectit præcedentibus, delinens: sed aliquando misit, ne differendo eas, etc.

4. Facinus est, quæ perspicua dicunt. Antiquis colli, & Pall. omnes, ita-

que perspicua dicunt.

5. Nec uti solum sine sensibus. Hanc aliter Pall. nisi quod præter rationem sensibus, vulg. necessitates sine sensibus.

6. Argue ne essent aliter ab altero separemus? Ita nostri sex scripti, præterter. cu. desit particula ne. Lambin. an fuisse immittere negationem sic aliter ab separemus? Erro. m. ller. Argue ne essent. Sed neuter tamem par. onem reddidit vulgari lectiois corruptæ.

7. Insistunt junct & inventa? Pall. lex uno ore, insistent sunt, inventa sunt?

quam multz, quamque de rebus variis & causz, cur quid- que fiat, & demonstrationes, quemadmodum quzque fiant? quz ex omni copia, plurima, & certissima argumen- ta sumuntur ad cuiusque rei naturam explicandam. er- go adhuc, quantum equidem intelligo, causa non videtur fuisse mutandi nominis. NON ENIM, si omnia non se- quebatur, idcirco non erat otiosus illic Equidē etiam i E- picurum, in physicis quidem, Deinocerum pato: pauca mutat, & vel plura sanē. at cum ē plurimis eadem dicit, tum certē de maximis, quod item cum vestri faciant, & non satis magnam tribuunt *inventoribus gratiam*. Sed hzc hastenus. Nunc videamus, quzso, de summo bono, quod continet philosophiam, ecquid tandem attulerit, quam obrem ab inventoribus, tanquam a parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quamquam a te, Cato, diligenter est explicatus finis hic bonorum, qui continet philosophiam, & quis a Stoicis, & quemadmodum diceretur: tamen ego quoque exponam, ut perspicramus, si potuerimus, quidnam a Zenone novi sit allatum. Cum enim superiores, ē quibus plantisimē Polemo, SECUNDUM NATURAM VIVERE summum bonum esse dixissent, his verbis tria significari Stoici dicunt: unum ejusmodi, vivere adhibentem scientiam earum rerum, quz natura eveni- rent. hunc ipsum Zenonis ajunt finem esse, declarantem illud, quod ante dictum est, CONVENIENTER NATURAE VIVERE. alterum significare idem, ut si diceretur, officia omnia media, aut pleraque servantem, vivere. hoc si expositum dissimile est superiori, sicut enim *rectum est*, quod *recte dicitur* dicebas, contingitque sapienti soli: hoc autem inchoati cujusdam officii est, non perfecti, quod cadere in nonnullos insipientes potest. tertium autem, omnibus, aut maximis rebus iis, QUAE SECUNDUM NATURAM SINT, fruentem, vivere. hoc non est positum in nostra aditione, completur enim & ex eo genere vite, quod virtute fruunt, & ex iis rebus, quz secundum natu- ram sunt, neque sunt in nostra potestate. Sed hoc sum- mum bonum, & quod tertia significatione intelligitur, ea que vite, & ex summo bono degitur, quia cōiuncta ei virtus est, in sapientem solum cadit: isq; finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptam videmus, a Xenocrate, atq; ab Aristotele constitutus est itaq; ab his 7 constitutio illa prima natu- ra, a qua tu quoq; ordiebare, his propē verbis exponitur. OMNIS NATURA VULT ESSE CONSERVATA: sui, ut & salva sit & in genere conservetur suo. ad hanc rem ajunt & artes quoq; exquisitas, quz naturam adjuvant in qui- bus ea numeretur in primis, quz est vivendi ars, ut tueatur quod a natura datum sit, quod desit, acquirat, iidemq; divi- dent naturam hominis in animum, & corpus, cumque georū unum quodq; per se expetendum esse dixissent, vi- vites quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant: cum animum quadam infinita laude anteponerent corpori, virtutes quoque animi bonis corporis ante- ponebant: sed cum sapientiam totius hominis custodem, & pro- noxiam esse vellent, quz esset naturz comes, & adiutrix:

hoc sapientiz munus esse dicebant, ut cum tueretur, qui constaret ex animo & corpore: in utroque juvaret eum atque contineret. atque ita re primō simpliciter colloca- ta, reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilius quondam rationem habere censebant. de animi bonis ac- curatius exquirebani: in primisque reperiebant, in his in- esse *justitia semina*: primitique ex omnibus philosophis a na- tura tributam esse docuerunt, ut il, qui *PROCREATI*, & procreatoribus amarentur, & id, quod temporum ordine antiquius est, ut *CONJUGIA* virorum, & uxorum, natura conjuncta esse dicerent: quz ex stirpe orientur amicitię cognationum. atque ab his initiis profecti, omnium vir- tutum & originem, & progressionem persecuti sunt. es- quo magnitudo quoque animi existebat, quz facile posset repugnari, obstititque fortunę, quod *maxima res essent in po- testate sapientis*. varietates autem, in justis que fortunę facie- le veterum philosophorum p̄ceptis instituta vita supe- rabat. Principis autem a natura datis, amplitudines quz- dam bonorum excitabantur, partim profecta a contem- platione rerum occultiorum, quod erat *instus menti cognitio- nu amor*, 10 ex quo etiam rationis explicandi, differendi- que cupiditas consequabatur: quodque hoc solum ani- mal natum est pudoris ac verecundię particeps, appetens- que conjunctionum hominum, ac societatum, animad- vertensque in omnibus rebus, quas egeret, aut diceret, ne quid ab eo fieret, *NE SI NON ESTE, ET DECEAT*: his ini- tiis, ut ante dixi, tanquam seminibus, a natura datis, tem- perantia, modestia, justitia, & omnis honestas perfectē ab- soluta est. Habes, inquam, Cato, formam eorum, de qui- bus loquor, philosophorum, quz exposita, scire cupio, quz causa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desce- verit: quidnam horum ab eo non sit probatum. quod ne omnem naturam conservatorem sus dixerit? an quod *ovone ani- mal ipsum sibi commendatum*, ut se & salvum in suo genere, incolunt que vellet? an, cum omnium *artium finis* esset, quid natura maximē quzreret, idem statui debere de totius arte vite? an quod, cum animo constarem, & cor- pore, & hęc ipsa, & eorum virtutes per se esse sumendas? an verō displicuit ea, quz tributa est *animi virtutibus* tanta p̄stantia? an quz de prudentia, de cognitione rerum, de conjunctione generis humani, quz que ab eisdem de tem- perantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? fatebuntur Stoici, hęc omnia dicta esse proclare. 11 neque enim eam causam Zenoni desce- scendi fuisse, alia quzdam dicent, credo; magna anti- quorum esse peccata, quz ille *veri investigandi cupidus*, nullo modo ferre poterit. quid enim perverius, quid intolerabi- lius, quid stultius, quā bonam valitudinem, quā do- riorum omnium vacuitatem, quā integritatem oculo- rum, reliquorumq; seorsum *ponere in bono* potius, quā di- cere, nihil omnino inter eas res, isq; contrarias, interese? ea enim omnia, quz illi bona dice- ent, p̄posita esse, non bona: itemque illa, quz in corpore excellere, sicut antiquos dixisse per se esse expetenda: & sumenda

1. Epurum, in physicis quidem, Deinocerum pato. Vult edidit Democri- tum Pall. voc. in illam non rapit in controversiam, sed alterum habent enim p̄: ext. Ep. curram, ceteri Epicurum, male omnes uti quibit e. cui curz: inspicere Cicero in 1. Acad. quz. 1. 2. c. 1. ca. medium
2. Vel plura sanē at eum ē plurimis. Lamb. nobis sinit, vel plurima sanē at eum ē plurimis utrumque contra Pal.
3. Non sicut magnum tribuunt inventoribus gratiam. Pal. pr. nam ut forte: ext. pr. minus, qui sicut magnum quod clementius dicitur fuerit.
4. Idem sicut creator: inter, poluerat. Lamb. partē. iam sicut neque in- dicit ab ingenio ne essent a m̄. esse autem e libris vetustis con- firmat Pal. nollet P. Man. p̄tabas, p̄quirere idem ai dicitur, & omni no- mē dā: ceo gloriatur.
5. Idem tu in ratione quid *recte dicitur*, autingit *equo sapien- ti*. Ita malis cum Pal. p̄: dicit u. hęc tunc publica: vultus, quid dicit: dicitur sicut quod enclitica quz existat in veteris Pall. q. in- que.
6. Quod tertia significatione intelligitur. Hastenus obtinuit, q. d. tertia

significatione, sensu inepto alterum illud erui ē Pal. pr. ac. tetro.
7. *Consuetudo illa prima*. Lamb. inext. nemo: sed contra Pall. quin- que; ē quibus secundos et ad p̄labatur. ceteri habant pro lecto: on: communi Scal. emendat, *grinera natura*.
8. *Artes quoque requirit*. 1. Hand sic ut libet Morell, Scal. getiam Pal. pr. qui he certum dicitur, quare non est, utal quod a me de accep- expectetur, ex quo sitm quod sit ceteri: meo branacel prop. quabant- vult quz p̄: quomodo & Vult.
9. *Artem unam quzque*: Pauli. Man. inext. *rerum utrumque*, ex m̄: ant, credo quz: nam sic & ext. nollet & Morell a Scal. percurus. cetera stant pro altero, n. si quatenus secundus, *rerum utrumque unum quodque* ex- quo liquet dubios fuisse lib. ar. os qu d. equerentur: ideoque admittit: utrumque.
10. *Ex quo ratio at omni explicandi differendi que cup. ext.* Lamb. etiam expl. ratio: at omni dicit quomodo et am laudat. ex Cuias: pato, mem- bram. Scal. sic n. u. l. u. Pal.
11. *Neque unam eam rationem*. Ext. Sic quidem etiam Vult. malim tamen erad. cum tunc neque visor aut in dicitur veteris aut ullo Pal. qui tu- que omnia hęc utrumque eam sanam.

potius, quàm expetenda. eademque de omni vita, quæ in una virtute consisteret; illam vitam, quæ etiam ceteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam; cumque ipsa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beator esse non possit, tamen quædam deesse sapientibus, tum, cum sunt beatissimi: ita que eos id agere, ut à se dolore, morbos, debilitateis repellant. O magnam vim ingenii, causamque justam, cur nova existeret disciplina! Perge porro, sequentur enim quæ tu scientissimè complexus es, omnem insipientiam, & injustitiam, alia vita similia esse, omniaque peccata esse paria, eosque, qui natura, doctrinaque longe à virtutem processissent, nisi eam plenè consecuti essent, summa esse miseriam, neque inter eorum vitam, & improbiliorum, quidquam omnino interesse: ut Plato tantus ille vir, si sapiens non fuerit, nihilò melius, quàm quivis improbilissimus, nec beatus vixerit. Hæc videlicet est correctio philosophiæ veteris, & emendatio; quæ omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam. quis enim ferre possit ita loquentem eum, qui se auctorem vitæ, graviter, & sapienter agenda, profiteretur, nomina rerum commutantes: cumque idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eandem vim tribueret, alia nomina imponentem, verba modò mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? Patronusne causæ, in epologo pro reo dicens, negaret esse malum exitum, publicationem bonorum? hæc respicienda esse? non fugienda? nec misericordem judicem esse oportere? in hoc tunc si loqueretur, si Annibal ad portas venisset, murumque jaculo trajecisset, negaret esse in malis capi venire, in se fieri, patriam amittere? an, senatus, i cum triumphum Africano decerneret; quod eius virtute, aut felicitate, posset dicere, & si neque virtus in nullo, nisi in sapiente, nec felicitas, verè dici potest? quæ est igitur ista philosophia, quæ communi more, in foro loquitur, & in libello, suo? præsertim cum, quod illi verbis suis significant, in eo nihil novetur, de ipsis rebus nihil mutetur; eadem res maneat alio modo. Quid enim interest, divitias, opes, valitudinem, bona dicas, ane præposita; cum ille, qui ista bona dicit, nihilò plus his tribuat, quàm tu, qui eadem illa præposita nominas? Itaque homo in primis ingenuus, & gravis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Lælii, Panætius, cum ad Q. Tuberonem De dolore patiendo scriberet: quod esse caput debebat, si probari posset, nunquam posuit, non esse malum dolorem; sed quid esset, & quale, quantumque in eo inesset alieni, deinde quæ ratio esset ferendi: cuius quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia, condemnata mihi videtur esse omnimanis ista verborum. Sed, ut propius ad ea, Cato, accedam, quæ à te dicta sunt, pressius agamus, eaque, quæ modò dixisti, cum iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia vobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quæ in controversiam veniunt, de iis, si placet, disseramus. Mihi verò, inquit, placet agi subtilius, & ut ipse dixisti, pressius. quæ enim adhuc proculi, popularia sunt: ego autem à te elegantiora deinde

ro. A metu, inquam? sed tamen enlat, & si minus mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia, sed primùm positum sit, nosmetipsos commendatos esse nobis, primamque ex natura hanc habere appetitionem, ut conferamus namque ipsas, hoc convenit: sequitur illud, ut animadvertamus, qui si minus ipsi, ut nos, quales oportet esse, ferremus, sumus igitur homines: ex animo constitamur, & corpore, quæ sunt ejusdammodi; nosque oportet, ut prima appetitio naturalis postulat, hæc diligere, constitue- re; ex his finem illum summum boni, atque ultimi, quem, si prima vera sint, ita constitui necesse est, 7 BARUM RERUM, QUÆ SUNT SECUNDUM NATURAM, quamplurima, & quammaxima adipisci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quodque ego pluribus verbis, illi brevius, SECUNDUM NATURAM VIVERE, hoc his bonorum videtur extremum. Age nunc isti doceant, vel tu potius (quis enim ista melius?) quoniam modo ab iisdem principiis profecti, efficiatis, ut honestè vivere, (id est enim vel ex virtute, vel naturæ congruenter vivere) summum bonum sit, & quoniam modo, aut quo loco corpus subito deserueritis, omniaque ea, quæ secundum naturam sunt, abint à nostra potestate: ipsum denique officium, quareo igitur, & quo modo hæc tantæ commendationes à natura profectæ, subito à sapientia relictae sint. Quod si non hominis summum bonum quæreremus, sed ejusdem animantis: is autem esset nihil, nisi animus: licet enim fingere aliquid ejusmodi, quo verum facilius reperiamus, tamen illi animo non esset, nisi vester finis. desideraret enim vanitudinem, vacuitatem doloris: appeteret etiam conservationem sui: earumque rerum custodiam, finemque sibi constitueret, SECUNDUM NATURAM VIVERE: quod est, ut dixi, habere ea, quæ secundum naturam sunt, vel omnia, vel plurima, & maxima, cujuscumque enim modi animal constitueris, necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus, tamen esse in animo quædam similia eorum, quæ sint in corpore: ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit finis bonorum. Chrysippus autem exponens differentias animantium, ait, alias earum corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re. deinde disputat, quod cujusque generis animantis statui deceat extremum, cum autem hominem in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit, non excellere animo, sed uti nihil esse, præter animum, videretur. Uno autem modo IN VIRTUTIBUS SOLA SUMMUM BONUM RECTE PONERETUR, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret: id ipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam: ut valitudo est, sed id ne cogitari quidem potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi, si dicitur obsecrari quædam, nec apparere, quia valde parva sint; nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de voluptate, quæ minima sint voluptates, eas obsecrari sæpe, & obtuli, sed non sint in eo genere tanta comoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus, propter earum exiguitatem, obsecratio conseq-
tut

1. Desereret, cum triumphum Africano decerneret, Quod ejus virtute aut felicitate, p. 117. Desperabam ferre de bona opera præstantia Ciceroni selectus Pal. pr. sed bene quod egregiam hanc emendationem suggesterit quart. inep. e prius legabatur, quid de ejus virtute, etc. respicit enim Tull. ad decreti voces QUOD IN VIRTUTE RES PROSPERE GESTE SUNT, ID IS IMMORTALIUS, &c. item QUOD IN FELICITATE RES BENE GESTA EST, ET IDIS IMMORTALIUS HONOREM HABERE IOBELMUS, ET IN TRIUMPHUM DE CERNINUS res clarissima est, de qua si vel per sonitum venisset in mentem Lamb. parcere poterat laborioso, quo totam hanc periodum per se sine pervocet.
2. Si neque virtus in nullo.) Posterior est add. in nullo, sed nolentibus prioribus, eam Pall. omnibus.
3. Ut dicitur postea.) Lamb. interjecte effudit sic nullus. e. m. f. Pall. idem statim quoque ed. dit, maneat, alio modo dicantur, cum vox tamen ultima omnibus exulet: Pal.

4. In libello, suo.) Aptius, libellus, quod à Cujacii codice annotatum à Scal. illo nostro.
5. In eo nihil movetur.) Est & hoc ab industria Lamb. aut magis Petri Fabri autumantis sic restitendum l. 1. et ferretur. nam Pall. accedunt vulgata, movetur, quæ quid hæc faciat, non video. ideoque non removi al. erum.
6. Immanitas ista verborum.) Lamb. immanitas, sed alterum fuit in ead. alii, restatque in Pall. om. versis.
7. Barum rerum quæ sunt.) Plurimà levius est, sed tamen e sic quoque sum est pondus, quare monendum duxi, n. Pall. omnibus ex are fuit.
8. Quæ modò dixisti, pressius.) Pal. e. et quart. igni ha, cum scripturæ & suus est. (enlus).
9. Ne videri suum.) Idem duxit & alii tres, videri, quæ constantia non est fortuita.

itur, saepe accidit, ut nihil interesse nostra sciamus. *Spuria illa, mensuris ut in foie, quod a te accedebat, uicem nam ad hunc te nihil interest, aut tunc in add-re Croci pecunia.* Quid autem in rebus obscuris ratio non sit, fieri magis potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magis ut ei, qui iucunde vixit, annos decem, si eque vita iucunda mensura addatur; & quia momentum aliquod habeat ad iucundam accessio, bonum sit: si autem id non concedatur, non continuo vita beata tollitur. Bona autem corporis, huius sunt, quod posterius posui. Similia habent eam accessioem dignam, in qua elaboratur: ut mihi in hoc Stoici iocari videantur interduci, cum ita dicant: *si ad illam vitam, qua cum virtute deitur, ampulla aut frigidula accedit summum sapientem eam vitam potius, & quoniam haec adiecta sint, nec bestiorum tamen ob eam, caulam fore.* Hoc simile tandem est non risu potius, quam oratione efficiendum? ampulla enim sit, necne sit, quis non iure optimo irrideatur, si laborat? atve *de gravitate membrorum & cruciatu dolorum si quis quem levet magnam inerat gratiam: nec, si nesci sapiens ad ortibus eum cum a tyranno ito cogatur, similem habeat vultum.* *3. ac si ampullam perdidisset: sed, ut magnum, & dissimile certamen inmensum cum sibi cum captivis adversario, dolore, depugnandum videret, excitaret omnes rationes fortitudinis, ac patientia: quorum praesidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumque praesidium, deinde non quaremus, quid obiret aut interest, quia sit admodum parvum: sed quid tale sit, & ut expleat summum. una voluptas est multis obducitur in illa vita voluptaria: sed tamen ea quamvis parva sit, pars est ejus vitae, quae posita est in voluptate, nummus in Croci divitiis obscuratur: pars est tamen divitiarum: quare oblectentur etiam haec, quae secundum naturam esse dicimus, in vita beata: sint modo dantes beatae vitae. Argui, si, ut convenite debet inter nos, est quaedam appetitio naturalis ea, & quae secundum naturam sunt, appetens: eorum omnium est aliqua summa facienda, quo constituto, tum licebit otiose ista querere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beatam vivendum, de istis ipsis obscuratioribus, quae propter exiguitatem vix, aut ne vix quidem appareant?* Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin *omnino naturam simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est ultimum rerum appetendarum.* OMNES enim est natura diligens sui. quae est enim, quae se unquam deserat, aut partem aliquam sui, aut ejus partis habitum, aut vim, aut ullius earum rerum, quae tendendum naturam sint, aut motum, aut statum? *qua autem natura sua prima institutionis oblita est, nulla profecto quin suam vim retineat a primo ad extremum.* quo igitur evenit, ut hominis natura sola esset, quae hominem relinqueret, quae obliteraretur corporis, quae summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constatque inter omnes, conser-

vabitur, ut simile sit omnium & naturae illud ultimum, de quo quaeritur? tum enim sic simile si in ceteris quoque naturis id eundem esset ultimum, quod in quaque & ceteris tale enim vi in esset ultimum Stoicorum. Quid dubitatis igitur mutare principia natura? *10. quid enim dicitis, OMNE ANIMAM, simul atque sit ortum, applicatum esse ad te diligendum; esseque in te conservando occupatum? quin potius ita dicitis, OMNE ANIMAM applicatum esse ad id quod in eo sit optimum, & in eius unius occupatum esse custodia; reliquasque naturas nihil aliud agere, nisi ut id conservent, quod in quaque optimum sit? quo modo autem optimum, si bonum praeter ea nullum est? si autem reliqua appetenda sunt, cur, quod est ultimum rectum appetendum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarum appetitione concluditur? ut Phidias potest a principio instituire signum, itaque perficere; potest ab alio inchoatum accipere, & abolvere, huius est sapientia similis. non enim ipsa genuit hominem, sed accipit a natura inchoatum. 11. hanc intuentis, debet institutum illud, quasi signum, abolvere. Qualem igitur natura hominem inchoavit? 12. & quod est manus, quod opus sapientia? quid est, quod ab ea abolvitur & perfici debeat? si 13. nihil in eo quidem perficere videtur est, praeter motum in genitum quendam, id est, rationem: necesse est, huius ultimum esse, ex virtute vitam haurere, rationis enim perfectio est virtus. si nihil, nisi corpus summa erunt illa, validudo, vacuitas doloris, pulchritudo, & cetera. nunc de hominis summo bono quaeritur. Quid ergo dicitur istius in tota ejus natura quaerere quid sit effectum? Cum enim confiteri inter omnes, OMNES OBJECTUM, munusque sapientia, in hominis cultu esse occupatum: alii (ne me existimes contra Stoicos solum dicere) eas sententias asserunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tanquam de animali aliquo loquantur: alii contra quasi nullum corpus sit hominis, ita, praeter animum, nihil curant: cum praeteritum ipse quoque animus non inane nescio quid sit (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis: ut ne is quidem virtute sua contentus sit, sed appetat vacuitatem doloris, quamobrem utrique idem faciunt, ut si laevam partem negligerent, dexteram inererent; aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. eorum enim omnium, multa praetermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curia sententia. at vero illa perfecta, atque plena eorum, qui cum de hominis summo bono quaerent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem vacuum tutela reliquerunt. Vos autem, Cato, quia virtus, ut omnes fatemur, altissimum locum in homine, & maximam excellentem tenet; & quod eos, qui sapientes sunt, absolutos, & perfectos putamus: aciem animorum nostrorum 13. virtutis splendore praestringitis. in omni enim animante est summum aliquid, atque optimum, ut in equis, in canibus:*

A 2 2

bus:

1. Quia meminum aliquod habeat ad quendam accessio.) Est a scriptis Lamb. quem firmat Pal. text. & Scal. Vulgata, ad quendam accessioem, quo modo tamen paucissima e Pall. nam recte quoniam ad, vivendum accessioem.

2. Quae haec adiecta.) An non suis quae haec adiecta.

3. Ac si ampullam perdidisset.) Petr. V. et haec lectionem mutavit in & si ampullam procul dubio auctoritate membrorum. & vero sic quoque; Pall. qui quae dicitur ut & si valeat idem quod & si; aut reformandum veniat in ut si.

4. Non quaeritur.) Nuper euss. quaritur, sed contra Viç. in quo haeret alterum; quibus accedunt omni Pall.

5. Ut expleat summum.) Si olim euss. ante annos nonaginta & ampullus, sic Viç. sic Lamb. sic Pall. o adeo ut mirer hodie fere reponi summum.

6. Quae secundum naturam sunt appetens.) Nisi iam inventi in meis Lamb. appentia.

7. Quae quae nulla esse esse?) Luvexerunt: istud e in illis Paul. primo Man. ac Dion. Lamb. ante eam vultu. & diffinitio, quomodo item re-

hat in Pall. quinque.

8. Quae igitur virtus?) Haud aliter edidit Viç. nam priores posterioresque modo igitur. sed ea vox alicuius in nullo est Pal.

9. Naturae illud ultimum.) Pall. Man. conjiciebat, naturam, asseritque mox sibi Lamb. sed non video cur haec insereri debeat, ejecta lecturae nostrae, quae in Pal. o. & alioquin idem dicit quod altera.

10. Quid enim dicit?) Vox dicit non est in Pall. quart. & poterat sanè abesse.

11. Hanc intuentis.) Prius euss. hanc igitur intuentis, sed praeter Pal. o. editionemque V. c.

12. Et quod est in manu, &c.) Sic Pall. o. item Ald. senioris & Viç. editione, nec euss. maluerit: euss. dicitur, & minus nec votè.

13. Nihil in eo quidem perfectum est.) Viç. edito o quod perfectum, quomodo & Pall. quatuor. nam numero quintus nostram agnoscit voculam. & malim sanè utrumque abesse.

14. Virtus splendens praestantissimum.) Ita legendum vel Novit auctoritate. aliter edidit euss. praestantissimum Lamb. voluit, praestantissimum.

ious: quibus tamen i & dolore vacare opus est, & valere. *dic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est, in virtute laudatur.* Itaque mihi non satis videmini considerare, quod iter sit naturæ, quæque progressio, non enim hoc, quod facit in frugibus, ut, cum ad spicam perduxerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum cum ad rationis habitum perduxerit, semper enim ita assumit aliquid, ut ea, *que prima deditur, ne deserat.* itaque sensibus rationem adiungit, & ratione efficta, sensus non relinquit: ut si cultura vitium, cuius hoc munus est, ut efficiat, ut vitis cum partibus suis omnibus quàm optime se habeat: sed sic intelligamus: *(Sicut enim ut vos quoque soletis, frugere aliquid docendi causa)* si igitur illa cultura vitium in vite insit, ipsa cetera, credo, velit, quæ ad colendam vitam atque bene, sicut antea: se autem omnibus vitis partibus præferat, statuatque nihil esse melius in vite, quàm se, similiter sensus, cum accesserit ad naturam, *tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se:* cum autem assumpta ratio est, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturæ, huius tute lae subiciantur: itaque non discedit ab eorum curatione, quibus præposita vitam omnem debet gubernare: ut mirari satis eorum inconstantiam non possumus. naturalem enim appetitionem quam vocant, *opetibus* itemque officium, *4* ipsam etiam virtutem, tuentem esse volunt eorum rerum, quæ secundum naturam sunt, cum autem ad summam bonam volunt pervenire, transiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt: ut alia sumamus, alia appetamus potius, *5* quàm uno sine omnia concludant. *6* At enim iam dicitis virtutem non posse constitui, si ea, quæ extra virtutem sint, ad beatè vivendum pertineant, quod totum contrà est, *INTRODUCE* enim virtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget, quæque rejiciet, unum referantur ad summam. nam si omnino nos negligimus, in Aristonem vitia, & peccata incidemus, obliuiscimurque quæ virtuti ipsi principia dederimus, ne que tamen ad finem summi boni referimus, non multum ab Herili levitate aberrabimus, duarum enim vitarum nobis erunt instituta capienda. facit enim ille duo se juncta ultima bonorum: quæ, ut essent vera, conjungi debuerunt. *7* nunc ista separantur, ut disjuncta sint, quo nihil potest esse perverius. itaque contrà est, ac dicitis: nam constitui virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, ut ad summam pertinentia, tenebit *QUAESTITA* enim: virtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ rueretur. At illa, ut vobis placet, partem quandam tueretur, reliqua deserit. Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: *Primos suos quasi captus appetendi fuisse, ut se conferret in ea natura, in qua ortus esset. Non*

dum autem explanatum satis erat, quod maximè natura vellet. explanatur igitur, quid ergo aliud intelligitur, nisi ut nequa pars naturæ negligatur? in qua si nihil præter rationem, sit in una virtute finis bonorum, si est etiam corpus, ista explanatio uertur nempe hoc effecerit, ut ea, quæ ante explanationem tenebamus, relinquamus. Ergo id est convenienter naturæ vivere, à natura discedere. Ut quidam philosophi, *9* cum à sensibus profecti, majora quadam, ac diviniora viderent, sensus relinquerunt: sic isti, cum ex appetitione rerum virtutis pulchritudinem adipescerent, omnia, propter quæ virtutem ipsam viderant, abiecerunt, oblitii, naturam omnem appetendam rerum ita latè patere, ut à principis permaneret ad finem: neque intelligunt, se rerum illarum pulchritudinem, atque admirabilem fundamenta subducere. Itaque mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, *HONESTUM VIVERE*: sed alius alio magis: Pyrho scilicet maximè qui, *virtute* constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquit: deinde Aristoteli, qui nihil relinquere non est ausus: introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incidere, & quodcumque tanquam occurreret, is hoc melior, quàm Pyrho, quod vel ali-quod genus appetendi dedit: deterior, quàm ceteri, quod penitus à natura recessit. Stoici autem, quod finem bonorum in una virtute ponunt, similes sunt illorum: quod autem principium officii quaerunt, melius quàm Pyrho: quod ea non occurrentia sùgunt, vincunt Aristonem: quod autem ea, quæ ad naturam accommodata, & per se assumenda esse dicunt, non adjungunt ad finem bonorum, desciscunt: à natura, & quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. ille enim occurrentis nescio quæ commin scabatur: hi autem ponunt illi quidem prima naturæ, sed ea se jungunt à finibus, & à summa bonorum: quæ cum proponunt, ut sit aliqua rerum selectio: *naturam videntur sequi.* cum autem negant, ea quidquam ad beatam vitam pertinere: rursus naturam relinquunt. *11* Atque adhuc ea dixi, cur causa Zenoni non fuisse, quæ obicitur à superiorum auctoritate discederet: nunc reliqua videamus: nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut nos jam longiores sumus. Neutrū verò inquit ille, nam & à te perfecti istam disputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri potest. Optimè inquam, quid enim mihi potest esse optatius, quàm cum Catone omnium virtutum auctore de virtutibus disputare? sed primum illud vide, gravissimam istam vestram sententiam, quæ familiam dicit *HONESTUM QUOD SIT, ID ESSE SOLOM BONUM*: honesteque vivere, bonorum hunc, communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute constituunt finem

bonorum;

1. Et dolore vacare opus est & valere.] M. r. lectio Pal. quævis & alere vale. *ep. est & valere.* quam tamen non dubitavi auctoris germanam. canes enim continentur sagacitate narum, quemadmodum equi robore, id est valent à Stal. us quis olim e gente critica talem emendationem orbi primam publicasset, exclamasset itam ipsemet, dignum se qui ideo auræ cohonestaretur ita in foro, invenisse statim non pauca, qui festâ acclamatione recenserent, dignum esse, at ego nihil à quodam peto, quàm ut miseretur mei, cum vapulabo à vilissimo aliquo puerorum quod Cicero, vel & vel aul, simile quid abfulerim illo non adferente, hoc est, priusquam eum quasi solenniter de calculo suo interpellaverim.

2. Quod iter sit naturæ, quæque progressio.] Ad ea clara erat correctionis huius lententia, ut statim e locum dederim, eiecto hæcenus vulgato, quod ius est naturæ quæque progressio, quomodo nulli Pal. omnes enim habent quod non quod præter quare auctorem lectionis restituit, cuiusdem accedit vetus codex Scal. excussus.

3. Sed sic ut illi gamus.] Lamb. heic mirificè voces plures transposuit, verum nullo suffragante Pal.

4. Ipsam etiam virtutem, tuentem esse volunt eorum rerum.] Aliter Pal. quare nempe ipsam etiam tuentem virtutem eorum rerum.] quo quid vellet, non licet exanimare nimium properanti.

5. Quam uno sine omnia concludant.] Paul. Man. Aldusque filius communitur orbi, ex antiquo cod. *fontem quæ concludant;* sed sic nullus e Pal.

6. At enim iam dicitis. Sic Aldi sen. or. seditio. Iunioris enim *At enim* verum micru, ex n. l. Massiæ, quomodo nulli Pal. habebant enim uno consentus, *Ac nimium dicitis, quod & publ. cavet V. l. Lambinus* promptis Mem. *At enim natura d. eum, quod & probabat Scal.*

7. Non ista sperantur.] Hæderna ed. ita. sed contra antiquiores Ald. V. l. & c. item omnes Pal. si utraque vocula excluderetur, nihil de-cederet auctori.

8. Nihil ut regna part naturæ negligatur.] Sic ex Mass. l. restituit Paul. Man. Pall. tamen o. sicut pro vulg. *si ut aq. part. Scal. ex V. C. hæsis,* nisi ut inque part. *Cre.*

9. Cum à sensibus profecti, *Cre.*] AA non proventi.

10. Quod cuique in mentem incidit, *Cre.*] Nihil mirant Pall. nostri, inque erat necesse. Paull. tamen Man. omnino emendandum putat, quod amque in mentem.

11. Atque adhuc ea dixi, cur causa Zenoni non fuisse, *Cre.*] Dubito de integritate loci nihil tamen juvant Pall. nisi quod quart. dixi causa cur Zenoni, ceteri habent verbo transposito, *causa cur.*

bonorum: quodque dicitis, informari non posse virtutem, si quidpiam, nisi quod honestum sit, numeretur, idem dicitur ab illis, quos modo nominavi. mihi autem a quibus videbatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, à quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, à communibus initiis progredientem, videre ubi primum insisteret. & unde causa controversiæ nasceretur, non stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse à natura profecta ut iisdem argumentis, quibus illi uterentur, iisdemque sententiis. Minime vero illud probo, quod cum docuisset, ut vobis videmini, solum bonum esse, quod honestum sit, tum rursus dicitis, initia proponi necesse esse apta, & accommodata naturæ, quorum ex selectione virtus ponenda erat, ut idipsum, quod erat bonorum utimum, aliud aliquid acquireret. nam omnia, quæ sumenda, quæque legenda aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum, ut is, qui eam adeptus sit, nihil præterea desideret. Videsne, ut, quibus summa est in voluptate, despicuum sit, quid iis faciendum sit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quò spectare, quid sequi, quid fugere debeant. Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc à me defenditur, appareat, statim, quæ sint officia, quæ actiones, vobis autem, quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum, atque honestum, unde officii, unde agendi principium nascatur, non reperietis. Hoc igitur quæritis omnes, & si, qui quodcumque in mentem veniat, aut quodcumque occurrat, se sequi dicent: 1 & vos ad naturam revertimini. quibus natura iure responderit, non esse verum, aliunde finem beatè vivendi à se principia rei gerendæ peti: esse enim unam rationem, quæ & principia rerum agendarum, & ultima bonorum continerent: atqui, ut Aristonis esset explorata sententia, dicens, nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas, præter virtutes, & vitia, inter quas quidquam omnino interesset, sic errare Zenonem, qui nulla in re, nisi in virtute, aut vitio, propensionem, ne minimi quidem momenti, ad summum bonum adipiscendum esse diceret: & cum ad beatam vitam nullum momentum ea res haberet; ad appetitionem autem rerum, esse in his momenta diceret: quasi verò hæc appetitio non ad summi boni adeptionem pertineret. Quid autem minus consentaneum est, quàm quod ajunt, cognitio summum bono, reverti te ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id est, officii? non enim actionis, aut officii ratio impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt, appetenda: sed ab his & appetitio, & actio commovetur. Nunc venio ad illa tua breviter, quæ consuetaria esse dicebas: & primum illud, quo nihil potest esse brevius: Bonum omne, laudabile: laudabile autem omne, honestum: igitur omne bonum, honestum. O plumbeum pugionem! Quis enim tibi illud primum concesserit? quo quidem concessio, nihil opus est secundo. si enim omne bonum, laudabile est, omne honestum est. Quis tibi ergo istud dabit, præter Pyrrhonem, Aristonem, eorumve simileis? quos tu non probas. 3 Aristoteles, Xenocrates, tota illa familia, non dabit, quippe qui valitudinem, vitæ, divitiarum, gloriam, multa alia, bona esse dicant, laudabilia

non dicant & hi quidem ita non sola virtute, finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus virtutem anteponant, quid censes eos esse facturos, qui omnino virtutem à bonorum fine segregaverunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Carneadem finem tueri volunt? Jam aut Callipho, aut Diodorus, 4 quo poterunt tibi itud concedere, qui ad honestatem aliud adjungant, quod ex eodem genere non sit? Placet igitur tibi, Cato, cum res sumeris, non concessas, ex illis efficere quod velis? Jam ille fortis, quo nihil putatis esse virtuosius, Quod bonum sit, id esse optabile: quod optabile, id esse expetendum: quod expetendum, laudabile: deinde reliqui gradus sed ego in hoc resisto, eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. Illud verò minime consuetariam, sed in primis, hebes, illorum gloriatione dignam esse beatam vitam, 6 quod non positum sine honestate contingere, ut iure quis quam gloriatur. Dabit hoc Zenoni Polemon: etiam magister ejus, & tota illa gens, & reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo anteponentes, adjungant ei tamen aliquid summo in bono finiendi. Si enim virtus digna est gloriatione, ut est, tantumque præstat ceteris rebus, ut dici vix possit: & beatus esse poterit virtute una præditus, carens ceteris, nec tamen illud tibi concedet, præter virtutem, nihil in bonis esse ducendum: illi autem, quibus summum bonum sine virtute est, non dabunt fortasse, vitam beatam habere, in quo iure possit gloriari, etsi illi quidem etiam voluptates faciunt interdum gloriosas. Vides igitur, te aut ea sumere, quæ non concedantur, aut ea, quæ etiam concessa, 7 te nihil juvent, Equidem in omnibus istis conclusionibus hoc putarem philosophia, nobisque dignum & maxime, cum summum bonum quaereremus, VITAM NOSTRAM, CONSILIA, VOLUNTATES, NON VERBA CORRIGI, quis enim potest istis, quæ te, ut ais, delectant brevibus, & acutis, auditis, de sententiâ decedere? Nam, cum scæpe spectant, & avent audite, cur dolor, malum non sit, dicunt illi, 9 asperum esse dolere, uolestum, odiosum, contra naturam, difficile tolerari: sed, quia nulla sit in dolore, nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudine, non esse illud malum. Hæc qui audierit, ut rideat non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum quàm venerat. tu autem negas, fuisse esse quemquam posse, qui dolorem malum putet. Cui fortior sit, si illud, quod tute concedis, asperum, & vix ferendum putabit? 10 rebus enim similitas, non ex vocabulis nascitur. Et ais, si una littera comota sit, fore, rota ut labet disciplina Utrum igitur tibi litteram videor, an totas paginas commovere? ut enim sit apud illos, id quod est à te laudatum, ordo rerum conservatus, & omnia inter se apta, & connexa (sic enim ajebas) tamen persequi non debemus, si à PRINCIPIS PROPERTA congruent ipsa sibi, & à proposito non aberrant. In prima igitur constitutione Zeno tuas à natura recessivum quod summum bonum posuisset in ingenii præfata, quàm virtutem vocamus, nec quidquam aliud bonum esse dixisset, nisi quod esset honestum, nec virtutem posse consistere, si in ceteris rebus 10 esset quidquam, quod aliud alio-

A a a a z

mellus.

1. Eius ad naturam revertimini. Ita edidit Viç. sed priores, eam posterioriores, revertimini, quibus consentiunt ferè Pall nam admodum licentia Lamb. & sic quæ ad naturam revertimini. P. Man. eod. c. Tertii. lib. Sed sic ad nat. revertimini.
2. Omne bonum est. Et hoc est à Viç. epi. accedunt omnes Pal. nam Aldi verus, cum laudabile honestum est, quod & in nonnullis adhuc retinetur edd. nam Lamb. omne bonum honestum est.
3. Aristoteles, Xenocrates, tota illa gens. Sic Pall. o. editio. que. Viç. al. x. enim. Aldi verè. Kater.
4. Quis poterit istud concedere. Et hoc habet editio Viç. ac Pall. nam al. x. quo modo poterit. etc.
5. Hæc illi non gloriatio. Est à conjectura Mur. l. iv. Var. lect. c. 14. constituta de. nde membranis Caroli. Sigoni, ut prodidit Man. Nepos.

prius legebatur amplius, illius scilicet nominum gloriatio: quod & in omnibus Pal.

6. Quod non potest ferre. Ita Pall. aliquot, respicitque ad ea quæ habuimus sup. à l. 111. c. 8. editi antea, quæ una, etc. nam Lamb. quæ una, etc.

7. Te nihil juvent. Aldo interque, adjuvent, sed præter o. Pall. editio que: à Viç.

8. Ea spectant, etc. vix audire. Pall. omnes scripserunt annua, habent.

9. Aliquam esse de re, etc. à sic tolerari. Nequim in moderatis qui admittent hanc lectionem Pal. quart. haud paulò gratiosiorum hæc non volgato asperum esse dolorem, etc. difficile tolerari.

10. Eius quod quædam, quod aliud alio, etc. Pall. quart. non agnoscit vocem quidquam.

melius esset, aut pejus. his propositis, tenuit prorsus consequenti. recte dicitur. negare enim non possum. sed si a falsa sunt ea, quae consequuntur, ut illa, e quibus haec nata sunt, vera esse non possunt. docent enim nos (ut scis) dialectici, si ea, quae rem aliquam sequuntur falsa sint, falsam illam ipsam esse, quam sequuntur. Ita sit illa conclusio non solum vera, sed ita peripicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud hoc, non autem hoc, igitur ne illud quidem. sic, consequentibus vestris sublati; 2 prima tollantur. quae sequuntur igitur: omnes, qui non sunt sapientes, aequi miseri esse: sapientem omnem suum beatum esse: recte falsa omnia aequalia: omnia peccata paria. quae cum magnifice primo dicit viderentur, considerata minus probantur. sensus enim ejusque, & natura rerum, atque ipsa veritas clamabat quodam modo, non posse adduci, ut inter eas res, quas Zeno exaquaret, nihil interesset. Postea tuus ille genulus, (scis enim Citiaos, clientis tuos, e Phoenicia profectos) homo igitur acutus eusam non obtinens, repugnante natura, verba versare coepit: & primum rebus iis, quae nobis bonas ducimus, concessit, ut haberentur aptae, habiles, & ad naturam accommodatae: faterique coepit, sapientem, hoc est, summum beato, commodius tamen esse, si ea quoque habeat, quae bona non audeat appellare: 3 natura ipsa accommodata esse concedit: negatque, Platonem, si sapiens non sit, eadem esse in causa, quam tyrannum Dionysium huic mori optimum esse, propter desperationem sapientiae illi, propter spem, vivere peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo, propterea quod alia peccata plures, alia pauciores quasi numeris officii praeterirent. jam insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent reverti: alios, qui possent, si id gessissent, sapientiam consequi. Hic loquebatur alter, atque omnes: sentiebat idem quod ceteri, nec vero minoris aestimanda ducebat ea, quae ipse bona negaret esse, quam illi, qui ea bona esse dicebant. Quid igitur voluit tibi, qui illa mutaverit? Saltem aliquod de pondere detraxisset, & paullo minoris aestimavisset ea, quam Peripatetici, ut sentire quoque aliud, non solum dicere videretur. 7 Quid de ipsa beatavita, ad quam omnia referuntur, quae dicitis? negatis eam esse, quae expleta sit omnibus iis rebus, quas natura desideret: totamque eam in una virtute ponitis: cumque omnis controversia aut de re solerit, aut de nomine esse: utraque earum nascitur, si aut resignatur, aut erratur in nomine. quorum si neutrum est, opera danda est, ut verbis utamur, quam usitatis, & quam maxime aptis, id est rem designantibus. Num igitur dubium est, quin, si in ipsa nihil peccatur a superioribus, & verbis illi commodius utuntur? Videamus igitur sententias eorum: tum ad verba rediamus. Dicunt appetitionem animi moveri, cum aliquid ei secundum naturam esse videatur: omni que, quae secundum naturam sunt, esse maxime aliqua digna: eaque pro eo, quantum in

quoque sit ponderis, esse aestimanda: quaeque secundum naturam sint, partim nihil habere in se ejus appetitionis, de qua saepe jam diximus, quae nec honesta, nec laudabilia dicantur: partim quae voluptatem habeat in omni animante, sed in homine rationem etiam: ex iis quae sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia: illa autem superflua, naturalia nominantur: quae conjuncta cum honestis, vitam beatam perficiunt, & absolvent. Omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illi bona esse dicunt, quam Zeno, qui negat, longe praestantissimum esse, quod honestum esset, atque laudabile: sed, si duo honesta proposita sint, alterum cum validum, alterum cum morbo: non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit, sed tamen tantam vim honestatis esse, tantumque eam rebus omnibus praestare, & excellere, ut nulli nec supplicium, nec praemium demoveri possit ex eo, quod rectum esse daretur: omniaque, quae dura, difficilia, ad verba videntur, ea virtutibus iis, quibus a natura essent ornati, & obtineri posse, non facies illas quidem, nec contemnendas (quid enim esset in virtute tantum?) sed ut hoc judicaretur, non esse in his partem maximam positam aut beatam aut secus vivendi. Ad summam, ea, quae Zeno aestimanda, & sumenda, & apta naturae esse dixit, eadem illi bona appellant: vitam autem beatam illi eam, quae constaret ex iis rebus, quas dixit, aut plurimis, aut gravissimis. Zeno autem, quod tuam, quod propriam speciem habeat, cur appetendum sit, id solum bonum appellat: beatam autem vitam eam solum, quae cum virtute degatur. Si de re dicebantur oportet, nulla mihi tecum, Cato, potest esse dissensio. nihil est enim, de quo aliter tu sentias, atque ego: modo commutatis verbis ipsas res conferamus. nec hoc ille non vidit: sed verborum magnificentia est, & gloria delectatus, qui si ea, quae dicit, ita sentiret, ut verba significant: quid inter eum, vel Pyrrhonem, vel Aristonem interesset? si autem eos non probabat: quid attinuit eum iis, quibus cum te concinebat, verbis discrepare? Quid, si reviviscant Platonicum illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos cum te, M. Cato studiofissimum philosophum, iustissimum virum, optimum judicem, religiosissimum testem audiremus, admirari sumus, quid esset, cur nobis Stoicos anteferes, qui de rebus bonis, & male sentirent ea, quae ab hoc Polemone Zeno cognoverat: nominibus uterentur iis, quae prima specie, admirationem: re explicata, eum moverent. Tu autem, si tibi illa probabantur, cur non propriis verbis illa tenebas? si te auctoritas commovebat: nobis e omnibus, & Platoni ipsi, neicio quem illum anteponebas? praeterea cum in rep. princeps esse velles, ad eam que tunc eadem cum summa tua dignitate maxime a nobis ornari, atque instrui posses? nobis enim ista quaerita, a nobis descripta, notata, praepcepta sunt:

1 omnium.

1. si ea qua rem aliquam sequuntur falsa sint, falsam illam ipsam esse, quam sequuntur. Ita sit cetera omnia excludemus ea quae gloriemur: nimirum auctori factis fuerit in unum respicere tei non solum.
 2. Prima illa dicitur. Ita Ald. Senior, ita Pall. o. non ut possit edici, sed lumb.
 3. Dicitur videtur considerata. (C.) Revocavi quod erat in o. fore Pall. quae vultu excelsu. neoter ei enim dicitur videntur, item etiam, obiter ferant nobis. Lamb. autem hoc e suo more abijcit, quod ei minus placebat. Locum meo iudicio redderetur clarior, si geminaretur modo adhuc syllaba, haeretique probabantur. In Ti. 78. probantur.
 4. Quae non bona ducimus. Vulg. feret ducimus, sed contra Pall. aliosque calmo exaratos.
 5. Natura ipsa accommodata esse concedit. Sic lectio communis nam Men. lvi. & Lamb. natura ipsi accommodata. Pall. quatuor habent naturae ipsa commoda, ut quare ille nosse melioris, naturae ipsa commoda esse.
 6. Si id gessissent. Sic omnes usque ad Lamb. qui inter esse, si praestitissent. Pall. quatuor stant pro vulg. unus vero numero lectu adus conlen-

tit Latini & Terentii habereque, si id gessissent.
 7. Quid de ipsa beatavita. Verbum postremum non est in Pall. quart & forte subintelligi voluit auctor. nam nec reliqui nostri concordant. habet eam sec. vitam sex. vi.
 8. Verba illa commoda uti videntur? Ald. Avon utantur. sed alterum invenit. Vt. reliqua in Pall. o.
 9. Obiter praestantissimum facile illa quidem. (C.) Pall. n. h. recedunt a vulg. nisi quod expr. mant optari. Lib. eggesit nobis ex m. finquit antiquissimo quibusque praestantissimum autem, pulcherrimum etiam, virtus corporis, divitiarum, etiam res huius generis non facile illas quidem. at cur non etiam indicat, cujusnam fuerit domini liber ille, in cujus ora aliena manu embamma istud allicum erat? Pauli. Man. producebat ex d. gonit scripto, obiter praestantissimum facile illa quidem, nec contemnenda: sed ne id quidem filio suo approbare potu. totam illi adhibebat Mich. Brun.
 10. Re concinebat. Ita restituit Lamb. Nam motus auctoritate & verum sic plane legitur in Pall. quart. nam totum vulg. adhaerent, praetereundo, concinebat.

omniumque rerum publicarum rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam, & instituta, ac mores civitatum a perscripimus, eloquentia vero, qua & principibus maxime ornamento est, & qua te audivimus valere plurimum, quantum tibi ex monumentis nostris addidisses? Ex eum dixissent, quid tandem talibus viris responderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictavisses, vel potius paulum loci mihi, ut his responderem, dares, nisi & te audire nunc mallet, & istis tamen alio tempore responsurus essem, tunc scilicet, cum tibi. Atqui, si verum respondere velles, Cato, hæc erant dicenda, Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines, tantaque auctoritate, se te animadvertisse, quas res illi propter antiquitatem parum viderent, eas à Stoicis esse perspectas, eisdemque de rebus hos tum acutiùs disseruisse, tum sensisse gravius, & fortiùs; quippe qui primum validiudinem bonam, expetendam negent esse, eligendam dicant: non quia si bonam valere, sed quia sit non nihilo æstimandum; neque tamen plurius quam illis videatur, qui illud non dubitant bonum dicere. Hoc verò te ferre non potuisse, quod antiqui illi, quasi *barbati*, ut nos de nostris solemus dicere, crederint, ejus, qui honeste viveret, si idem & bene valeret bene audiret, copiosus esset, optabilior em fore vitam, melioremque & magis expetendam, quam illius, qui æquè vir bonus, multum modum esset, ut Enn. Alcmao.

Cæcum vitium morbo, exilio, atque inopia.

Illi igitur antiqui non tam acute optabiliorē illam vitam putant, peffantiorē, beatiorem. Stoici autem tantummodo præponendam in seligendo, non quo beator hæc vita sit, sed quò ad naturam accommodatior, & qui sapientes non sunt, omnem aequi miseris esse. Stoici hæc viderunt, illos autem id fugerat superiores: qui arbitrabantur, homines sceleribus, & parricidiis inquinatos, nihilo inferiores esse, quàm eos, qui cum castè & integre viverent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, dissimillimas proferebas. Quis enim ignorat, si pures ex alto emergere velint, propius fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam jam aquam appropinquant, sed nihilo magis respirare posse, quàm eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adjuvat procedere, & progredi in virtute, quo minus miseris sit, antequam ad eam pervenerit, quoniam in aqua nihil adjuvat: & quoniam catuli, qui jam despecturi sunt, 4. cæci æquè, & ii, qui modo nati. Platonem quoque necesse est: quoniam nondum videbat sapientiam, æquè cæcum animo, ac Phalarim fuisse. Ista similia non sunt, Cato: in quibus quamvis multum processeris, tamen illud in eadem causa est, à quo abesse velis, donec evaseris, nec enim ille respicit, antè quàm emeris, & catuli æquè cæci priusquam despexerant, ac si ita futura semper essent, illa sunt similia: hebes acies est cupiam oculorum: corpore alius languescit: hi curatione adhibita levantur in dies: alter valet plus quotidie, alter videri, hi similes sunt omnibus, qui virtuti student: *levantur vitii, levantur erroribus*, nisi for-

tè censes T. Gracchum patrem non beatiorem fuisse, quàm filium, cum alter stultiliter temp. studuerit, aliter evertere, nec tamen ille erat sapiens: quia enim hoc? aut quandò? aut ubi? aut undè? sed quia studebat laudi, & dignitati, multum in virtute processerat, conferam autem 6 avum tuum, Drusum, cum C. Graccho ejus ferè æquali, quæ hic reipub. vulnera imponebat, eadem ille sanabat. 7 Sed nihil est, quod tam miseris faciat, quàm impietas, & scelus. Ut jam omnes insipientes sint miseri, quod profectò sunt: non est tamen æquè miser, qui patriæ consultit, & is, qui illam extinctam cupit. *levatio igitur virtutum magna fit illi, qui habent ad virtutem progressionem aliquam.* Vitiis autem progressionem ad virtutem fieri ajuunt, levationem vitiis fieri negant. 8 At, quò utuntur homines acuti argumento ad probandum, operæ pretium est considerare. *Quarum*, inquit, artium summa crescere potest, 9 earum etiam contrariarum summa poterit augeri, ad virtutis autem summam accedere nihil potest, ne vitia quidem, igitur crescere poterunt, quæ sunt virtutum contraria. Utrum igitur tandem, perspicuisne dubia aperiuntur, an dubiis perspicua tolluntur? Atqui hoc perspicuum est, vitia alia in aliis esse majora: illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, æquum fieri possit accessio. vos autem cum perspicuis dubia debeat illustrare, dubiis perspicua conamini tollere. 10 itaque ut eadem ratione, qua sum paulo antè usus, hærebitis. si enim propterea vitia alia aliis majora non sunt, quoniam ad finem quidem bonorum eum, quem vos facitis, quidquam potest accedere: quoniam perspicuum est, vitia non esse omnium paria, finis bonorum vobis mutandus est. Teneamus enim illud necesse est, cum consequens aliquid falsum sit, illud, cuius id consequens sit, non posse esse verum. Quæ est igitur causa istarum angustiarum? gloriosa ostentatio in constituendo summo bono, cum enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur, tollitur cura validitudo, diligentia res familiaris; administratio reip. ordo gerendorum negotiorum, officia vitæ? ipsum denique illud honestum, in quo uno vultis esse omnia, deferendum est, quæ diligentissimè contra Aristonem dicuntur à Chrysippo. Ex ea difficultate illa fallacia loquentia, (ut ait Accius) *malitia nata sunt.* 12 Quod enim sapientia ubi pedem poneret, non habebat, sublati officii omnibus; officia autem tollebantur, delectu omni, & discrimine remotis, quæ enim esse poterant rebus omnibus sic exquatis, ut inter eas nihil interesset? ex his angustias ista evaserunt deteriora, quàm Aristonis. illa tamen simplicia, vestra veritas. Roges enim Aristonem, bonane ei videantur hæc, vacuitas doloris, divitiæ, validitas? neget, quid, quæ contraria sunt his, malane? nihil magis Zenonem roges, respondeat totidem verbis, admirantes queramus ab utroque, *Quoniam modo vitam agere possimus si nihil interesse nostra putemus, valeamus, agrine simus, vacemus, an cruciemur dolore, frigus, famem propullare possimus, necne possimus?* *Vivis*, inquit Aristo, magnificè, atque præclare: quod erit cumque visum, ages, nunquam angere, numquam cupies, numquam timebis. Quid Zenon? portenta

A a a 3

hæc

1. *Omniumque rerum publica*.) Sic Aldus Viçto. encliticam omiserunt patrum vero correctores nam Ald. Nepos obtulit nobis: *ut omnium rerum ubi invenit?*

2. *Perscripimus*.) Est à Pal. sœ. ac quare ne quis putet Aldi aut Lamb. auctoritate sola permotos, ab illis à vulg. præse. *ipsum.*

3. *Neque tamen plus quam illi videatur, &c.*) Pell. omnes videntur, quart. præterea quine sexti, plures quàm illi.

4. *Cæci æquè, &c.*) Av. C. hic notat acquir. legendam ut, n. h. ille tamen scripturæ variantis in Pall.

5. *Quoniam nondum videbat sapientiam.*) Verbum ultimam reduxi, perinasus ab ed. one Ald. sen. or. s. & Pall. omnium contentu.

6. *Avum tuum Drusum.*) Lamb. & Br. t. avunculum, sed prout omnes editos & Pal. in d. rationem consultatur Aldus Nepos.

7. *Sed nihil est, &c.*) Pal. quart. *in nihil*, quæ scripturæ non ita omnino absurda, verum nihil loco mutaverim.

8. *Levatio igitur virtutum magna fit illi, qui habent ad virtutem progressionem aliquam.*) Pal. tere ac sext. *virtutum* nihil pejor.

9. *Ea enim estiam contrariarum summa.*) Ita olim cusi, neque aliter Pall. nostr. Viçto. edidit. *contrariarum*, sicque & Ald. Nepos. Lamb. conj. *contrariarum*.

10. *Itaque ut eadem ratione, qua sum paulo antè usus, hærebitis.*) Sic e. editi à Viçto. neque eadem Pall. nisi quod à sœ. Vox illa tota absuit primis editionibus, necque recepta est à neuteris.

11. *Fallacia loquentia.*) Est à Viçto. nam Pall. *fallacia loquela*, ut edidit Ald. senior. filius enim ejus ac nepos malere *fallaci loquela*, quod & arripuit Lamb.

12. *Quod enim sententia, &c.*) Hanc lectionem distinctionemque introduxit Paul. Mon. ex Mass. codice, nisi quod illi absit repetitum *infra enim*, quod nec in Pal. quart. quæ item habet *intra*: quod tamen sapientia non ut olim publicati, *quod enim sapientia*.

hæc esse dicit, nec ea ratione ullo modo posse vivi; sed *disferre inter honestum, & turpe*, et nimium quantum, nescio quid immensum: inter ceteras res nihil omnino interesse. Idem adhuc: (audi reliqua, & risum contine, si potes.) **MEDIA** ILLA, inquit, inter quæ nihil interest, tamen e-
jusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia reicienda, alia omnino negligenda, hoc est, ut eorum alia velis, alia nolis, alia non cures. At modò dixeras, nihil in his rebus esse, quòd interesset. Et nunc idem dico, inquit, sed ad virtutes, & ad vitia, nihil interesse. Quis ituc, quòd nesciebat? Verùm audiamus. **ISTA**, inquit, *quæ dixisti, valere, locupletem esse, non dolere, bona non dico, sed dicam Græcè πρὸν μὲν, Latine autem producta; sed præposita aut præcipua malo. Sic tolerabilis, & mollius. Illa autem, egestatem, morbum, dolorem, non appello mala, sed, si libet, rejectanea. Itaque illa non dico me ex petere, sed legere, nec optare, sed sumere: contraria autem non fugere, sed quam iocernere. Quid ait Aristoteles, reliquique Platonis aliamini? Se omnia, quæ secundum naturam sint, bona appellare: quæ autem contra mala. Videte igitur, Zenonem tum cum Aristotele verbis consistere, id dissidere: cum Aristotele, & illis se consentire, verbis discrepare? cur igitur, cum de te conveniat, non malimus usitate loqui? Aut docet parationem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus præpositis, quàm si in bonis quæro: fortissemque in patiendo dolore, si eam asperum, & difficilem perpassi, & contra naturam esse, quàm si malum dixerò. Facite M. PISO, familiaris nosser, & alia multa, & hoc loco Stoicos irritabatur. Quid enim agebat? bonum negas esse divitiis, præpositum esse dicis. quid adjuvas? avaritiamne minus? quòd si verbum sequimur, primum longius verbum, præpositum, quam bonum. Nihil ad rem. Ne in ianè, at cerè gravius: nam bonum ex quo appellatum sit, nescio: præpositum ex eo cèdo, quòd præponatur alius. id mihi magnam videtur. Itaque dicebat plus tribui divitiis à Zenone, qui eas in præpositis poneret, quam ab Aristotele, qui bonum esse divitiis fateretur. sed nec magnum bonum, & præ rectis, honestisque, contemnendum, ac despiciendum, nec magnopere expetendum: omninoque de omnibus istis verbis à Zenone mutatis ita disputabat, & quæ bona negarentur esse ab eo, & quæ mala, illa laetioribus nominibus ab eo appellari, quam a nobis, hæc tristioribus. PISO igitur hoc modo vir optimus, tanque, ut scis, amantissimus. nos paucis ad hæc additis finem talemus aliquando longum est enim ad omnia respondere, quæ à te dicta sunt. nam ex iisdem verborum præpositis & reposita verba sunt & imperia & divitiis, & tantæ quidem, ut omnia, quæ ubique sint, sapientis esse dicatis. solum præterea formosum, solum liberum, solum civem: solum solum omnia contraria, quos etiam insanos esse vultis. Hæc *quæ dicitur illi*, nos admirabilia dicamus. Quid autem habent admirationis, cum prope accesseris? conferam tecum, quam cuique verbo reus subjicias: nulla erit controversia. omnia peccata paria dicitis. non ego te cum jam ita loquar, ut iisdem his de rebus cum L. MURANAM, te accusante, defenderem. apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam corona datum: nunc agendum est subtilius. peccata paria quoniam modo? quia nec honeste quidquam honestius, nec turpiterpius. Perge pro nam*

1. Nimium quantum nescio quid immensum. Ludovicus Carr. on. l. II. Antiq. Lect. 12. de arare a. fit. illa, nescio quid immensum, non esse Tullii, sed a terius nescio cuius: qui expl. care voluit: prius illud, immensum quoniam, addit præterea abesse à veteri codice trigam eam verborum tale nihil d. cere possum de Pal.
2. Si tolerabilis & mollius. Pall omnesq. quod aliam introfretet sententiam.
3. Cum Aristotele verbis consistere. Sic V. G. ed. & Pall. o. non esse sententiam vulg. arborq. hoc quoque loco fuisse in Mem. consistere, non infertur, ut quidem prodit Lamb. in margate in concisione.
4. A Zenone mutatis. Legendum videbitur Scal. nostro mutatis.
5. Si ista non magis contraria. Vox ista non magis est ex Maff. codice.

de isto magna dissensio est. illa argumenta propria videamus, cui omnia peccata sint paria. Ut, inquit, INFIDELIBUS plurimis, si nulla earum ita contenta numeris sit, ut contentum servare possit, omnes æque incontenta sint: sic peccata, quia discrepant, æque discrepant: paria sunt igitur. Hic ambiguo ludimur. æque enim contrarij omnibus fidibus, ut incontenta sint: illud non continuo, ut æque incontenta, collatio igitur ita te nihil juvat, nec enim omnes avaritias si a que avaritias esse dixerimus, sequitur etiam ut aqvas esse dicamus. Ecce aliud simile simile. Ut enim inquit, GUBERNATOR æque peccat, si palearum navem evertit, & si auriem æque peccat qui parentem, & qui servum injuria verberat. Hæc n. n. videre, cuius generis onus navis vehat, ad gubernatoris ætem nihil pertinere: itaque, aurum, palearum potest, ad bene, aut ad malè gubernandum, nihil interesse. at quid inter parentem, & servum interfit, intelligi & potest, & debet. ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur, & si in ipsa gubernatione negligentia est navis vera, majus est peccatum in auro, quam in palea. OMNIBUS enim artibus volumus attributam esse eam, quæ communis appellatur prudentia: quam omnes, qui cuique artibus præstant, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt. Ugent tamen, & nihil remittunt. QUONTAM, inquit, omne peccatum, imbecillitatis, & inconstantia est: hæc autem vitia, in omnibus stultis æque magna sunt: necesse est paria esse peccata. Quæli vero aut concedatur, in omnibus stultis æque magna esse vitia, & eadem imbecillitate, & inconstantia L. Tullium fuisse, quæ illum, cuius in condemnatoris citi rogatione, P. Scævola; & quæli nihil inter res quoque ipias, in quibus peccatur, interit: ut, quo hæc majores, minoresve sint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut majora sint, aut immora. Naque (jam enim concludatur oratio) hoc uno vitio maxime mihi premi videntur tui Stoici, quod te posse putant duas contraria sententias obtinere, quid enim est repugnans, quam eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat, appetitionem rerum ad vivendum ac commodatam à natura profectam: Ita cum ea voluit retinere, quæ superiori sententia conveniunt, in Aristonem incidit: cum id fugiunt: 7. te eadem defendunt, quæ Peripatetici; verba tenent mordicus. quæ rursus dum libi & velle ex ore nolunt, horridiores evadunt, asperiores, duriores & oratione, & moribus, quam illorum trinitiam, atq; asperitate fugiens Panatinus, nec acerbitate sententiarum, nec dissensu stultorum probavit: fuitque in altero genere mitior, in altero illustrior: semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Diogenem, ut ipsius scripta declarant, quos quidem tui studiose, & diligenter tractandos, magnopere censeo. Sed quoniam ad velpera, & mihi ad villam revertendum est: nunc quidem hæcenus: verum hoc iam sape facimus. Nos verò, inquit ille. nam quid possumus tacere melius? & hæc quidem primam exigam a te operam, ut audias me, quæ a te dicta sunt, resistentem. sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare, ni quod verbis aliter utamur: mihi autem vestrorum nihil probari scriptulorum, inquam, abeunt. sed videbimus. Quæ cum essent dicta, discessimus.

M. TULLI

sustulitque eam prolem P. Man. nam Pall. non ignoscunt, neque videntur in ead. præfata.

6. Contenta numeris. Pal. quare arva: neque displicet Lamb. & istam vocem & alteram ejus in eadem præfata. Scal. præterea adnotatum legi in ml. pluribus. supra non plurimum.

7. Re eadem defendunt. quæ Peripatetici: verba tenent mordicus. Sic M. Pall. neque opus illa mutatione cum Lamb. contrarie modo hæc interpretantur quod debet.

8. Ex his rebus notum. Pall. in ita legitur ac olim errore videtur notum, si que Pall. quæ notum. nam cetera ut ex ordine videntur, quomodo item fuisse in omnibus suis testatur Lamb. & forsitan testatur veli. quoniam eos ex istis verbis amissum nisi vi nota extorqueretur.

2. Cum

M. TVLLII CICERONIS
DE
FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
AD
BRVTVM,
LIBER QVINTVS.

M. Pifo : Qu. Cicero: Pomponius Atticus : Cicero : L. Cicero.

Uti audivissem Antiochum, Brute, ut solebat, cum M. Pifone, in eo gymnasio, quod Ptolomæum vocatur, unaque nobiscum Q. Frater, & T. Pomponius, & L. Cicero, frater noster, cognatione, patruelis: *amore germanus*: constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maximè quod is locus ab omni turba id temporis vacuus esset. Itaque ad tempus ad Pisonem omnes inde vario sermone sex illa à Diopylo stadia confectimus. cum autem venissemus & in Academia, non sine causa nobilitata sparia, solitudo erat ea, quam volueramus. Tum Pifo, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam: ut, cum *HALOCALYDIBUS*, in quibus memoria dignos viros accepimus multum esse versatos, magis moveamur, quam si quando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquod legamus? velut ego nunc moveor. venit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic disputare solitum: cuius etiam illi hortuli propinqui non memoriam solum mihi afferunt: sed et sum videntur in *confessu* meo hic ponere. hic Speusippus, hic Xenocrates, hic ejus auditor Polemo: cuius ipsa illa sessio fuit, quam videmus. equidem etiam curiam nostram, Hostilianam dico, non hanc novam: quæ *misit minor esse videtur*, postquam est major: solebam intuens Scipionem, Catonem, Laelium, nostrum verò in primis avum cogitare. TANTA VIS ADMONITIONIS INEST IN LOCIS, ut non sine causa ex his memor. & ducta sit disciplina. Tum Quintus, est plene Pifo, ut dicis inquit, nam me ipsam huc modò ventem convertibat ad sese Colonus ille locus, cuius incolæ Sophocles ob oculos versabatur. quem scis, quam admi-

ter, quamque eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc venientis & illo mollissimo carmine, quamnam essent ipsa hæc loca, requirentis & species quædam commovit, *inani scilicet, sed commovit tamen*. Tum Pomponius, at ego, quem vos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multum equidem cum Phædro, quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modò præteribamus: sed veteris proverbii admonitu, *vinorum memini*: nec tamen Epicuri licet oblivisci, si cupiam: cuius *RAMONEM* non modò in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, & in annulis habent. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, nosseri joculari videret, & fortasse suo jure. ita enim Athenis se collocavit, ut sit pæne unus ex Atticis, & ut id etiam cognomine videatur habiturus. Ego autem tibi, Pifo, assentior: usu hoc evenire, ut scribis aliquanto & attentius de claris viris, locorum admonitu, cogitemus. scis enim me quodam tempore Metapontum venisse tecum, nec ad hospitem antè divertisse, quam Pythagoræ ipsum illum locum, ubi vitam ediderat, sedemq; viderim. hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt in *ipsis locis indicia summorum virorum*: tamen ego illa moveor exætra. modò enim fuit Carneades: quem videre videor. est enim nota imago: à sedeq; ipsa tanta ingenii magnitudine orbata desiderari illam vocem puto. Tum Pifo: Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius nosster, inquit? an eum locum libenter invisit, ubi Demosthenes & Æschines inter se decertare soliti sunt? *suo enim quæque studio maxime ducitur*. Erille, cum erubuisset, Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum ajunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum assuesceret voce vincere, modò etiam paulum ad dextram de via declinavi, ut ad

Aaaa 4

Periclis

1. CUM Pifone, in eo gymnasio. I. Editionem hanc bellè propinat P. V. l. l. xxy. Var. lect. c. 19. ceterum dum præterea inclinat in *se* scilicet, non in *se* sed ad adversarios sibi habet. Pal. quod omnes vulgarios, cum M. Pifone disputantem, in *es*, &c. quæ scilicet non agnoscit cur à missi melioribus.

2. In Academia, uti hinc causa nobis sparia. Sic etiam Pall. præter quart in quo, in Academiaque videtur ut supra adjectivè, si que poëtae alioquin versiculos. V. et edidit in Academia, uti, &c.

3. Quam si quando eorum ipsorum. Ita hodie patim, ut Aldus senior vulgatus quæque aut, sicque Pall. V. et. oggestis, quam si aut eorum, &c.

Camerarius controversum illud totum om' sit; neque profecto requiritur, sed quid tum fieri libris scriptis?

4. Quæ et quædam commisit. Lamb. conficit communis, sed cur obsecro alterum certe tenentur, nisi ne que quid habet vitio nisi quod, seu superfluum poterat deleri uti annotatum Scal. nostro.

5. Ut id etiam cognovimus. S. omnes Pall. præter sec. in quo syllaba ult. ma exarata per notam. Lamb. obruit nobis ex suis *cognovimus*, contra optimam quamque editionem.

6. Quoniam igitur aliquid omnes. Non ineptè Scal. litteris transpositis, sin Xerat ad libri sui oram, meate.

Periculis sepulcrum accederem, quamquam id quidem infinitum est in hac urbe: quacumque enim ingredimur, in aliquam historiam vestigium ponimus. Tum Piso, Atqui Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandos summos viros spectant, ingeniosorum sunt, sin tantummodò ad indicia veteris memoriae cognoscenda, curiosorum. te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut spero, ut eos, quos novisse, ETIAM IMITARI VELIS. Hic ego, Esti facit hic quidem, inquam, Piso, (ut vides) ea, quae praecipis; tamen mihi grata est horatio tua. Tum ille amicissime, ut solebat, Nos verò, inquit, omnes omnia ad huius adolescentiam conferamus, in primisque ut aliquid suorum studiorum philosophiae quoque impertiat, vel ut te imitetur, quem amat: vel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatus. Sed utram hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensius es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis bellè videris attendere. Tum ille timidè, vel potius verecundè, Facio, inquit, e quidem: sed audistine modò de Carneade? rapior illic, revocat autem Antiochus: nec est praxerea, quem audiamus. Tum Piso, Esti hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cum hic adit, (me autem dicebat) tamen audeo te ab hac Academia nova ad veterem illam vocare: in qua ut dicere Antiochum audiebas, non si solum numentantur, qui Academici vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceterique, sed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an rectè dixerim principem Philosophorum, 2. Ad eos igitur converte te, quæro, ex eorum enim scriptis, & institutis cum OMNIS DOCTRINA LIBERALIS, omnis historia, omnis sermo elegans, sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere, ab his oratores, ab his imperatores, ac rerum publicarum principes existunt: ut ad minora veniam, mathematici, poetae, musici, medici denique ex hac, tanquam ex omnium artium officina, profecti sunt. Ad qua ego, Scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed à te oportet mentio facta est, studet enim meus audire Cicero, quoniam sit istius veteris, quam commemoras, Academiae de finibus bonorum, Peripateticorumque sententia, censemus autem te facilitate id explanare posse, quòd & Scaevam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & compluris jam mensibus Athenis hæc ipse te ex Antiocho videmus exquirete. Et ille ridens, Agè, agè, inquit / satis enim scite me nostri sermonis principium esse voluisti / exponamus adiecenti, si qua forte possumus, dar enim id nobis solitudo, quòd si quis Deus diceret, numquam putarem, me in Academia, tanquam philosophum, disputaturum, 3. sed ne, dum huic obsequer, vobis molestus sim, Mihi, inquam, qui te id ipsum rogavi? Tum Quintus, & Pomponius cum idem se velle dixissent, Piso exorsus est, cuius oratio, attende quaeso, Brute, satisne videatur Antiochi complexa esse sententiam: quam tibi, qui fratrem ejus Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo. Sic est igitur locutus, Quantus ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est à me, ut brevissime potui, paullo antè dictum. Sed est forma ejus disciplina, sicut ferè ceterarum, triplex, una pars est, natura: differendi altera: vivendi, tertia, natura sic ab iis investigata est, ut nulla pars caelo, mari, terra; (ut poetice loquar,) praxermis sit. Quinetiam, cum de rerum initis, omni que mundo

locuti essent, ut multa non modò probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per se investigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt: periclitus est Aristoteles: animantium omnium ortus, vicus, figuras, Theophrastus autem stirpium naturas, omniumque ferè rerum: quae è terra gignerentur, causas, atque rationes, quae ex cognitione facinor facta est investigatio rerum occultissimarum: differendique ab iisdem omnem non dislecticè solum, sed etiam oratorie præcepta sunt, tradita: ab Aristotele eg; principe de linguis rebus in utramque partem divendi exercitatio est instituta, ut non contra omnia semper, sicut Arcehilas, diceret, & tamen, cum omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici posset, expromeret. Cum autem tertia pars bene vivendi præcepta quaereret, ea quoque est ab iisdem non solum ad privatae vitae rationem, sed etiam ad rerum rectiorem relata, omnium ferè civitatum non Graeciarum solum, sed etiam barbariarum, ab Aristotele, mores, instituta, & disciplina: à Theophrasto leges etiam cognovimus, cumque uterque eorum docuisset, qualem in rep. 4. principem esse convenit, pluribus praxerea cum scripserit, qui esset optimus res status hoc amplius Theophrastus, quae essent in rep. inclinatio rerum, & momenta temporum, quibus esset modiciorum, utcumque res publicaret. Vita autem degenda ratio maxime quidem illis placuit quieti, in contemplatione & cognitione posita rerum: quae quia deorum erat vita similitudo, sapienter vita est dignissima, atque his de rebus & splendor est eorum, & illustris oratio. De summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum, quod à Sophocle appellabant: alterum lituatis, quod in commentariis reliquerunt: non semper idem dicere videntur: nec in summa tamen ipsa aut varietas est ulla, apud hos quidem, quos nominavi: aut inter ipsos diffusio, sed cum BIATA VITA quaeratur, idque sit unum, quod philosophia spectare, & sequi debeat: sine ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut infabulati, aut impie rebus adversis, in eo nonnumquam variari inter eos, & dubitari videntur, quod maxime efficit Theophrasti de beata vita liber, 5. in quo multum admodum fortuna datur, quod si ita se habeat, non possit beatam praxere vitam sapientia, hæc mihi videtur delicatior, ut ita dicam, molliorque ratio, quam virtutis vis gravitasque postulat: quare tenemus Aristotelem, & ejus finem Nicomachum: cuius accuratè scripti, de moribus libri, didicimus illi quidem esse Aristotelem: sed non video, cur non potuerit patri similitudo esse sine. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, admodò plus in virtute tenemus, quam ille tenuit, firmitatis, & roboris, sumus igitur contenti hinc namque horum posteris, & meliores illi quidem, mea sententia, quam reliquarum philosophi disciplinarum: sed ita degenerant, ut ipsi ex se non esse videantur, primum Theophrasti Strato, physicum se voluit, in quo etiam est magnus, tamen nova pleraque, & perpaucæ de meribus, 7. Huius Lysias & oratione locuplet, rebus ipsis se junior, concinnus deinde & elegans huius Aristo: sed ea, quae desideratur à magno philosopho, gravitas in eo non fuit, scripta sanè & multa, & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet, praxere multos, in his doctum hominem, & suavem Hieronymum: quem jam cum Peripateticum appellem, nescio, summum enim bonum exposuit, vacuitatem doloris, qui autem de summo bono

1. Non potuerit se abire. Egregia locutio, & tamen Pallio, potuerit unde factum ut Camerarianae opinionentur, Et phine, & non potuerit, sed illud bene, non nullo est nostro eorum.

2. Ad res quae curantur respiciat. Forlan convertitur quæstio. Sed non duo hinc obsequer, Lamb. interpositus sed verendum ne duo, quod in nullo est Pallio, neque agnoscunt editi alii.

3. Principio esse convertitur, Ita adno Vici Aldi, vetus non habet illud esse, neque reperitur in Pallio.

4. In quo melius admodum servata datur. Pal. quæst admodum, sed quo modo & sext. quod esset intelligendum de lib. Theophrasti, sed nihil mutandum.

5. Melius illi quidem mea sententia, quam? Forlan melius imò omnino melius. Pal. quæst. in ea sententia.

6. Huius Lysias & oratione. Lamb. supposuit Lysias, quod & adscripturæ scilicet nostri manuscriptorum nihil variant, nisi quod quart. non habet & quod & abesse potest, nam ejus loco est in Mass. etc.

diffinitis, de tota philosophia ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos voluit: & quod idem est gravitate proximus, & redundat oratio, atque in quidem in patris institutis innotet. Diodorus, eius auditor, adiungit ad honestatem, vacuitatem doloris. Hic quoque *summo*: de summoque bono dissentiens, dici verè Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antiochus nosse mihi videtur persequi diligentissime: quam eandem Aristotelis fuisse, & Polemonis docet. Facit igitur Lucius nosse prudentem, qui audire de summo bono potissimum velit, hoc enim constituit in philosophia, constituta sunt omnia, nam ceteris in rebus siue praetermissum, siue ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quam *quanti quaque earum rerum est*, in quibus neglectam est aliquid, summum autem bonum si ignoretur, vivendi rationem ignorari necesse est: ex quo tantus error consequitur, ut quem in partem se recipiant, scire non possint, cognitum autem rerum finibus, cum intelligitur, quid sit & bonorum extremum, & malorum, *inventa via via est*, conformatioque omnium officiorum. Est igitur, quod quidque referatur, ex quo, id quod omnes expetunt, beatè vivendi ratio inveniri, & comparari potest, quod quoniam in quo sit, magna dissensio est: Carneades nobis adhibenda divisio est qua nosse Antiochus libenter uti solet. Ille igitur vidit, non modo quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiae. *Nosce autem* igitur, ut lam esse artem, quae ipsa à se proficisceretur. etenim semper illud extra est, quod arte comprehenditur, nihil opus est exemplis hoc facere longius. est enim perspicuum, *malum artem in se versari*, sed esse aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit arti. Quoniam autem medicina validitudo, navigationis gubernatio, siue *vivendi ars est prudentia*: necesse est eam quoque ab aliis re esse constitutam, & profectam, constituit autem ferè inter omnes, id, in quo prudentia versaretur, & quod assequi vellet, aptum, & accommodatum naturae esse oportere, & tale, ut ipsum per se invitet, & aliter appetitum animi: quem *egregium* Graeci vocant. Quid autem sit, quod ita moveat, itaque à natura in primo ortu appetatur, non constat, de quo est inter philosophos, cum summum bonum exquirunt, omnis dissensio. totius enim quaestio est, quae habetur de finibus bonorum & malorum, cum quaeritur, in his quid sit extremum, & ultimum, fons repertiendus est, in quo sint *prima inventa natura*: quo invento, omnia ab eo, quasi capite, de summo bono, & malo disputatio ducitur. Voluptatis alii primum appetitum putant, & primam depulsionem doloris: alii enim primum astitum, doloris vacuitatem, & primum declinatum, dolorem. Ab his alii, quae prima secundum naturam nominant, proficiscuntur: in quibus numerant incolunitatem, conservationemque omnium partium, validitatem, sensus integros, doloris vacuitatem, vires, pulchritudinem, ceteraque generis eiusdem: quorum similia sunt prima in animis, quasi *virtutum igniculi, & semina*. Ex his tribus cum unum aliquod sit, quo primum natura moveatur vel ad appetendum, vel ad repellendam, nec quidquam omnino: praeter haec tria, possit esse: necesse est omnino officium aut fugendum, aut sequendum ad eorum aliquid referri: ut illa prudentia, quam artem vitae esse diximus, in earum trium rerum aliqua versetur, à qua totius vitae ducat exordium. ex eo autem, quod statuerit esse, quo primum natura moveatur, existet etiam recta ratio, atque honestas, quae cum uno ali-

quo extribus illis congruere possit, ut aut id honestum sit, tacere omnia aut voluptatis causa, etiam si eam non consequatur: aut non dolendi, etiam si id assequi nequeat: aut eorum, quae secundum naturam, adipiscendi. Ita sit, ut, *QUANTA DIFFERENTIA* est in principis naturalibus, tanta sit in finibus bonorum, malorumque dissimilitudo. Alii rursus iisdem à principis, omne officium referunt aut ad voluptatem aut ad non dolendum, aut ad prima illa secundum naturam obtinenda. Expositis jam igitur sex de summo bono sententias, trium proximarum hi principes: voluptatis, Aristippus; non dolendi, Hieronymus; *sequendi rebus* in, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, differendi causa fuit. Superiores tres erant, quae esse possent: quarum est una sola defensa, etque vehementer, nam voluptatis causa facere omnia, cum, etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi, per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dicit, ne *orationem quidem doloris ipsam* per se quicquam in rebus expetendis putavit, ne si etiam evitare posset. At verò facere omnia, ut adipiscamur *qua secundum naturam sint*, etiam si ea non assequamur, id esse & honestum, & solum per se expetendum, & solum bonum Stoici dicunt. Sex igitur haec sunt simplices de summo bonorum, malorumque sententiae: duae sine patrono, quatuor defensas, junctae autem, & duplices expositiones summi boni tres omnino fuerunt: nec vero plures, si penitus rerum naturam videas, esse poterunt. nam aut voluptas adiungi potest ad honestatem, ut Colliphoni, Dinomacheque placuit: aut doloris vacuitas, ut Diodoro: aut *prima natura*, ut antiquis: quos eosdem Academicos, & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, haec in praesentia nota esse debent, voluptatem semovendam esse: quando ad *maiora quadam*, ut jam apparebit, *nati sumus*, de vacuitate doloris eadem ferè dici solent, quae de voluptate, quoniam igitur & de voluptate cura Torquato, & de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum: primum, quae contra voluptatem dicta sunt, eadem ferè cadunt contra vacuitatem doloris: nec verò alia sunt querenda contra Carneadeam illam sententiam, quocumque enim modo summum bonum sic exponitur, ut id vacet honestate: nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitiae consistere possunt. Coniunctio autem cum honestate vel voluptatis, vel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti vult, efficit turpe, ad eas enim res referre quae agas: quarum una, si quis malo careat, in summo cum bono dicat esse: altera versetur in levissima parte naturae, *obscurantia est omnem splendorem honestatis*, ne dicam inquinantis. Restant Stoici, qui cum à Peripateticis, & Academicis omnia transiissent, nominibus aliis easdem res secuti sunt. Hos contra singulos dici est melius, sed nunc, quod agimus, de illis cum volumus. Denoviti autem *serenitas*, quae est animi tanquam tranquillitas, quam appellant *εὐθυμία*, est separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas, ea ipsa est *beata vita*, quam quimus autem, non quae sit, sed unde sit. Jam explosae ejectione sententiae Pyrrhonis, Aristonis, Helii, quod in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendae omnino non fuerunt: nam cum omnis haec quaestio de finibus, & quasi de extremis bonorum, & malorum, ab eo proficiscatur, quod dicimus naturae esse

Aaaa 5

apum,

1. Critolaus imitari antiquos voluit. Verbum ultimum non exstat in Pal. quare & videtur sane subaudi. si. nisi dicamus imitari positum pro imitari; ut ipse boni auctoribus.
2. Alii autem primum appetitum, alii primum astitum, alii primum depulsionem doloris non admittunt, doloris vacuitatem, quatuor numeros habet: quod idem sed alii postea: Voluptatis alii primum appetitum, alii primum astitum, alii primum depulsionem doloris, alii primum astitum.

aspirans, & primum, &c.
3. Ab his alii, quae prima, &c. Lambinus, Erutus, alii, multa haec motum sunt, sed sup. remigio, non calami, exaratorum eod. cum. itaque non est quod solum coniecturis bonum charitatem operum.
4. De prima natura, ut antiquis. M. dicitur manu sua Scaligeni referri. bendum, aut. relictum.

dolore. sed quia ferè sic affiuntur omnes, satis argumenti est, 1. ad interitum naturam abhorere: idque quo magis quidam ita faciunt, ut iure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura nec verò dico eorum metum mortis, qui quia privari se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, aut si metuant, ne cum dolore moriantur. iccirco mortem fugiant: in parvis enim sæpe qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes *minatur precipitatus aliquid*, extimescunt. quineriam ferè inquit Patavius,

Quibus abest ad præcavendum intelligens astutia,
sibi injecto terrore mortis horrescunt. Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? quinetiam cum de veris esse mortendum, tamen discessu à suis, atque ipsa relinquenda luce moveatur. Maxime autem in hoc quidem genere vis est periculosa naturæ, cum & MENDICITATEM multi perpetuantur, ut vivant: & augantur appropriatione mortis confecti homines senescunt: & ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui cum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio sagittarum.

Configebat tardus celeris, & stans volantis,
ut apud Attium est,

Pinnarumq; contextu corpori segmenta faciebat.
De hominum genere, aut omnino de animalium loquor; cum arborum, & stirpium eadem panè natura sit: sive, ut doctissimis vitis vitum est, major aliqua causa, atque divinius hanc vim ingenit: 3. sive hoc ita sit fortuito. 4. videmus ea, quæ terra gignit, corticibus, & radicibus valida servari, quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. qua quidem de re, quamquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant: quæ si natura negligat, ipsi esse non possint: Et non concedo, ut, qui de hoc dissentiunt, existiment quod velint, ac vel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me, nihil enim hoc differt nam PRIMUM POTERIT de se quique discedere, quam appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Jure igitur gravissimi philosophi initium summi boni à natura petiverunt, & illum appetitum rerum ad naturam accommodatum, ingeneratum putaverunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, qua se ipsi diligunt. Deinceps videndum est, quoniam latius apertum est, sibi quemque natura esse earum, *qua sit hominis natura*: id est enim, de quo quærimus: Atqui perpicuum est hominem è corpore, animoque consistere, cum primæ sint animi partes, secundæ corporis. deinde id quoque videmus, & ita figuratum corpus, ut excellat aliis, animumque ita constitutum, ut & sensibus instructus sit, & habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam *vis rationis, & cognitionis & scientiæ, virtutumque omnium*. nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitionem habent faciliorem. itaque ab his ordiamur. Corporis igitur nostri partes, totaque *figura, & forma, & statura*, quam apta ad naturam sit, apparet: neque est dubium quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, qua-

les propriæ sunt hominis, intelligentur; sed certè opus est ea valere, & vigere, naturalis motus, ususque habere, ut nec ab his quid eorum: nec agrum, d. brilitatumve sit. id enim natura desiderat. 5. Est etiam *alio quædam corporis*, quæ motus, & status naturæ congruentis tenet: in quibus si peccetur distortionem, & depravationem quadam, aut metu, statum deformi, ut si aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, sed retro; fugere non se ipse, & hominem ex homine exuens naturam odisse videatur. Quamobrem etiam lēssiones quadant, & flexi, *fractique motus*, quales protervorum hominum, aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiam si animi vitio id eveniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque è contratio moderati, æquabilisque habitus & affectiones, ususque corporis, apta esse ad naturam videntur. Jam verò animus non esse solum, sed etiam cujusdam modi debet esse, ut & 7. omnes partes habeat incolumis, & de virtutibus nulla desit. Atqui in sensibus est sua cuiusque virtus, ut ne quid impediatur, quomodo suo sensus quique munere fungatur in his rebus, celeriter, expeditaque percipiendis, quæ subjectæ sunt sensibus. Animi autem, & ejus animi partis, quæ princeps est, quæque mens nominatur, plures sunt virtutes, sed *duo prima genera*: unum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturque non voluntariæ: alterum earum, quæ in voluntate posita, magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude præstantia, prioris generis est docilitas, memoria: quæ ferè omnia appellantur uno *ingeniti* nomine: easque virtutes qui habent, *ingeniti* vocantur. alterum autem genus est magnarum, verarumque virtutum: quas appellamus *voluntarias* ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, justitiam, & reliquas ejusdem generis. Et summatim quidem hæc erant de corpore, animoque dicenda, quibus quasi informatum est, quod hominis natura possulet. ex quo perspicuum est, quoniam ipsi à nobis diligamur, omniaque & in animo, & in corpore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, & in iis esse ad benè vivendum momenta maxima. nam *CVI PROPOSITA SIT conservatio sui*, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabiles. ea enim vita expetitur, quæ sit animi, corporisque explicita virtutibus: in eoque summum bonum poni necesse est, quandoquidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum. quo cognito, dubitari non potest, quin, cum ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ sunt in utriusque motu, & statu, sua caritate colantur, & per se ipsæ appetantur. quibus expositis, facilis est conjectura, ea *maximè esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis*: ut optima cujusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expetenda maximè. Ita fiet, ut animi virtus, corporis virtuti anteponatur, animique virtutes non voluntariæ vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem propriè virtutes appellantur, multumque excellunt, propterea quod ex ratione gignuntur: *qua nihil est in homine divinius*. etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut sine animo sint, & aut non multo secus, earum summum

1. *Ab interitum naturam abhorere*] Eisdem membranis non adesse videtur: neque admodum ea heic opus.
2. *Stans volantis*, etc.] Lambinus volantis, ex Scalgeri conjectura, sed ipse nolens, si modo satis adsequor quæ crispis conjectanis ad Varronem: adde certe acm. sicut à vulgato.
3. *De virtute sit rationis*] Sic & Pal quart. placuerequæ dūdum Lambino, edidit antea.
4. *Utrumque ea que*, etc.] Aldus Nepos edidit, videmus: male penderat: enim à superioribus, quod magis patentes addita enclitica idgeretur videmus que.

5. *Et etiam alio*] Ita ex veteri libro P. Manutius; repetit in Pal. sec. ac quinto prius vulgati sum.
6. *Afflictionesque usque corporis*] Est ab ed. Victorii, confirmanteque o. Pall. prius colli. *afflictiones*, quod male habet mutatum in *afflictiones* Paul. Manutius.
7. *Omnia partes habent incolumis*] Sic Vict. & Pal. quart. alia edd. partes non hab. sicut necessario.
8. *Aut non multo secus*] Sic Aldus sententia Victorii sustulit negativam; neque invenitur in ullo Palatinorum quædam sexto: videtur tamen necessaria.

summum bonum in corpore est: ut non in seipso illud dictum videatur in luce, et animam illi pecudi datam pro sale, ne purificaret. Sunt autem bestiae quaedam in quibus inest aliquid simile virtutis. ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis: in quibus non corporam solum, ut in suis, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus. in homine autem summa omnia animi est, & in animo, rationis: ex qua virtus est: quae rationis absolutio definitur: quam etiam, atque etiam explicandam putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quaedam, & perfectio est, non dissimilis animantium. itaque & vivere vitem, & mori dicimus: arboremque & novellam & vetulam, & vigere, & senescere. ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis & 3 apta quaedam ad naturam, aptare, & aliena; & eorumque augendarum, & alendarum quaedam cultoricem esse, quae sit scientia, atque ars agrorum, quae circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quae natura ferat, eo possit ire: ut ipsae vites, si loqui possint, ita te tractandas, tendendasque esse fateantur. & nunc quidem, quod eam tuetur, ut de vita potissimum loquar, est id extrinsecus. in ipsa enim parum magna vis est, ut quam optime se habere possit, si nulla cultura adhibeatur. At verò si ad vitem sensus accesserit, ut appetitum quandam habeat, & per se ipsa moveatur, quid facturam putas? an ea, quae per vitorem antea consequbatur, & per se ipsam curabit? sed videsne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, eorumque omnium appetitum, & si qua sint ei membra adjuncta tueatur? sic ad illa, quae semper habuit junget ea, quae postea accesserint: nec eundem finem habebit, quem cultor eius habebat: sed volet secundum eam naturam, quae postea ei adjuncta sit, vivere. ita similis erit & finis boni, atque antea fuerat, nec idem tamen non enim iam stupida bona quare, sed animalia. quod si non sensus modo ei sit datus, verum etiam animus hominis: non necesse est, & illa pristina manere, ut tuenda? & inter hac multo esse cariora, quae accesserint? an nique optimam quamque partem castissimam? in eaque expiratione naturae summi boni finem consistere, cum longe, multumque praestet vniuersaeque ratio? Sic & extremum omnium appetendorum, & atque ductum à prima communitate naturae, multis gradibus ascendit, ut ad summum perveniret: quod cumulat ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta. Cum igitur ea sit, quam exposui, forma naturae: si, ut initio dixi, simul atque ortus esset, se quisque cognosceret, iudicareque posset, quae vis & totius esset naturae, & partium singularum, continuo videret, quid esset hoc, quod quaerimus, omnium rerum, quas expetimus, summum, & ultimum: nec ulla in re peccare posset. nunc vero à primo quidem mirabiliter occulta natura est, nec perspicere, nec cognoscere potest, progredientibus autem gradibus, sensum, tardeve potius quasi nosmetipsos cognoscimus. itaque illa prima commendatio, quae à natura nostri facta est, nobis obscura, & incerta est: primusque appetitus ille animi tantum agit, ut salvi, atque integri esse possimus, cum autem dispicere coeperimus, & sentire, quid simus, & quid animantibus ceteris differamus, tum ea sequi incipimus,

ad quae nati sumus, quam similitudinem videmus in bestiis, quae primo, in quo loco nate sunt, ex eo se non commovent: deinde suo quaque appetitu movetur. serpente anguiculus, nare anaticulus, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, & nepos aculeis: suum denique cuique naturam esse ad vivendum ducem, quae similitudo in genere etiam humano apparet: parvi enim primo ortu sic jacent, tanquam omnino sine animo sint. cum autem paulum firmitatis accesserit: & animo utuntur, & sensibus; conitunturque, ut sese erigant, & manibus utantur; & eos agnoscunt, à quibus educantur: deinde aequalibus delectantur, libenterque se cum his congregant, dantque se ad ludendum: fabularumque auditione ducuntur: deque eo, quod ipsis superat, aliis gratificari volunt: animadveruntque ea, quae domi sunt, curiosius, incipiuntque commentari aliquid, & discere: & eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina: quibusque rebus cum aequalibus decertant si vincunt, effertur se laetitia: vici debilitantur, animosque demittunt. quorum sine causa fieri nihil putandum est. est enim NATURA sic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eamque causam parvi virtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina moventur sunt enim prima elementa naturae: quibus auctis vi nati quasi carmen efficitur. nam cum ita nati, factique simus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referenda gratia principia in nobis continemus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos habereamus, à contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris virtutum quasi similitudines videmus, & quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam quasi Deum, ducem subsequens, ad naturam perveniat extremum. nam, ut saepe iam dixi, in infirmate, imbecillaque mente vi natura per caliginem cernitur. cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturam vim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit tamen inchoata. Intraendum est igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea postulet, pervidendum. aliter enim NOS METIPROS NOSSE NON POSSUMVS. quod praecipuum quia majas erat; quam ut ab homine videretur, idcirco assignatum est Deo. jubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmetipsos cognitio autem haec est una, ut vim nostri corporis animique norimus, sequamurque eam vitam, & quae rebus ipsis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus à principio fuit, ut ea, quae dixi, quam perfectissima à natura habereamus: confidentem esse, cum id decepti simus, quod appetitum sit, in eo quasi ultimo consistere naturam, atque id esse summum bonum: quod certe universam suam sponte ipsam expeti, & propter se, necesse est, quoniam ante demonstratum est, etiam singulas ejus partes esse per se expetendas. In enumerandis autem corporis commodis liquis praetermissam à nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quaestio differatur. utrum enim sit voluptas in his rebus, quas primas SECUNDVM NATURAM esse diximus, necne sit, ad id, quod agimus, nihil interest. si enim (ut mihi quidem vide-

1. Animam illi pecudi datam pro sale ne purificaret. Ita edidit Lambinus, neque aliter scribitur vox elema apud Nonium. Vulgati tamen Pal omnes, purificaret, item animam datam
2. Ut in equis. Sic quidem & Aldus avus, ac Vici. ed. expunxit particulam ut, abestque Pall.
3. Quae quaedam, ad naturam aptare, & aliena: carumque, &c. Sic editus à Victorio, neque aliter Pal. quart. Aldus senior non habebat vocem aptare, ejusque loco est in ceteris nostris, amputareque aliena. Lambinus obicit nobis, naturam putare, & aliena. sicque affirmat legi in text. sed quomodo? suspicari potius restituendum, naturam autem aptare, & aliena, ut illud amputare, item aptare, natum sit ab altero illo minus frequentato Ciceroni. nam quid in nepos, quid in hanc libra: os in pueri voce vulgatissima? vulgatur passim, naturam aptare, & aliena ampu-

tare, quod & secutos Aldus Nepos.

4. Quae de summa à prima communitate natura. Lambinus deleto atque emendaverat, commendatibus natura, in viti inquit, omnibus nisi & verum est de Pall. nihil etiam variant edd. forsitan illud atque solummodo mutandum in agere.

5. Nepos aculeis. Est ab editione Victorii, neque aliter Nonius: sicque et al legi, annotatum ad Pal. quartum, ad illud vulgarem versus, quod miror adhuc hzerere in Aldina posteriore. etiam veter Scaligeri liber agnoscit nepos.

6. Quae rebus ipsis perfruatur. Sic editio Victorii, nam Aldi, perfrictor, quomodo & Pall. omni praeter quart. in quo istud nostrum, & text. in quo perferatur, malè. primo enim loco posita non est sollicitanda.

videtur? non explet bona natura voluptas, iure prætermissa est: si est in ea, quod quidam volunt, nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni, quæ enim constituta sunt prima naturæ, ad ea si voluptas accesserit, unum aliquod accesserit commodum corporis, neque eam constitutionem summi boni, quæ est proposita, mutaverit. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ, nunc autem aliud jam argumentandi sequamur genus, ut non solum, quia nos diligamus, sed quia cuiusque partis naturæ & in corpore, & in animo sua quæque vis sit: & idcirco in his rebus summa, nostra sponte moveamur. Atque ut à corpore ordiatur, VIDESNE, 3 VT, SI QUA IN MEMBRIS PRAVA, aut debilitata, aut imminuta sint, occulent homines? ut etiam contendant, & elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis vitium, aut quàm minimùm appareat? multosque etiam dolores curationis causa perferant? ut, si ipse ulus membrorum non modò non maior, verum etiam minor futurus sit, eòrum tamen species ad naturam revertatur? et enim cum omnes natura totos se experendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est ejus etiam parte propter se expeti, quod uniuersum propter se expetatur. 4 Quid? in motu, & statu corporis nihil ne est, quod animadvertendum est: ipsa natura iudicet? quemadmodum quis ambulat, sedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque sit: nihilne est in rebus, quod dignum libero, aut indignum esse ducamus? non ad id dignos multos putamus, qui quodam motu aut statu videntur naturæ legem, & modum contemisse. 5 Et, quoniam hæc deducuntur de corpore, quid est, cur non rectè putemus etiam ipsa propter se experenda ducatur? nam si praviratem, imminutionemque corporis, propter se fugiendam putamus: cur non etiam ac fortasse magis, propter se formæ dignitatem sequamur? & si turpitudinem fugiamus in statu, & motu corporis; quid est, cur pulchritudinem non sequamur? atque etiam validitatem, vires, vacuitatem doloris non propter utilitatem solum, sed etiam ipsas propter se expetemus, quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus vult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maximè è natura: quæ tota perturbatur, si aut ægrum corpus est, aut dolet, aut caret viribus. Videamus animi partes; quarum est adfectus illustrior: quæ quo sunt excellentiores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus est igitur in nobis cognitionis amor, & scientiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. VIDESNE, ut pueri ne verberibus quidem à contemplandis rebus, perquirendisque deterreantur? ut pulsi requirant, & aliquid scire se gaudeant? ut aliis narrare preferant? ut pompa, ludis, atque ejusmodi spectaculis tenentur, ob eamque rem vel famam, & sitim perferant?

Quid verò? QUI INGENUIS STUDII, atque artibus delectantur, nonne videmus eos nec validitatis, nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipsa cognitione, & scientia captos? & cum maximis curis, & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiunt, voluptatem? Mibi quidem Homerus huiusmodi quiddam vidisse videtur in iis, quæ de Sirenum cantibus finxerit. neque enim vocum suavitates videntur, aut novitate quadam, & varietate cantandi revocare eos solite, qui prætervehabantur, sed quia multa se scire profitebantur; ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. ita enim invitant Ulyssem: (nam verti, ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum)

O decus Atgolicum, quin puppim flectu Ulysses,
Auribus ut nostros possis agnoscere cantus?
Nam nemo hæc unquam est transectus carula cursu,
Quin prius adstiterit vocum dulcedine captus;
Post varus avido satiatus plectre musis,
Dolior ad patrias lapsus perveneris oras.
Nos grave certamen belli, q clademq, canemus,
Græcia quam Troja divino numine venit;
Omniaq, è lateo regum vestigia terræ.

Vidit Homerus, probari fabulam non posse, si cantionculis tantis vir irretitus teneretur. scientiam pollicenture quam non erat mirum sapientiæ cupido patria cariorem, atque omnia quidem scire, cuiuscumque modi sunt, cupere curiosorum: DVCI verò majorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiæ, summorum virorum est putandum. Quem enim ardorem studii censeatis fuisse in Archimede, qui dum in pulvere quædam describit attentius, ne patriam quidem captam esse sensit? quantum Aristoxeni ingenium consummum videmus in musicis? quo studio Aristophanem puram ætatem in litteris duxisse? quid de Pythagora? quid de Platone, aut Democrito loquar, à quibus propter discendi cupiditatem videmus ultimas terras esse peragratas? quæ qui non vident, nihil unquam magna cognitione dignum amaverunt. Atque hoc loco, qui propter animi voluptates colli dicunt ea studia, quæ dixi, non intelligunt idcirco esse ea propter se experenda, quod, si nulla utilitate objecta, delectentur animi, atque ipsa scientia, etiam si incommoda datura sit, gaudeant. Sed quid atinet de rebus tam a peris plura requirere? si enim quæramus à nobis, stellarum motus contemplationesque rerum œlestium, eorumque omnium, quæ naturæ obscuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moveant? & quid historia delectet, quam solemus persequi usque ad extremum: prætermissa repetimus, inchoata persequimur: Nec verò iam inscius, esse utilitatem in historia, non modò voluptatem. Quid, cum fictas fabulas, è quibus utilitas nulla duci potest, cum voluptate legimus? quid, cum volumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse, parentis, patriam, multa præterea nimè

1. Non explet bona natura voluptas. Sententia polior situta videtur, objecto voluptas est tamen in Pall. omnibus.

2. Idcirco in his rebus summa, nostra sponte moveamur. Non displicet quod est in Aldo Nep. moveatur. & ita aliæ lectum veteribus, colligo ex nota mag. nali Pall. quare. ibi enim adsc. ptum, vel moveatur. ridiculè, cum ita aliq. in esset in contextu: sed phœcavit dextra librarii, voluitque expressum moveatur: quo admisso, bellè heic quadrib: illud summo, vexatam & Lambino, & Bruno alisque.

3. Ut si qua in membris. Pall. quatuor, si qua in membris, quatuor verò, si qua in membris, miror in sententia tam clara diversitatem.

4. Quid? in motu & statu corporis nihilne est, quod? Sic Aldo, verus impressio: nam junior, nihil nisi. Vici publicaverat, expetatur, quod summo & statu corporis nihilne est, quod? quomodo plane Pall. quare. nisi quod nchoer. novam perodam ab illo trad. ceteri nullo exprimus, quod in motu & statu corporis nihilne est, quod. præter sec. qui desistatur illis, quod in motu & statu corporis.

5. Et quoniam hæc deducuntur de corpore. Sic Aldo vetus editio, sic Pall. omni. ex. nō. culi. ducuntur.

6. Sed etiam ipsi propter se experimus. Est à V. Stocia, neque recedunt Pall. vulgati ppe interrogat. onem experimus?

7. Iustus in nobis cogit. Ita Victorius, ita Pall. omni. vulgati in omnibus, quod falsissimum est.

8. Agnoscere cantus. Sic maloi cum Pall. & vet. edd. quam agnoscere, ut ex uno m. Vrius: quod miror potuisse videm placere.

9. Clademque canemus. Victorius quidem senens: sed contra edd. priores, omnesque mss. nostros, quorum duo, quartus scilicet ac sextus, habent præterea non Nis, sed Nene; quod arbitror verissimum. neque me moveet quod nihil tale Homerus: Cicero enim atendi: arguente suo.

10. Regum vestigia. Et hoc quoque malui, fide omnium Pall. & edd. non vet. Victorius, & loq. verum; dam nimium inharcat verbis Homeri.

11. Nulla utilitate objecta, delectentur animi. Non est temerariam quod vox objecta, non habeatur in Pall. quarto. forsan est παρὲς τὸ φῶς.

12. Incommoda datura sit. Lambinus, incommodatur a sit, ex mss. non male nostri tamen modicus retinet vulgatum.

13. Utilitas nulla duci. Sic edd. præteriores enim in dicit sed in apte, quamvis sic quoque aliquot Pall. quorum & unus est, quod malui. si arbitraretur nisi natum ex duci, quod omnino restat in quarto.

animè necessaria? quid, quòd homines infirma fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices dentque, delectentur historia? maximeque eos videre possumus res gestas audire, & legere velle, qui à spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discentur, & cognoscuntur, invitamenta inesse, quibus ad discendum, cognoscendumque moveamur. Ac vides quidem philosophi, in beatorum insulis, fingunt, qualis natura sit vita sapientium, quos cura omni liberatos, nullum necessarium vitæ cultum, aut paratum requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut *omne tempus in quaerendo ac discendo in natura cognitione consumant*. nos autem non solum beatæ vitæ itam oblectationem videmus, sed etiam, *levamentum miseriarum*. itaque multi cum in potestate essent hostium, aut tyrannorum; multi in custodia, multi in exilio, dolorem suorum doctrinæ studio levaverunt. Princeps hujus civitatis Phareus Demetrius cum patria pulsus esset injuria, ad Ptoleum se regem Alexandriam contulit, qui cum in hac ipsa philosophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophrastique esset auditor; multa præclara in illo calamitose otio scripsit, non ad usum aliquem suum, quo erat orbatus; sed animi cultus ille erat ei quasi quidam *humanitatis cibus*. Equidem è Cn. Aufidio, prætorio, eruditio homine, oculis capto, sæpe audiebam, cum se lucis magis, quam utilitatis desiderio moveri diceret, *formam* denique nobis, nisi requiem corporibus, & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putare mus datum. aufert enim sensus actionem; tollit omnem. itaque si aut requiem natura non quaereret, aut tam posset alia quadam ratione consequi, & facile patieretur, qui etiam nunc agendi aliquid, discendique causa *contra naturam vigilas suscipere soleamus*. Sunt autem clariora, vel planè periculosa, nec dubitanda iudicia naturæ, maxime scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla conditione quietem sempiternam possit pati. facile est hæc cernere in primis puerorum ætatis. quamquam enim vereor, ne nimis in hoc genere videar; tamen omnes veteres philosophi, maxime nostri, ad *incunabula* accedunt, quod in pueritia facillimè se arbitrentur naturæ voluptatem posse cognoscere. videmus igitur, ut *conquisere ne infantes quidem possint*: cum verò paulum processerint, lusionibus vel laboriosis delectantur, ut ne verberibus quidem deterri possint eaque cupiditas agendi aliquid adolescunt: una cum ætate, itaque, *NE SI IVCUNDISSIMIS* quidem nos somniis usuros putemus, Endymionis somnum, nobis velimus dari: idque si accidat, mortis instar putemus. Quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia præditos, videmus tamen & animo, & corpore moveri semper, & cum re nulla impediatur necessaria, aut alveolum poscere, aut *querere quamplurimum ludum*, aut sermonem aliquem requirere: cumque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, 3 circulos aliquos, & semicirculos confectari. *NE EST IAB* quidem, quas delectationis causa concludimus, cum copiosius alantur, quam si essent liberæ, facile patiuntur sese contineri: motusque solutos, & vagos, à natura sibi tributos, requirunt. Itaque, *UT QUI S- QVA* optimè natus, institutusque est, esse omnino nolit in vita, si gerendis negotiis orbatus, possit paratissimis ve-

sei voluptatibus, nam aut privatim aliquid gerere maluit, aut, qui altiore animo sunt, capessant temp. honoribus, imperiisque adipiscendis, aut totos se ad studia doctrinæ conferunt, qua in vita, tantum abest, ut voluptates confectent: *rerum curas, sollicitudines, vigilias videant*; optimaque parte hominis, quæ in nobis *divina* ducenda est, ingeni & mentis acie fruuntur, nec voluptates requirentes, nec fugientes laborem: nec verò intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ sunt ab antiqui repetitæ, aut investigationem novarum: quo studio, cum factari non possunt omnium *ceterarum rerum abesse*, nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantaque est vitalibus in studiis, ut eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fineis bonorum, quos utilitate, aut voluptate dirigunt, tamen in rebus quaerendis, explicandisque; nativæ ætates conterere videamus. Ergo hoc quidem apparet, nos ad *agendum esse natos*. actionum autem genera plura ut obiciuntur etiam minoræ majoribus, maxime autem sunt, primum, ut mihi quidem videtur, & iis quorum nunc in ratione veritatem, & consideratio, cognitione rerum celestium, & earum; quas à natura occultatas, & latentes, indagare ratio potest: deinde *terumpub.* 5 administratio, aut administrandi, sciendique prudens, temperata, fortis & iusta ratio, reliquaque virtutes, & actiones virtutibus congruentes; quæ uno verbo complexi omnia, *HONESTA* dicimus: ad quorum etiam cognitionem, & usum jam corroborati, *natura ipsa præcipue* deducimur. *OMNIVM* enim rerum principia parva sunt, sed suis & progressionibus usæ augentur: nec sine causis; in primo enim ortu inest temeritas, & mollities quædam, ut nec res videre optimas, nec agere possint. virtutis enim, beatæque vitæ, quæ duo maxime expetenda sunt, ferius lumen apparet: multo etiam ferius, ut planè, qualia sint, intelligantur. præclare enim Plato: *BEATVM CIVITIAM IN SENECTVTE CONTIGERIT, VT SAPIENTIAM VERASQUE OPINIONES ASSEQUI POSSIT*. Quare, quoniam de primis naturæ commodis satis dictum est, nunc de majoribus, consequentibusque videamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic & genuit, & formavit, ut alia in *primo ortu* perficeret, alia progrediente ætate fingeret; neque sane multum adjuventis externis, & adventitiis uteretur. animum autem reliquis rebus ita perficit, ut corpus, sensibus enim ornatum ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum adjuvento illo ad suam conformationem indigeret. quod autem *in homine præstantissimum, atque optimum est, id deseruit*. etiam dedit talem mentem, quæ omnem virtutem jam acciperet posset, ingenuitque sine doctrina notitiis parvas rerum maximarum, & quasi instituit docere, & induxit in ea, quæ inerant, tanquam *elementa virtutum*. sed virtutem ipsam inchoavit: 7 nihil amplius, itaque nostrum est (quod nostrum dico, artis est) ad ea principia, quæ accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod volumus, esse cæcum: quod quidem pluris sit haud paulo, magisque ipsum propter se expetendum, quam aut sensus, aut corporis ea, quæ dextrimus; quibus tantum præstat *mentis excellens perfectio*, ut vix cogitari possit quid intersit. itaque *OMNIS* bonos, omnis admiratio, omne studium, ad virtutem, & ad eas actiones, quæ virtuti sunt consentaneæ, refertur: eaque omnia, quæ aut ita in animis sunt, aut ita geruntur, uno nomine *honestæ* dicuntur.

1. Facile patiemur. Lamb. interiecti sunt *NE SI IVCUNDISSIMIS* quædam patiemur; in-
pæ, & præter Pall. o. editisque nihil vulgata scriptioe veniunt.
2. Paulum præstantissimum, non necessarium, & in vitis nostris mss.
3. Circulos aliquos, & semicirculos confectari. Scal. adlevat magni exli-
veteri, & septimanus quædam, quod profecto perplacet.
4. Consideratio, quæ in quædam verum cultissimum. Scal. dem è veteri lectio-
deratio, & quædam verum; & ipsi adlubescit ut theoriam dixerit.
5. Administratio, aut administrandi, sciendique prudens, &c. Paullo Ma-
xime potius videtur scientiam prædicat, quod reperit in veteri lib. ex-

tasque solum in Pal. sexto, notæ alioquin proxima libro, habet tamen
etiam ad oram sui Scaliger, tanquam probaret.

6. Progressibus usæ. Revocari omnium ferè ætatem lectionem
excursus: o. n. nuper in vico, nulloque subnixo codice scripto, cor-
recto nullo Pal.

7. Nihil est amplius, itaque nostrum est. Est ab emendatione Pauli
Manuti. prius enim legebatur *palms*, Nihil itaque amplius nostrum est,
quod & in Pal. nisi quod, quare nihil ita amplius nostrum est, quod
vix dicit, &c. I. V.

præclarissimam omnium, maximeque laudandam penitus viderent; quoniam g. odio complectentur, cum tanto pere ejus adumbrata opinione latentur? quem enim deditum voluptatibus, cupiditatem incendit inflammatum in his poricendis, quæ acerrimè concupivisset tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Annibale victo: aut posteriorem Karthaginem everfa? quem i. Tiberina diffensio, festo illo die, tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, cum regem Persen captum adduceret, eodem flumine invecum? Agè nunc, Luci noster, extruere animo altitudinem, excellentiamque virtutum: jam non dubitabis, quin eam comites homines, magno animo, electoque viventes, semper sint beati: qui omnis motus fortune, mutationesque rerum, & temporum, leve, & ambobus fore intelligant, si in virtutis certamen venerint. illa enim, quæ sunt à nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatissimam vitam, sed ita, ut sine illis possit beata vita existere. ita enim parva, & exigua sunt istæ accessiones bonorum, ut, quemadmodum stella in radio solis, sic istæ in virtutum splendore ne cernantur quidem. 2. Atque hoc, ut verè dicitur, parva esse ad beatè vivendum momenta ista corporis commodorum, sic animis violentum est, nulla esse dicere. qui enim sic disputant, oblitit mihi videntur, 3. quæ ipsi egerint principia naturæ, tribuendum igitur est his aliquid dummodo, quantum tribuendum sit, intelligas. Est tamen philosophi, non tam gloriosa, quam vera querentis, nec pro nihilo putare ea, quæ secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur, & videre tantam vim virtutis, tantamque ut ita dicam, austeritatem in se habere, ut reliqua non illa quidem nulla, sed illa parva sint, ut nulla esse videantur. 4. hæc est nec omnia spernentis, præter virtutem, & virtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio, denique hæc est undique completa, & perfecta explicatio summi boni. hinc ceteri particulas arripere conati, suam quisque videri voluit afferre sententiam. Saepè ab Aristotele, à Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. hoc uno captus Hierilis, scientiam, summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expectandam. Multa sunt dicta ab antiquis de contentis, ac despicendis rebus humanis. hoc unum Aristoteles tenuit, præter vitia, atque virtutes, negavit rem esse ullam aut fugiendam, aut expectandam. Positum est à nostris in his rebus, quæ secundum naturam essent, non dolore. hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. At verò Calipho & post eum Diodoros, cum alter voluptatem adimavisset, alter vitam tantam dolorem; neuter honestate carere potuit, quæ est à nostris laudata maxime. Quinetiam ipsi voluptarii de viticula querant, & virtutes habeant in ore totos dies, voluptatemque primò duntaxat expecti dicant: deinde 5. consuetudine, quasi alteram naturam, effici, qua impuisti multa faciunt nullam querentes voluptatem. Stoici restant. hi quidem non unam aliquam, aut alteram à nobis, sed totam ad se nostram philosophiam transtulerunt atque ut reliqui fures, 6. earum rerum, quas ceperunt, signa commutant: sic illi, ut sententis nostris pro suis uterentur, nomina, tanquam rerum notas, mutave-

runt. Ita relinquunt sola hæc disciplina digna studiosa ingeniarum artium, digna eruditiss, digna claris viris, digna principibus, digna regibus. Quæ cum dixisset paululumque inittisset, Quid est, inquit? fatuere vobis videor pro meo jure 7 in vestris auribus commentatus? Et ego, Tu vero, inquam, Piso, ut scire aia, sic hodie ista nosse visus es, ut, si tui copia nobis semper fieret, non multum Græcis supplicandum putarem. quod quidem eo probavi magis, quia memini, Scythiam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilissimè sine Peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem his, qui multum in fortuna suaunda aut adversa, multum in bonis, aut mali corporis ponerent. Est ut dicit, inquit: sed hæc ab Antiocho nostro siu illari, dicuntur multò melius, & fortius, 8. quam à Stase dicebantur. quamquam ego non quero, quid tibi à me probatum sit, sed huc Cicero nostro, quem discipulum cupio à te abducere, Item Lucius, Mihi verò ista valde probata sunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piso: Quid ergo, inquit, dasne adolescenti veniam? an eum discere ea mavis, quæ cum præclarè didicerit, nihil sciat? 9. Ego verò isti, inquam, permulto, sed non ne meministi, nihil licere probare ista, quæ sunt à te dicta? quis enim potest ea, quæ probabilia videantur ei, non probare? An verò inquit, quisquam potest probare, quod per eptum, quod comprehendimus, quod cognitum non habet? Non est ista, inquam, Piso, magna diffensio. nihil est enim aliud, quam oblitit mihi percipi mihi posse videntur, nisi quod percipiendi vis ita definitur à Stoicis, ut negent quodquam posse percipi, nisi ita verum, quæ falsum esse non possit. itaque hæc cum illis est diffensio, cum Peripateticis nova sanè, sed hæc omittamus. habent enim & bene longam, & satis litigiosam disputationem. Illud mihi à te nimium festinanter dictum videtur, SAPIENTIS OMNIBUS ESSE SEMPER BEATOS nescio quo modo præterve lavit oratio, quod nisi ita efficitur: quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus conjungi beatam vitam nullo modo posse potavim, verè ne vera sint, nam illud vehementer repugnat eundem esse beatum esse, & multis malis oppressum, hæc quo modo conveniant, non sane intelligo. Utrum igitur tibi non placeat, inquit, virtutis tantam vim esse, ut ad beatè vivendum se ipsa contenta sit? an, si id probas, ita fieri posse negas, ut iis, qui virtutis comites sint, etiam malis quibusdam affliti, beati sint? Ego verò volo in virtute vim esse quam maximam: sed, quanta sit, aitas: nunc tantum, possitne esse tanta, si quidquam extra virtutem habeatur in bonis. Atqui, inquit, si Stoicis concedis, ut virtus sola, si ad se, vitam efficiat beatam: concedis etiam Peripateticis quæ enim mala illi non audent appellare, a spera autem, & incommoda, & rejicienda, & aliena nature, esse concedunt, ea nos mala dicimus, sed exigua, & porò minima. Quare si potest esse beatus is, qui est in asperis, rejiciendisque rebus, potest is quoque esse, qui est in parvis malis. Et ego Piso, inquam, si est quisquam, qui acurè in causis videre solet, 10. quæ res agatur, is es profectò tu quare attende, quæso, nam adhuc, meo fontasse vitio, quid ego queram, non percipis. Illic sum,

1. Tiberina descriptio. Sic duo P. Manu, mss. cod. sic Pal. quart. non diffensio, ut invenit in suis Vi& rekatque in reliquis nostris; ideoque excutendum citè ce collegio an descriptio, fuit?

2. Asque bea, ut verè dicitur. Est à Pal. quart. & sextæ volgati, hæc nesci o tamen, an huic præferri debeat lectio Pal. sec. in quos, Argue hæc ut verè dicitur, parva esse ad beatè vivendum momenta; sic, etc. omittis intermediis.

3. Quæ ipsi egerint. Sic Pall. etiam omni. Lambinus recepit fecerint, an fuit? egerint.

4. Hæc est nec cupia. Secutus sum Lambini codd. quibus responderebant Pal. quart. ac sextæ nam Vi&. Hæc est nec cupia. etc. ampliat ut. oratio denique, etc. P. Man. Hæc est nec cupia, etc. ampliat ut oratio denique: hæc est, etc. uterque nimis coactè.

5. Consuetudine quoque alteram, etc. Sic Vi&tor. & Paull. Manu. item Aldus filius ex mss. quibus & nostris al. quæ accedunt. sed tamen non sperant quod, est in iisdem Pall. metobitus, consuetudinem, quod &

in vetustè eufis.

6. Eorum rerum quæ ceptum. Muræ. ait lib. ix. cap. 19. Variar. lect. extrare in lib. vet. eleptum. fieri potest sed cum Pall. nostri non dixerent à vulgato, nihil à sus sui mutare. plus enim semel experimus in Seneca Philo sopho, Muræ. habu se libros ad patientiam utque ultimam obsequentes.

7. In deserta aut domi commensatur. Fere est, ut suspicer verbum ultimam, ex adnotamentis Scholialtis. quidam divinant quomodo, ut antioratum Scaligero.

8. Quam à Stase dicebantur. E. hæc omnia videri queant ab interpretis adjectione.

9. Ego verè isti inquam. Dictionem isti, redi&. sensu edd. ant. 99. & Pall. à neoteris exclusim.

10. Quæ res agatur. Lamb. ait se reponere libris omnibus invitiss, quæ de res agatur. par me licet: sed vultem indicasset, cur ei non res agatur placuerit vulgatum. I. Quæ

sum, inquit, exspecto quae quid ad id, quod quaeram, respondeas. Respondebo, me non quaerere, inquam, hoc tempore, quid virtus possit efficere, sed quid constanter dicatur, quid ipsum se dissensiat. Quo igitur, inquit, modo? Quia cum à Zenone, inquam, hoc magnificè, tanquam ex oraculo editur, VIRTUS AD BEATUM VIVENDUM SE IPSA CONTENTA EST. Quare, inquit? Respondet: Quia nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum. Non quaero jam, verumne sit: illud dico, ea, quae dicat, praclare inter se coherere. 2. Dixit hoc idem Epicurus, SEMPER BEATUM ESSE SAPIENTEM: quod quidem solet ebullire nonnumquam, quem quidem cum summis doloribus conficiatur, ait dicturum, Quam sua ve est! quam nihil curat non pugnam cum homine, cui tantum habeat in natura boni, illud urgeam, non intelligere eum, quid sibi dicendum sit, cum dolorem summum malum esse dixerit. Eadem nunc mea adversum te oratio est, dicitis eadem omnia & bona, & mala: quae quidem dicunt, qui numquam philosophum pictum, ut dicitur, videntur, vastrudinem, vireis, staturam, formam, integritatem unguiculorum omnium: deformitatem, morbum, 3. debilitatem, mala iam illa externa, parcede tu quidem: sed haec, cum corporis bona sunt, eorum conscientia certè in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, divitias, honores, opes, 4. contra haec attende me nihil dicere: si ista mala sunt, in qua potest incidere sapiens, sapientem esse, non esse ad beatè vivendum satis. Immo vero, inquit, ad beatissimum vivendum, parum est: ad beatè verò, satis. Animadverti inquam te isto modo paulo ante ponere: & scio à Antiocho nostro dici sic solere. sed quid minus probandum, quam esse aliquem beatum, nec satis beatum? QVOD AVTEM factus est, eò quidquid accesserit, nimium est. & nec nimium beatus est: & nemo beato beator. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui treis filios consules vidit, & quibus unum etiam & censorem, & triumphantem, quantum autem praxorem, eosque salvos reliquit, & treis filias nuptas, cum ipse consul, censor etiam augurque fuisset, & triumphasset: ut sapiens fuerit, nonne beator, quam, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostium, vigiliis, & inedia necatus est, Regulus? Quid me istud rogas, inquam? Stoicos roga. Quid gitor, inquit, eos responduros putas? Nihil beatiorem esse Metellum, quam Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum est. 5. Tamen à proposito, inquam, aberravimus non enim, inquam, quaero, quid verum sed quid cuius dicendum sit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorem: iam ruinas videres, in virtute enim sola, & in ipso honesto cum sit bonum positum, eumque nec virtus, ut placet illis, nec honestum crescat, idque bonum solum sit, quo qui potitur, necesse est beatus sit, cum id augeri non possit, in quo uno positum est beatum esse: qui potest esse quisquam alius alio beator? videtur ut haec concinant? Et si ercule (fatendum est enim, quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum, respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, vident. in geometria prima si dederit, data sunt omnia, concede nihil esse bonum, nisi quod

honestum sit: concedendum est, in virtute sola positum esse beatam vitam. Vide rursus retrò dato hoc: dandum erit illud, quod vestri non item. Tria genera bonorum, 6. proclivius currit oratio: venit ad extremum: haeret in salebra: cupit enim dicere, NIHIL POSSE AD BEATAM VITAM DE ESSE SAPIENTI. Honestà oratio: Socratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit. Non potest, nisi retexueris illa, paupertas si malum est, mendicium beatum esse nemo potest, quamvis sit sapiens. At Zeno eum non beatum modo, sed etiam divitem dicere ausus est. Dolere, malum: 7. in cruce quae agitur, beatus esse non potest. Bonum liberi: misera orbitas, bonum, patria: miserum exilium, bonum, valetudo: miserum, morbus bonum, integritas corporis: misera debilitas bonum, incolumitas acri: misera caecitas, quae si potest singula consolando levare, universa quomodo sustinebit? sit enim idem caecus, debilis, morbo gravissimo affectus, exsul, orbis, egens, torquetur eculo: quem hunc appellas Zeno? Beatum inquit. Etiam beatissimum? Quippe, inquit, cum tam docuerim, gradus istam rem non habere, quam virtutem, in qua sit etiam ipsum beatum. Tibi hoc incredibile quia beatissimum, quid tuum? credibile? si enim ad populum me vocas: eum, quia ita sit affectus, beatum numquam probabis, si ad prudentis: alterum fortasse dubitabunt, sitne tantum in virtute, ut ea praediti, vel in Phalaridis tauri beati sint: alterum non dubitabunt, quin & Stoici convenientia sibi dicant, & vos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus à proposito: & ne longius: prorsus, inquam, Pilo, si ista mala sunt, placet. Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala? Id quaeres? inquam: in quo, utrum respondebo, veres te hoc, atque illuc necesse est. Quo tandem modo, inquit? Quia si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit, si mala non sunt, jacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, video, inquit, quid agas. ne discipulum abducam, times. Tu vero, inquam, ducas licet, si sequatur, erit enim mecum, si tecum erit. Audi igitur, inquit, Luci. & tecum enim, ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiae consistit in beata vita comparanda. beate enim vivendi cupiditas mens omnes sumus. Hoc mihi cum tuo fratre convenit, quare hoc videndum est, possint nobis hoc ratio philosophorum dare, pollicetur certè, nisi enim id faceret, cum PLATO Aegyptum peragravit, ut à sacerdotibus barbaris numeros, & coelestia acciperet? cur post Tarentum ad Architam? cur ad ceteros Pythagoreos. Eschecratem, Timaxum, Actionem Locros, ut, cum Socratem exressisset, jungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quae Socrates repudiabat, addiceret? cur ipse Pythagoras & Aegyptum lustravit, & Persiarum magos adiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria transmisit? cur haec eadem Democritus? & qui (verè, fallone, quaeremus) dicitur oculis se privasse, certè ut quam minime animus à cogitationibus abduceretur: patrimonium neglexit: agros deseruit incultos, quid quaerens aliud, nisi beatam vitam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex

Bbb

illa

1. Quia cum à Zenone. Carelus § genius potat ab audire eum, cui & assentitur P. Manutius.

2. Dixit hoc idem Epicurus. Lectionem hanc meliorem longe duxi, illa vultu, quidem Epici, habebatur autem exposita in Pal. quarto & sexto.

3. Debilitatem, mala. Jam illa externa, parcede tu quidem: sed haec, etc. Ita distinguunt etiam Aldus Senior sed inserunt tamen aliam internotationem intro duxerat Victorius: hanc nempe; debilitatem, mala iam ista externa. Parcede tu quidem, sed haec, etc. quomodo item ferè Pall. omn. Lambin. hinc addit, demerit, mutat regium in morem, nec malum quodam ignorare.

4. Contra haec attende me, etc. Nihil discrepat Pall. nisi quod quart. & sextus hic.

5. Tamen à proposito, inquam, aberravimus. Malum verumque, ut est in Pal. quart. sicque rorum loquitur ante finem huius capituli.

6. Proclivius currit oratio. Lambinus in proclivius currit, & ita Pall.

omnes sed abique copula in.

7. In cruce qui agitur. Sic proxime Pal. quart. nempe in cruce quae agitur; quod tamen displicuit & P. Manutio & Lamb. no; itaque & alterum in contextum receperunt, sed tamen post Victorium, quem miror ab ipsistartus consultum, erat in Scaligerano, in cruce qui agitur.

8. Tecum enim, ut ait Theophrastus. Lambinus inferius posuit, illa, ut ait Theophrastus, post vocem philosophia, non culpe, tantum ajo, esse contra ead. omnes & Pal. ideoque vix licere har. orationi cuiusquam ad quiete, ut etiam imitemur.

9. Qui verè falsum quaerimus. Gulielmus conjicit, qui verè falsum quaerimus, acote, sed non verè, refellit enim id vox erit; quae sequitur, innuitque dubium aliquod praecessisse. Lamb. abiecit dictionem postremam, legitque, verè falsum, expedire satis, sed unde e. tale jus est Viè. sane usurpare ausus non fuit, quam vis sic quoque conjecisset; ad prodidit lib. xv. Variar. lect. cap. 9.

illa investigatione naturæ consequi volebat, ut esset *bona animi*, id enim ille summum bonum, *ἀγαθόν*, & *ἀρετήν* appellat, id est, & animum terrore liberum. Sed hæc etsi præclare, nondum tamen de perpolitæ pauca enim, neque ea ipsa enucleatè ab hoc, de virtute quidem, dicta, post enim hæc in hac urbe primum à Socrate quæri cœpta: deinde in hunc locum delata sunt, & nec dubitatum, quin in virtute omnis, ut bene, sic etiam beate vivendi spes poneretur. quæ cum Zeno didicisset à nostris: ut in actionibus præscribi solet, *de re eandem fecit alio modo*. Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerum mutatis, inconstantia crimen ille effugit, nec effugere non possumus? Ille Metelli vitam negat beatiorē, quàm Reguli: præponendam tamen: nec magis expectandam, sed magis iudicandam: & si optio esset, eligendam Metelli, rejiciendam Reguli. Ego quàm ille præponendam, & magis eligendam, beatiorē hanc appello: nec ullo minimo momento plus ei vitæ tribuo, quàm Stoici. Quid interest, nisi quod ego res notas nostris verbis appello: illi nomina nova quaerunt, quibus idem dicant? Ita quemadmodum IN SENATU SEMPER EST ALIQUIS, QUI INTERPRETEM POSTULAT: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. bonum appello, quicquid secundum naturam est: quod contra, malum: nec ego solus; sed tu etiam, Chryssippe, in foro, domi: in schola definis. Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes; oportere, quanti quidque sit? aliter doctos? sed cum consisterit inter doctos, quærit res quæque sit: si homines essent, usitate loquerentur, dum res maneat: verba siugant arbitrato suo. Sed venio ad inconstantia crimen, ne sapius dicas, me aberrare: quàm tu ponis in verbis: ego positam in re putabam. si satis erit hoc perceptum, in quo adjuvatores Stoicos optimos habemus, TANTAM VIM ESSERE VIRTUTIS, ut omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem: cum omnia, quæ illi commoda certè dicunt esse, & sumenda, & eligenda, & præposita, quæ ita definiunt ut satis magno æstimanda sint: hæc igitur cum ego tot nominibus à Stoicis appellata, partim novis, & commentitiis, ut ista *producta*, & *reducta*, partim idem significantibus: quid enim interest, *aspicitur*, an *eligat*? mihi quidem & etiam lautius videtur, quod eligitur, & ad quod delectus adhibetur. sed, cum ego ista bona omnia dixerō, tantum refert, quàm magna dicam: 7 cum expectanda, quàm valde, sin autem nec expectanda ego magis, quàm tu eligenda, nec illa plura æstimanda ego, qui *bona*, quàm tu, qui *producta* appellas: omnia ista necesse est obfcurari, nec apparere, & in virtutes, tanquam in solis radios, incurtere. Etenim, *qua in vita est aliquid mali, ea esse beato non potest*. Ne seges quidem igitur spicis liberibus, & crebris, si avenam ipsam videris; nec mercatura quaestiuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit. An hoc usquequaque, aliter in vita? & non ex maxima parte de tota iudicabis? an dubium est, quin *VIR-*

VIR ITA maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? audeo igitur, quæ secundum naturam sunt, bona appellare, nec fraudare suo veteri nomine, quàm aliquid potius novum exquirere, virtutis autem amplitudinem quasi in altera libra lance ponere. Terram, mihi crede, ea Janx, & maria deprimeat, semper enim *ex eo*, quod maximas partes continet, latissimam funditur, *nos res appellatur*. dicimus aliquem hilare vivere, igitur, si semel tristior effectus est, hilara vita amissa est? At hoc in eo M. Crasso, quem semel ait in vita risisse Lucilius, non contigit, ut ea re minus *ἀγαθόν*, ut ait idem, vocaretur. Polyeratem Samium, nolens equum appellari, nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quod anulum, quo delectabatur, in mare abjecerat. Ergo infelix una molestia: felix rursus, cum is ipse anulus in præcordiis piscis inventus est. Ille vero, si insipiens: (quod certè, quoniam tyrannus,) numquam beatus, si sapiens; ne tum quidem miser, cum & ab Droete pratore Darii in crucem aclus est. At multa malis affectus. Quis negat? sed ea *mala virtutis magnitudine obruebantur*. An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant OMNIVM VIRORVM BONORVM, id est, sapientum, omnibusque virtutibus ornatorum, vitam omnibus partibus plus habere semper boni, quàm mali? quis hoc dicit? & Stoicis licet, minimè. sed isti ipsi, qui voluntate, & dolore omnia metiuntur, nonne clamant, *sapientia plus semper adesse, quod velit; quàm quod nolet*? Cum tantum igitur in virtute ponant illi, qui se fatentur virtutis causa, ro nisi ea voluptatem accinet, ne manum quidem versuros fuisse: quid facere non oportet, qui QUAMVIS MINIMAM ANIMI PRÆSTANTIAM OMNIBUS BONIS CORPORIS ANTERE dicamus, ut ea ne in conspectu quidem relinquunt? quis enim est, qui hæc cadere in sapientem dicere audeat, ut, si fieri possit, virtutem in perpetuum abiciat, ut dolore omni liberetur? quis nostrum dixerit, quos non pudet ea, quæ Stoici alpera dicunt, mala dicere, *MELIUS ESSERE*, turpiter aliquid facere cum voluptate, quàm honestè cum dolore? nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiosè deservisse videtur à Stoicis propter oculorum dolorem. 11 quis verò hoc didicisset à Zenone, non dolere, cum doleret? illud audierat, nec tamen dicerat, *malum illud non esse, quia turpe non esset*, 12 & esset ferendum viro. Hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia, quoniam dolorem dicunt malum esse, de asperitate autem eius fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici; & quidem Arcesilas tuus, etiam fuit in differendo pertinacior, tamen nos terribi, erat enim Polemonis: is cum arderet podagrae doloribus, visitassetque hominem Carneades, Epicuri per familiaris, & restis exiret: *mano, quæsi*, inquit, *Carneades nos ter: nihil illinc huc pervenis*. ostendit pedes, & pedus, attamen hic mallet non dolere. Hæc igitur est nostra ratio, quæ tibi videtur inconstans: cum propter virtutis celestem quandam, & divinam, tantarumque præstantiam, ut

V B F

1. *Et hæc ἀγαθόν* Lamb. editio habet ad oram ἀγαθόν, sed longè à vestigiis litterarum quæ in Palli nam plerique servant *ἀγαθόν*, quatuor verò *ἀθανάτων* & *ἀθανάτων*, quod ultimum excutiant licet otiosiores.

2. *Animum terrore liberum* Annotavit Gulielmus, legendum videtur *græce*, vix putem, P. Manutius totum istud habebat pro glossemate.

3. *Nec dubitatum quin in virtute* Ita editum à P. Manutio, neque aliter Palli sextus, ceteri dubitant; quod inveniunt etiam in suis Manutius mortuum avertat in dubitant. Lambinus objicit aobis, *ut dubitaret*, tanquam si de Zenone tantum sermo esset.

4. *P. ascribi sicut, de re eandem fecit alio modo* Conjecerat Lambinus, *seri sicut, de re eandem scripsit alio modo*; quod acriter carpit Petr. Faber lib. 1. Semel cap. 2. sed is in eo labitur quod autumat esse omnium eodum lectè onem, *de re eandem*, dixit: ita enim nullus de interpretibus, nullus de Palatinis, in quibus omnibus scribit; quod spurium merito potest P. Manutius subintellegitque *græce*, quicum & ego semro, & manus Scalgeri.

5. *Oportere, quanti quidque sit? aliter doctos, & indiffer.* Lambinus editum sic mss. *quorum; oportere? quanti; quidque sit, aliter docti & indiffer.*

6. *si que etiam Pal. sextus: sed malè; propugnant ceteri priorerum lectionem, cui & sententia est expeditissima.*

7. *Idem lautius videtur.* Aldi ambi, *laudatur*, sed nostrum est in scriptis melioribus, placuitque Victorio.

8. *Cum expectanda quam valde.* Ita Lambinus ex mss. suis, cui adhiipular etiam Palli: quart ac sextus.

9. *Ab Orate Pratore Darii.* Rescribit ad hanc formam ex Herodote Athenæque P. Victorius lib. 4. Var. lect. cap. 4. vulgati *Orator*, neque aliter Palli.

10. *Stoici licet, minimè, &c.* Nihil variat mss. nostri, & certè hoc malum; quàm desultoria illa Lambini.

11. *Nisi voluptatem accinet.* Palli. quart. *voluptatem maceret*, sexti. *voluptate madet*, sed nos a nihil movemus.

12. *Quæ veri hæc didicisset, &c.* Non abeunt ab hac scriptura Palli, adeo ut ambigam de Lambiniana, *quæsi vero, &c.* quamvis affirmet esse à libris scriptis; præcipue cum non etiam in dicit quorum scripti illi fuerint, aut quo loco consulti consulendi.

13. *Et esset ferendum viro.* P. Manutius malles esse, sed nulli ei accedent libri.

x. Ref.

